

«ЭЛ
АДАБИЯТЫ»
сериясы

Арман ырлары
жана
Ак Мөөр

22

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF KYRGHYZ REPUBLIC
NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES AND ARTISTIC CULTURE
THE «MEERIM» INTERNATIONAL CHARITABLE FOUNDATION FOR
SUPPORT
OF CHILDHOOD AND MATERNITY

SONGS OF SORROW AND AK MOOR

THE 22-TH VOLUME OF «EL ADABIATY»
(PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. – башкы редактор

АКАЕВА М. Д.

АКМАТАЛИЕВ А. А. – башкы редактордун орун басары

БОЛЖУРОВА И. С.

ИШИМКАНОВ К. К.

ЖАЙНАКОВА А. Ж.

КАКЕЕВ А. Ч.

КАРЫПКУЛОВ А. К.

КЕБЕКОВА Б. К.

КЫРБАШЕВ К. К.

МУСАЕВ С. М.

ШАРШЕНАЛИЕВ Ө. Д.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ

ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАЙРЫМДУУЛУК
ФОНДУСУ

АРМАН ЫРЛАРЫ ЖАНА АК МӨӨР

“ЭЛ АДАБИЯТЫ” СЕРИЯСЫНЫН 22-тому

КРУИАсынын корреспондент-мүчөсү,
филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы астында

*Баш сөздөрүн жазгандар филология илидеринин кандидаттары
Ж. БАЙТЕРЕКОВА, Б. КЕБЕКОВА*

Түзгөндөр:

*А. АКМАТАЛИЕВ,
Ж. БАЙТЕРЕКОВА,
Н. БИЙСАЕВА,*

ББК 84 Ки 7— 5
А—83

А-83 «Арман ырлары жана Ак Мөөр». Баш сөздөрүн жазгандар Ж. Байтерекова, Б. Кебекова, түзгөндөр А. Акматалиев, Ж. Байтерекова, Н. Ыйсаева; А. Акматалиевдин жалпы редакциясы астында; Кырг. Улут. И. А. ж. б. — Б.: «Шам», 2003. — 500 б. - («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-085-0

Арман ырлары кыргыз эл оозеки чыгармачылыгында бай тематикалык багытка ээ, өзгөчө жанрдык касиет-сапаты бар жанрлардан болуп саналат. Бул жыйнакка УИАнын кол жазмалар фондусунда сакталып турган армандардын ичинен үлгүлүү дегендери киргизилди. Ошондой эле «Ак Мөөр» поэмасынын варианттары да бул жыйнактан орун алды. Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

. А $\frac{4702300200}{M 455(11)-2002}$ -2002

ББК 84 Ки 7-5

Басууга Манастаануу жана көркөм маданияттын Улуттук борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Р е ц е н з е н т т е р: филология илимдеринин кандидаттары
К. ИБРАИМОВ, Г. ОРОЗОВА

ISBN 9967-10-085-0

© Манастаануу жана көркөм маданияттын
улуттук борбору.

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фондусу.

© Кыргызполиграфкомбинаттын «Шам» басмасы, 2003.

КЫРГЫЗ АРМАН ЫРЛАРЫНЫН КӨРКӨМДҮК ПОЭТИКАСЫ

Кыргыз элинин көп тармактуу, көп жанрлуу оозеки поэзиясында арман ырларынын айрыкча тарыхый-адабиятык орду бар. Бул арман ырларынын кыргыз фольклорунда кеңири тарашы, социалдык-коомдук турмуштун ар түрдүү жактарын камтышы, өз алдынча жанрдык статуска ээ болушу менен белгиленет.

Мына ушул элдик оозеки чыгармачылыкта кеңири тараган арман ырларын интенсивдүү түрдө кагазга түшүрүү иши отузунчу, кыркынчы жылдарга, ошондой эле кийинки мезгилдерге тиешелүү. Ал эми жарыялоо маселеси болсо көрүнүктүү окумуштуу кыргыз адабиятын изилдөөдө терең мазмундуу, бүгүнкү күндө да өз актуалдуулугун жоготпогон илимий эмгектерди жазып калтырган М. И. Богдановага тиешелүү десек жаңылышпайбыз. Себеби, ал Улуу Ата Мекендик согуштун оор жылдарында өзүнүн кесиптештери Ө. Жакишев, Ж. Саманчин, К. Рахматуллин менен биргелешип, «Кыргыз адабиятынын очерки» (1943) деген китепти жарыялашкан. Ушул илимий эмгектин «Кыргыз фольклору» бөлүмү М. И. Богдановага тиешелүү. Мына ошондо окумуштуу биринчилерден болуп арман ырларына кайрылып, «Жокчулук», «Насыяга кеткен кыздын арманы», «Чалга берген кыздын арманы» деген ырлардын негизинде талдоо ишин жүргүзгөн. Демек, эң алгач дал ушул арман ырлары жарыяланган.

Арман ырлары өзүнүн тематикалык ар түрдүүлүгү менен биринчи жолу А. Токомбаева, Б. Кебековалар түзүп, жарыялаган «Кыргыз эл ырлары» (1967) деген жыйнакта топтолгон. Жыйнак эки бөлүктөн турат: «Октябрь революциясына чейинки ырлар» жана «Кыргыз совет ырлары». Арман ырлары жыйнактын биринчи бөлүгүнөн орун алган. Элдик лирикалык ырларга китеп түрүндө жаңы өмүр берип, кайрадан элдин өзүнө кайтарып берүү өз учурунда чоң маданий окуя болгон. Мына ушул элдик ырлардын ичинде арман ырларына биринчи жолу атайын көңүл бурулуп, анын ар түрдүү тематикалык үлгүлөрү жарыкка чыгарылган. Жыйнакка «Койчунун арманы», «Жокчулук», «Чалдын арманы», «Токол аялдын арманы», «Кыздын арманы», «Карылык» (1—2 түрү), «Абышканын зары», «Ат картайды жал тайды», «Баласыз аялдын арманы», «Сокурдун арманы» деген армандар топтолгон. Белгилүү болгондой, жыйнакка киргизилген ырлар өзүнүн тематикасы жана турмуштук ар түрдүү жагдайларды сүрөттөөсү менен айырмаланып турат.

Кыргыз поэзиясынын антологиясында арман ырларына бир кыйла кеңири орун берилген. Кыргыз адабиятынын тарыхында биринчи жолу жарык көргөн бул антологияга¹ «Койчунун арманы», «Жокчулук», «Чалдын арманы», «Кыздын арманы», «Төркүнүнө жетпеген кыздын арманы», «Сокурдун арманы» деген чыгармалар киргизилген. Аталган чыгармалар тематикалык жагынан бир өңчөй, бир тектүү болуп көрүнгөнү менен, маани-мазмуну боюнча конкреттүү адамдын конкреттүү тагдыры боюнча айтылган арман ырлары болуп саналат.

Арман ырларынын жарыяланышына байланышкан соңку окуя кыргыз поэзиясынын антологиясынын экинчи жолу жарыяланышына байланыштуу. Бул басылыш мурункунун кайталоосу эмес, антологияны түзгөн жана жарыялаган редколлегия да, басмакана да башка, андыктан «Антологиянын»² составы да, мазмуну да мурункуга караганда айырмаланып турат. Аталган антологияга төмөнкүдөй арман ырлары топтоштурулган: «Жокчулук», «Көңүл айтуу», «Чалдын арманы», «Кыздын арманы», «Төркүнүнө жетпеген кыздын арманы», «Төрөбөгөн аялдын арманы», «Зордоп берген кыздын арманы», «Жаман аял алган кишинин арманы», «Койчунун арманы», «Атасы аскерге кеткендеги арман ыр». Бул басылышта айрым ырлар мурдагыны кайталаганы менен, негизинен жаңы чыгармалар

¹ Кыргыз поэзиясынын антологиясы. т. I, — Ф., 1980.

² Кыргыз поэзиясынын антологиясы. т. I, Ф.: Кыргызстан-Сорос фонду, — 165—170-бб.

жарыяланганы көрүнүп турат.

Ошондой болсо да, арман ырлары тематикалык жагынан, жанрдык белгилери боюнча бөлүштүрүлүп, системалуу түрдө өз алдынча жыйнак болуп чыга элек.

Арман ырлары элдик лирикалык чыгармалардын бир түрү катары өзүнүн келип чыгышы, калыптанышы боюнча байыркы доорлорго таандык экени талашсыз. Коомдук шарттарга жана адам турмушунун ар түрдүү кубулуштарына байланыштуу арман ырларынын тематикалык чөйрөсү, жанрдык составы да улам өзгөрүп, жаңыланып турганы мыйзамченемдүү көрүнүш. Арман ырларында анимисттик көз карааштардын толук түрдө сакталышы,

ошондой эле Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги жеке адамдык трагедиянын чагылышы, кантсе да бул жанр узак жолду басып өткөнүн айкындап турат. Бирок кандай болсо да арман ырлары өзүнүн спецификалык тематикасын, түпкүлүктүү жанрдык касиет-сапатын жоготпой келгени таң калтырбай койбойт.

Анимисттик көз карааштардын рудименттери табияттык көрүнүштөр менен адам тагдырын бир катарга коюп сүрөттөөдөн ачык байкалат.

Арман ырларында жаратылыштык кубулуштардын сүрөттөлүшү, эң ириде поэтикалык кабылдоонун ыкмасы, адамдын тагдырын, оюн, сезимин күчөтүп, таасын берүүнүн өзүнчө бир жагдайы, сүрөттөө куралы болуп саналат.

Өткөн замандарда кыргыз элинин турмуш-тиричилиги, жашоо шарттары оор, кыйын болгону жашыруун эмес. Мындай оорчулук, кыйынчылык көбүнчө кедей-кембагалдардын тагдырына туура келгени да талашсыз. Натыйжада кадыресе карапайым жашоо тиричилигине байланыштуу арман ырларынын келип чыгышы толук ыктымал. Мына ошондой ырлардын бир кыйласы кедей-койчулардын тагдырына байланыштуу. Алсак:

Чокоюм буттан суурулуп,
Чор болду таман туурулуп.
Чой-чойлоп жүрүп өлөмбү?
Чокудан бир күн буулугуп.

Мындагы поэтикалык ой — койчунун тагдыры.

Албетте, адамдын оор тагдырын ачык сүрөттөө үчүн, эң биринчиден, конкреттүүлүк керек. Ошондон улам ыр мындайча уланат:

Эшикке жатсам, эчки каапыр тебелейт,
Үйгө жатсам, байбиче каапыр жемелейт.
Тезек тер деп кап берет,
Үйгө кирсем, көсөө менен тап берет.¹

Койчунун арманы жөн эле баяндоо эмес, өзүнүн жашоо турмушун айтып берүү да эмес, бул каармандын ички монологу. Монолог жашоо-турмушунда баарынан ажыраган, баарынан кол жууган адамдын тагдырын таасын көз алдыга тартат. Ошентип, бул ыр конкреттүү койчунун тагдырына байланыштуу келип чыкса да, өзүнүн мазмуну боюнча дегеле турмуш жашоосунда баарынан ажыраган, адамдын жалгыздык абалы сүрөттөлгөн.

Арман ырлары өздөрүнүн тематикасы боюнча, сүрөттөлгөн майда-чүйдө жагдайлары боюнча нагыз кыргыз чындыгынан алынганы менен айырмаланып турат. Салттуу көчмөн турмуштун, уруучулук-патриархалдык карым-катыштын, примитивдүү тиричиликтин спецификалык белгилери арман ырларында таасын изин калтырган. Жогоруда келтирилген ыр саптары бул айтылган ойдун ачык далили болмокчу.

Арман ырлары кандай гана болбосун, ар кандай эле көркөм чыгармадай, конкреттүү бир окуяга, көрүнүшкө багытталат, ошол окуяны, көрүнүштү сүрөттөйт. Ошондой болсо да,

³ Кыргыз эл ырлары. Түзгөн: А. Токомбаева, Б. Кебекова. — Ф., 1967, 238-б.

алар өздөрүнүн маани-мазмуну жагынан тереңделген, жалпылаштырылган, синтезделген мүнөзгө ээ болот. Мына ушул жагынан алып караганда, айрым арман ырларына коюлган ат (названия) шарттуу гана берилген. Алсак, «Жокчулук» ыры дал мына ошондой мүнөздөгү ыр:

Беш айчыктуу кызыл тон,
Кийгизбедиң, жокчулук.
Безелентип боз жорго,
Мингизбедиң, жокчулук.
Бетегелүү сары жсон,
Кондурбадың, жокчулук.
Бет алдымдан сен чыгып,
Оңдурбадың, жокчулук.¹

Келтирилген ыр саптарында «жокчулук» өзүнүн кадыресе тиричилик (бытовой) маанисинде эмес, өтмө маанисинде берилип жатат. «Жокчулук» — бул метафоралык аллегория, жандандырылган образ. Биринчи строфада элес-булас берилген образдын ушул касиети экинчи келтирилген строфада ачыкка чыгат. Демек, тизмектелген ыр саптарынан көрүнүп тургандай, «Жокчулук» деген ыр жөн эле «жакырчылык» эмесе, бул — «Бетегелүү сары жсонго» бараткан адамдын «бет алдынан» чыккан кандайдыр бир «жандуу» желмогуз. Мына ошондуктан «Жокчулук» ыры — карапайым тиричилик жагдайында эмес, адам турмушун, адам тагдырын философиялык, медитативдик деңгээлде жалпылаштырган, синтездеген чыгарма. Ушул ыңгайдан алып караганда «Жокчулук», «Койчунун арманы» булар жөн эле тиричилик деңгээлде баяндалган чыгармалар эмес, алар — кыргыз турмушунун эски замандагы реалдуу картинасы.

Элдик оозеки поэзияда арман ырларынын эң негизги мотивдеринин бири кыргыз аялдарынын тагдырына арналган. Чалга берилген, зордоп сатылган кыздардын тагдыры, ошондой эле баласыз калган аялдын бактысыз жашоо-турмушу салттуу арман ырларында өзгөчө күч менен сүрөттөлгөн. Алсак, «Кыздын арманы», «Төркүнүнө жетпеген кыздын арманы», «Чалга тийген кыздын арманы», «Зордоп берилген кыздын арманы» ж. б. Бул ырлардын ар бири кандайдыр бир жекече түрдө болуп өткөн окуянын негизинде келип жаралган сыяктуу. Анда кандай өзгөчө белгилердин негизинде бул жекече тагдырдын натыйжасында келип чыккан ыр жалпылаштырылган, синтезделген көркөмдүк мазмунга ээ болот? Арман ырларынын спецификалык өзгөчөлүгү да так ушул учурга байланыштуу. «Кыздын арманы», деген ыр чалга берилген кыздын тагдыры жөнүндө. Мындай тагдырына атасы күнөөлүү, ошондуктан ал өз атасын «кызыл тумшук» деп каргайт. Эгерде ыр ушундай мүнөздөгү каргыш менен аяктаса, анда ал жекече адамдын жекече тагдырын баяндаган чыгарманын деңгээлинде калмак, адамдык бийик максатты көздөгөн көркөм синтезге көтөрүлө алмак эмес.

Кулаалы салсаң, кууга сал,
Куураган чалга бергенче,
Курсагын жарып, сууга сал.
Ителги салсаң, кууга сал,
Итийген чалга бергенче,
Ичимди жарып, сууга сал.

Эки башка көрүнүштү контрасттык карама-каршы коюу кыздын эң оор абалын, эң кыйын тагдырын даана, таасын сүрөттөөгө мүмкүнчүлүк берет. Ошондой абалда калган кыздын оозунан чыккан өз атасына карата айтылган каргыш сөздөр бардык жактан ишенимдүү, психологиялык жагынан жеткиликтүү. Мына ошондуктан «Кыздын арманы»

¹ Кыргыз поэзиясынын антологиясы. т. I.,— Ф., 1980, 121—122-бб.

трагедиялуу пафос менен жыйынтыкталат:

*Күлүккө така болбогон,
Күмүштү неге жараткан?
Атага арка кылбаган,
Кызды неге жараткан?¹*

Келтирилген ырдын көркөм образдык системасындагы «күлүк» менен «күмүш» контрасттык карама каршылыкта турган көркөмдүк антитеза. Дал ушул антитезалык туюнтма акырында келип, логикалык жагынан суроо иретинде айтылганына карабастан, жыйынтыктуу бүткөн поэтикалык образды ишке ашырган. Ошентип, ырдын баиталышында «куураган», «итийген» чалга кеткен кыздын конкреттүү тагдыры ырдын бүтүшүндө «атага», «агага» арка боло албаган кыздын жалпылаштырылган, синтезделген образына айланат. «Кыздын арманы» мына ушундай бийик максатты, бийик идеалды даңазалаган трагедиялуу апофеоз менен жыйынтыкталат.

Ал эми «Чалга тийген кыздын арманы» өзүнүн мазмуну жана көркөмдүк аткарылышы жагынан «Кыздын арманын» кайталашы мүмкүн болучу. Мында чалга сатылган кыздын күндөлүк турмушу сүрөттөлөт.

*Ак суунун башы дарыя,
Агар жери бир кыйла.
Алган күйөөм айласыз,
Агала сакал карыя.²*

Берилген ыр саптарында деле «Кыздын арманындагыдай» алган күйөөсү айласыз «агала сакал карыя» жөнүндө айтылып жатат. Мына ушул жерде өзүнчө токтолуп кете турган бир олуттуу маселе бар. Эмне үчүн арман ырларынын өнүгүш процессинде басымдуу көңүл аял маселесине бурулат. Албетте, бул кокусунан эмес. Алыска кеткен, сатылып кеткен, чалга берилген, жаш балага берилген кыздардын тагдыры кыргыз коомунда мүнөздүү көрүнүш болгон. Кандай болсо да, кыргыздын коомдук жашоо тартибинде аялдын абалы өтө оор болгон. Ушундан улам аял темасы, айрыкча чалга сатылган кыздардын тагдыры өзүнчө бир салттуу темага айланган десек болот. Теманын өзү гана эмес, сүрөттөө каражаттары да, образдык курулмалары да поэтикалык, строфалык түзүлүшүнө чейин салттуу чен-өлчөм менен бекитилген. Алсак, «Байга барган кыздын арманы» деген ырда:

*«Карчыга салсаң, кууга сал,
Карыган чалга бергенче,
Кардымды жарып, сууга сал.
Ителги салсаң, кууга сал,
Итийген чалга бергенче,
Ичимди жарып, сууга сал»,³*

деп берилет.

Ушундай эле ыр саптарын кытайлык кыргыздардын «Эркиме коёр заманбы?» деген арман ырынан да кездештиребиз:

*Ителги салсаң, сууга сал,
Өрдөк күндө сууда бар.
Итийген чалга бергенче,*

¹ Кыргыз эл ырлары. Түз.: А. Токомбаев, Б. Кебекова. – Ф., 1967, -246-б.

² Кыргыз поэзиясынын антологиясы. Ф., Кыргызстан-Сорос фонду, 1999.— 176-б.

³ Борбордун кору; инв. №546. Жыйнаган Мамбетсеитова З.

Бутумду бууп, сууга сал.¹

Демек, мындай көрүнүш эч кандай кокустук эмес, мында кандайдыр бир туруктуулук, ал турмак көркөм мыйзам ченемдүүлүк бар. Кыргыздын накта көчмөн турмушунун туруш-турпатына туура келген атрибуциянын так, даана сүрөттөлүшү кайталангыс элес, кайталангыс образ жаратып жатат. Мына ошол кайталангыс образ ооздон-оозго, муундан-муунга өтүп, барабара стереотипке, салтка айланат. Ушул ойду улантуу иретинде төмөнкүдөй ыр саптарын келтирели:

*Саймалуу беле өмүрүм,
Саналуу беле көңүлүм.
Саксайган чалга кор болду,
Сардалдай менин өмүрүм.²*

Чалга берилген кыздын арманынын дагы бир түрү. Ошол эле строфалык жана синтаксистик параллелизм, аллитерациялык уйкаштыктар, бирок ошого карабастан ой-сезимдин чагылышы, образдык түзүлүшү өзүнчө, өз алдынча. Тагыраак айтканда, салттуу эрежелерди толук сактоо менен бирге, арман ырлары көркөмдүк өзгөчөлүгүн жаңылантып, кубултуп турууга ийкемдүү жанрлардан болуп саналат. Бир эле теманын, мындайча айтсак, бир эле, тагдырдын ар башка чечилиши, бул эң биринчиден, салттуу арман ырларынын көркөмдүк потенциясына байланыштуу. Мына ошондуктан аял темасына арналган арман ырлары чалга берген же зордоп берген кыздардын тагдырын сүрөттөө менен гана чектелбейт. Ошондой эле чалга сатылган кыздардын армандарынын негизинде «Каптагай кыздын арманы», «Акберметтин арманы», «Ак Мөөрдүн арманы» сыяктуу поэмалык деңгээлге көтөрүлгөн чыгармалар да жаралган. Ал эми акындар элдик арман ырларын чыгармачылык менен пайдаланып, бийик классикалык деңгээлге жеткен поэмаларды жаратышкан. Алсак, К. Акиевдин «Гүлүсүн», «Ак Мөөр» поэмалары, Тоголок Молдонун «Кыз Кенжекенин арманы», Какен Алмазбековдун «Айсары» аттуу чыгармалары.

Кыргыз эл оозеки поэзиясында арман ырларына мазмуну жактан өтө жакын турган «Күйгөн» деген ат менен белгилүү болгон ырлардын тобу да кездешет. Бул ырларда негизинен кандайдыр бир турмуштук себептердин натыйжасында сүйгөнүнө жетпей калган, кантип жетсем деп зарлаган жаштардын муң-зары, ички күйүтү чагылдырылган. Мындай ырларды «ашыктык армандары» деп атасак да болот. Мисалы, Мөөрдөн ажыраган Болоттун арманын алып көрөлү:

*— А, Мөкөм, акак бир тилдүү ак жүздүү,
Айда бир көрсөм жылдыздуу.
Ай чырайлуу жамалды,
Арзысам сендей табамбы?
Азабыңа мен калып,
Сени, аксакал Жантай чал алды.
Күкүк тилдүү, күн жүздүү,
Күндө көрсөм жылдыздуу.
Күн чырайлуу жамалды,
Күйгүзүп Жантай чал алды.³*

Мында «акак тилдүү», «ай жүздүү», «күкүк тилдүү», «күн жүздүү», «жылдыздуу» сыяктуу бийик эпитет, салыштыруулар ырга табийгы түрдө тирадалык пафос, мүнөз киргизген. Ал түгүл кандайдыр бир салтанаттуу романтикалык атмосфера, жагдай

¹ Кыргыз поэзиясынын антологиясы. Түз.: Закиров С., Таштемиров Ж. — Ф., 1980,— 171-б.

² Кыргыздар. Кытайдагы кыргыздардын санжырасы, мурасы жана салты. 4-китеп. — Б., 1997,— 511-б.

³ Борбордун кору, инв. № 660. Токолдун арманы. Жыйн.: С. Закиров, Т. Абдыракунов, С. Мусаев.

туудурат.

Көз алдыга табият, жаратылыш бир жаратып койгон ажайып сулуулуктун, укмуштай көрктүүлүктүн шумдуктай образы пайда болот. Бул — Болоттун сүйүүсү менен муң-зарынын биригишинен жаралган образ. Ал канчалык күндө көрсө, күндө жылдыздуу, айда көрсө, айда жылдыздуу болсо, андан айрылуу ошончолук кайгылуу, ошончолук трагедиялуу.

*Кайгы бир гана кулак оо карала ат,
Карматып тойго минбедим,
Кадырман Мөкөм өзүң менен,
Калкымда бирге жүрбөдүм.
Көрүнбөйсүң кыядан,
Каякка кеттиң сүйгөнүм?
Каралдым сенден айрылып,
Капасын тарттым дүйнөнүн.¹*

Мына ушул аллитерациялык уйкаштыктын негизинде жаралган саптардан Болоттун бүтүндөй турмуштук трагедиясы чагылдырылып жатат. Болот үчүн Мөөрсүз жашоо маңызсыз. Арман ырдын негизги идеясы да ошондо.

Кыргыз эл оозеки чыгармачылыгында кеңири тараган арман ырларынын дагы бири — карылык ырлары. Бул жөнүндө «Очеркте» төмөнкүчө жазылат: «..Адамдар карыганда күч-кубаты, акыл-эси, сын-сыпаты жагынан жаш курагындай болбой калышы — табигый нерсе. Карыган абышка кемтирлер күч-кубатынан калып, колунан иш келбей, акылы бөксөргөнүнө кейип, арман кыла турган. Карылык жөнүндөгү ырларды адегенде таланттуу акындар түзүп, барабара ооздон-оозго өтүп, ар бир карынын абалын, өкүнүчүн билдирип ырга айланган».²

Кыргыз поэзиясында карылык темасынын айрыкча өркүндөп-өсүшүнүн коомдук-социалдык негиздери бар. Карылык мотиви элдик ырларда гана эмес, акындар поэзиясында, элдик эпостордо да кеңири орун алып, бийик трагедиялык доошко жеткизилгени кокустук эмес. Себеби, кыргыздын жашоо турмушу ансыз да оор болгон, ал эми карыган адамдын турмушу андан бетер кыйын болгон.

Карылык «кыямат кетер чактын» синоними иретинде, тагыраак айтканда, адам өмүрүнүн трагедиясы, жашоонун эң кыйын учуру, жаштыктан, күчтөн ажыраган мезгили катары сүрөттөлөт:

*Кыл мурутум жок чакта,
Кылтылдаган шок чакта.
Байыры, байыры жаш чакта,
Токтоло элек мас чакта.
Эттүүсү элем моюндун,
Эптүүсү элем оюндун.
Күлгүнү элем торконун,
Күлүгү элем жоргонун.³*

Кыргыздын оозеки поэтикалык аң-сезиминде жаш жигит үчүн мындан ашкан салыштыруу мүмкүн эмес. Ырдын аягында «Кыямат кете турган» мезгил келгени, баягы моюндан эт, оюндан эп кеткени айтылат.

Бул ыр саптарында карылыктын келгенине байланыштуу муң-зар деле жок, бирок ошого карабастан бул ыр карылыктын бүтүндөй элесин тарткан эң күчтүү армандын катарында турат.

¹ Кыргыз поэзиясынын антологиясы. Түз.: Закиров С., Таштемиров Ж. — Ф., 1980.— 172-б.

² Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очерки. — Ф.: Илим, 1973.— 133-б.

³ Кыргыз эл ырлары. Түз.: А. Токомбаева, Б. Кебекова. — Ф., 1967.— 249-б.

Карылык жөнүндөгү арман ырларынын келип чыгышында жана көркөмдүк табиятында кандайдыр бир мыйзам ченемдүүлүк бар экени сезилбей койбойт. Албетте, «жааштык» жана «карылык» түшүнүк катарында табигый түрдө өзүнөн өзү карама-каршылык жаратат. Ошондой эле так ушул табигыйлыктын негизинде бул көрүнүштөр жөнүндөгү ырлар контрасттык антитеза иретинде түзүлөт. «Жааштык» кандай гана учурда болбосун даңазаланат, ал эми «карылык» тескерисинче ашкереленет. Мына ошондуктан карылык жөнүндөгү ырларда контрасттык абалдар, антитезалык образдардын жаралышы — сөзсүз мыйзамченемдүү көрүнүш. Мына дал ушундай мыйзамченемдүүлүктү «Ат картайды жал тайды» деген ыр далилдейт:

*Ат картайды жал тайды,
Эр картайды мал тайды.
Үзөңгү тайды, бут кетти,
Булгаарыдай жыт кетти.
Эңкейип белден күч кетти,
Ооздон отуз эки тиш кетти.,
Кечээги көргөн жыйырма беш,
Кайрылбастан жылт этти.¹*

Келтирилген ыр саптарында эч кандай антитеза жок. Бир караганда түз эле карылык жөнүндө сөз баратат. Ал эми подтекстин карасак, анын ар жагында башка элес, башка образ жатканы, тагыраак айтканда, «карылыктын» түбөлүк антиномиясы «жааштык» турганы оңой эле көрүнөт. Демек, элдик ырдын образдык системасы өтө эле жөнөкөй, бир беткей эмес, анда бир эле теманы, идеяны ар түрдүү ыкмада, подтексте берүү мүмкүнчүлүктөрү бар.

Арман жанры өзүнүн келип чыгышы боюнча эң байыркы формалардын түрүнө туура келет, бирок ал биротоло селейип катып калган нерсе эмес. Арман ыры, ар кандай эле элдик поэтикалык жанрлардай, жаңы турмуштук көрүнүштөргө, коомдук социалдык өзгөрүүлөргө ылайык өзүнүн көркөмдүк табиятын катмарланууга, жаңыланууга дуушар кылат. Ушул жагдайдан алганда, арман жанры элдин башына оор кыйынчылык келген учурда өзүнүн тереңде жаткан поэтикалык мүмкүнчүлүктөрүн ачууга жарактуу экенин Улуу Ата Мекендик согуштун мезгилинде көрсөттү. Гитлердик баскынчылардын кол салышы бүткүл совет элине, анын ичинде кыргыз элине болуп көрбөгөндөй кайгы-муң алып келди. Кандайдыр бир жакын адамынан ажырабаган үй-бүлө дээрлик калган жок. Албетте, ошондой жалпы элдик мүшкүл окуя элдик поэзияда, бөтөнчө арман ырларында чагылбай коймок эмес. Согуш мезгилинде жаралган элдик ырлардын баары тегиз арман формасына жатпайт. Бул ырлар — көбүнчө кошок, жоктоо, коштошуу түрүндөгү чыгармалар. Мына ошолор менен катар арман формасын сактаган ырлар да кездешет. Мисалы:

*Ай чыгат экен чачырап,
Алгандан калдым ажырап.
Алганынан калды деп,
Ким багат экен асырап?
Күн чыгат экен чачырап,
Күйөөмдөн калдым ажырап.
Күйөөсүнөн калды деп,
Ким багат экен асырап?²*

Торгогон булут кетет, ай чыгат, күн чыгат, бирок согушта каза болгон күйөөсү тирилип келбейт. Армандын маңызы мына ушунда. Бир жагынан ай чачырап чыгып турса,

¹ Кыргыз эл ырлары. Түз.: А. Токомбаева, Б. Кебекова. – Ф.: 1967, - 252-б.

² Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги эл ырлары. Түз.: Т. Абдыракунов. – Ф.: 1974, -68-б.

экинчи жагынан аял байкуш эч жазыгы жок алганынан ажырап турат. Бул арман ырларына мүнөздүү болгон классикалык контрастык образ. Ушундан улам салтка айланган классикалык форма эч качан жашоодон калбайт, тескерисинче жаңы турмуштук чындыктын негизинде ал кайрадан жаңыланат, өзгөрөт.

Улуу Ата Мекендик согуш советтик элдин бекемдигин, бийик патриоттук духун көрсөткөн улуу сыноо болгон. Ал ошону менен бирге ар бир адамдын жеке тагдырына түздөн-түз балта чапкан кандуу окуя, трагедия болгону да белгилүү. Эгерде бул көрүнүш реалдуу чындык болбогондо, согуш армандары жаралбайт эле. Жаңы турмуштун, жашоонун реалдуулугу байыркы ыр формасынын жөнөкөй эле кайталанышына алып келбей, архаикалык көркөм аң-сезим чечкиндүү түрдө өзгөргөн коомдук турмуштун жаңы белгилерин, жаңы реалийлерин чагылтып сүрөттөйт. Ушул мааниде төмөнкү ырды карап көрөлү:

Ак шумкар алдың, сен алдың,
Ак жибек боосун мен чалдым.
Алышкан жоого сен кетип,
Арка тылда мен калдым.

Бул саптарда «ак шумкар» менен «ак жибек» шарттуу гана көрүнүштөр, метафора, ушул каймана мааниде берилген образда жигит менен келиндин биргелешкен өмүрү жөнүндө сөз баратат. Алар бирге басып, бирге иштеп, бири эриши, бири аркак болуп жашашкан. Эми бирөө жоого кетип, бирөө тылда калды. Армандуу тагдыр деген ушул. Ошондуктан арман мотиви өзүнүн эң бийик мотивине жетет:

Оболоп учкан ак куштун,
Ак жибек боосу бар бекен?
Алыста жүргөн курдашты,
Алдырар дүйнө бар бекен? ¹

Мында «жоокер», «оболоп учкан ак кушка» теңештирилип жатат. Эми ошол «боо» үзүлүп калган жокпу? Маселенин маңызы мына ушунда. Байкалып тургандай, «куштун» образы жөнөкөй параллелизмден татаал системалуу метафорага айланып, кыздын арманын апогеяга («Алыста жүргөн курдашты алдырар дүйнө бар бекен») жеткирип жатат.

Демек, арман ырлары өзүнүн узак тарыхый жолунда салттык формаларын бекем сактоо менен бирге, жаңы турмуштук кырдаалдарга, социалдык коомдук жагдайларга байланыштуу жаңыланып, кубулуп отурат. Ошондой болсо да, арман ырларынын советтик түзүлүштүн учурундагы тагдыры жөнүндө орун алып келген бир пикир жөнүндө өз оюбузду билдиргибиз келет. Окуу китебинде мындай деп жазылган: «Совет бийлиги орногон күндөн тартып мурун азап тартып жабыркап жүргөн эмгекчилердин турмушунда зор өзгөрүүлөр болду. Алар эркиндикти колго алуу менен бирге, бакыт-таалайга жетишип, кайгы-капасыз өмүр сүрүүнүн улуу жолуна киришти. Ушуга байланыштуу мурунку арман ырлар да эмгекчилердин көңүлүнөн унут калды». ² Ушундай эле мүнөздөгү пикирлер «Кыргыз эл оозеки чыгармачылыгынын тарыхынын очеркинде» да кайталанат.

Албетте, социалдык-коомдук өзгөрүштөр көркөм чыгармачылыктын өнүгүш багытына, мазмунуна таасир бербей койбойт. Бирок ушундан улам жогоркудагыдай кескин корутунду чыгарууга да болбойт. Биринчиден, эч кандай мамлекеттик түзүлүш жана бийлик адамды «кайгы-кападан» арылта албайт. Жашоо бар жерде «кайгы-капа», «өкүнүч-өксүк» сөзсүз болот. Ал адамдын көлөкөсү сыяктуу дайыма аны коштоп, жандап жүрөт. Демек, арман ырларынын мурдагыдай кеңири өнүккөн классикалык формаларын жогото башташы Совет бийлиги эмгекчилерди тегиз

¹Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги эл ырлары. Түз.: Т. Абдыракунов. — Ф., 1974, —71-б.

²Мусаев С., Таштемиров Ж. Кыргыз адабияты. 8-класс үчүн окуу китеби. Ф.: Кыргызокуупедмамбас, 1957,— 44-б.

бир кылка бакыт-таалайлуу кылып жибергендигинде эмес. Экинчиден, бул маселенин негизги жагы, эмне үчүн байыркы жанрлар акырындык менен өзүнүн белгилүү касиеттеринен ажырай баштайт, мындай процесс кандай факторго байланыштуу?

Биздин жеке баамыбызда, поэтикалык эволюция, жанрдык кубулуштар коомдук-социалдык турмуштун өзгөрүштөрү менен байланыштуу экени чындык, бирок кандай болсо да көркөм процесс өзүнүн гана ички мыйзам-ченеми менен өнүгүп, өзгөрүп, кубулуп отурат. Натыйжада кандайдыр бир касиеттерин жоготот, кандайдыр бир жаңы белгилерге ээ болот. Демек, кандай гана жанр болбосун учуру, мезгили келгенде ал белгилүү бир күтүлбөгөн, мурдатан келе жаткан салтын «бузган» окуяга дуушар болот. Ал эми кыргыз оозеки поэзиясы үчүн ушундай тарыхый бурулуш окуя жаңыдан пайда болгон жазма адабият менен жолугушу болуп саналат.

Ошентип, жазма маданияттын, жазма адабияттын баишталышы, калыптанышы жана кандайдыр бир демилгелүү түрдө өнүгө баишташы элдин көркөм аң-сезимине чечкиндүү таасир тийгизбей коймок эмес. Так ушул көркөм аң-сезимдин жаңы функцияга өтө баиштаган процесси элдик оозеки поэзиянын «кетенчиктен», токтой баишташынын негизги себептеринен болгон. Демек, арман ырларынын советтик доордо бошоңдоп, мурдагы келе жаткан жол-жоболорун, эрежелерин жогото баишташы Совет бийлиги советтик адамды «кайгы-капасыз» турмушка алып келип койгондугунан эмес, табийгы түрдө көркөмдүк өнүгүштүн мыйзамченемдүүлүгүнө байланыштуу. Бул мыйзамченемдүүлүк — туташ сабаттуулуктан улам келип чыккан жаңыча көркөм аң-сезим. Көркөм аң-сезимдеги ушундай терең өзгөрүштөрдөн кийин импровизациялык ыр мурдагыдай оозеки түрүндө эмес, кагазга түшкөн жазуу түрүндө тарай баиштайт. Мисалы, Борбордун корунда сакталып турган «Алмазбек жетимдин арманы», «Жетим чагымда», «Түрмөдөгү арман ыр», «Турсункулдун арманы», «Көбүрөөк пайда табам деп», «Жетим жүрүп жетилдим» ж. б. ырлардын ар бир персонажы же окууда окуйт, же ыр жазат, же кат жазат, айтор ичиндеги кайгы-муңун кагазга түшүрөт. Ал импровизатор болушу, ал түгүл акын да болушу мүмкүн, бирок ал ырын оозеки айтпайт, айтуу процессинде чыгарманын «вариантын» жаратпайт, башкача айтканда, азыр кандай кагазга түшсө, ошол бойдон Борбордун корунда сакталып калат. Демек, булар оозеки поэзия эмес, так ошондой эле жазма адабият да эмес. Бирок чынында, бул ырларда оозеки поэзиянын да, жазма адабияттын да баишталмалары бар. Себеби, бул кагазга түшкөн импровизация — төкмө ыр.

Мына ушундай кол жазмалар Борбордук корго 30—80-жылдар аралыгында топтолгон. Ушундан улам арман ырлары элдик поэзиянын бардык түрлөрүндөй эле жазма адабияттын пайда болушуна байланыштуу өзүнүн соңку доорун, «өздүк өнөрчүлүк» доорун жашап жатат деп жыйынтык чыгарсак болот. Ал эми Борбордун корунда сакталып жаткан кол жазмалар канчалык деңгээлде элдик поэзияга, фольклорго тиешеси бар экенин аныктоо — фольклористика илиминин алдындагы кечиктирилгис милдети.

Жыйынтыктап айтканда, арман ырлары өзүнүн пайда болушу, жаралышы жана калыптанышы боюнча каада-салт ырларындай эң байыркы жанрлардын катарында турат. Мына ошондуктан анын кылымдардан бери ооздон-оозго, электен-элекке өтүп, калыптанган тематикалык жана жанрдык өзгөчөлүктөрү бар. Бул өзгөчөлүктөр эч кандай башка жанрлар менен алмаштырбай турган өзүнүн гана классикалык формасына ээ.

Арман ырларында «тематика» тиги бул чыгармага, конкреттүү ырга берилген наам, ат эмес. Тематика — бул турмуштун, жашоонун, чындыктын, адам тагдырынын белгилүү бир тараптарын көркөм аңдап билүүнүн өзүнчө бир түрү. Ушундан улам арман ырларынын өзүнүн гана тематикалык чөйрөсү бар. Алар: жокчулук жана койчулар тематикасы, аялдар тематикасы, жалгыздык, жетимдик тематикасы, баласыздык тематикасы, оору-майыптар тематикасы, карылык тематикасы, ашыктык армандар, Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги армандар, түрмөдөгү адамдардын армандары, тамсилдик мүнөздөгү армандар. Бул тематикалык мотивдер ар кандай турмуштук кырдаалдарга, жагдайларга байланыштуу ар түрдүү көркөмдүк формага ээ болот. Ассонанс, аллитерация, психологиялык жана

строфалык параллелизм, каймана сөз жана антитеза, көркөм градация жана подтекст ж. б. арман ырдын образдык структурасын аныктоо менен бирге алар ар түрдүү турмуштук жагдайларды сүрөттөөдө ийкемдүү касиет сапатка ээ.

Мына ушул тематикадагы ырлар түзүлгөн жыйнактын негизин түздү. Бул арман ырлары. өз учурунда белгилүү адабиятчы-изилдөөчүлөр фольклористтер Ж. Таштемиров, Т. Абдыракунов, С. Байходжоев, А. Токомбаева, Ж. Төлөев, Б. Кебекова, Р. Кыдырбаева, С. Закиров, ошондой эле Тил жана адабият институтунун кызматкерлери тарабынан уюштурулган фольклордук экспедициялардын натыйжасында жыйналган.

Ошондой эле кытайлык кыргыздардын фольклорундагы арман ырлар да жыйнактан орун алды. Кытайлык кыргыздар өз Ата Журтунан эчак эле айрылып, башка жерди жердеп, башка маданий чөйрөдө жашап калганына карабастан, улуттук салтты бекем сактап калганы, бул эң оболу ошол сакталып калган салттын (арман ырларынын) күчүн жана туруктуулугун далилдейт. Бирок салттуу ыр саптары жаңы турмуштук шарттарга ылайык жаңыланган көркөм аң сезимге байланыштуу жаңы өзгөчөлүктөрдү иштеп чыкпай койбойт.

Жыйнактан орун алган арман ырлар төмөнкүдөй бөлүштүрүлүп, жайгаштырылды.

Койчу, жарды-жалчылардын арманы, жокчулук ыры, кыз-келиндер арманы, жетимдик армандары, баласыздык, жалгыздык армандары, карылык армандары, оору-кырсыктан келип чыккан армандар, ашыктык армандары, Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги арман ырлары, түрмөдөгү адамдардын арманы, тамсилдик мүнөздөгү армандар, тарыхта белгилүү адамдардын армандары, кытайлык кыргыздардын арман ырлары.

Албетте, армандардын бул томдугу кыргыз эл оозеки чыгармачылыгындагы арман ырларын бүтүндөй толугу менен камтыды деп айтуудан алыспыз. Себеби жыйнактын ичине негизинен 50—80-жж. аралыгында топтолгон арман ырлары тандалып, иргелип киргизилди. Ал эми андан кийинки, бүгүнкү күндөгү эл арасында жашап жаткан арман ырлар өзүнчө бир томдук боло турган көлөмдө кездешет. Бул келечектин иши. Ошентсе да, түзүлгөн бул жыйнак белгилүү чөйрөдө, белгилүү мааниге ээ болот деп ишенебиз.

*ЖЕҢИШКҮЛ БАЙТЕРЕКОВА,
Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук
университетинин окутуучусу.*

КОЙЧУ, ЖАРДЫ-ЖАЛЧЫЛАРДЫН АРМАНЫ, ЖОКЧУЛУК ЫРЫ КЕСЕЛ КЕДЕЙДИН АРМАНЫ¹

Жалбырамын жараткан,
Ай ааламды тараткан,
Жаны ооруган кишини,
Соонун көзүн караткан.
Жайлыктын алды таза экен,
Жанга оору кас экен,
Жаны таза жүргөндө,
Жардымын деген мас экен.
Тазалык дөөлөт чоң экен,
Ооруган киши кор экен,
Аман болсо алтын сан,
Андай байлык жок экен.
Чокой кийсем майрыгын,
Жаман чапан айрыгын,
Айыгып кетсем арман жок,
Ден-соолук экен байлыгым.
Ак жарманын катыгы,
Кымыздын келбей татыгы,
Жол жүргөндө тынчы жок,
Жорго басык атымын.
Кетирсе кадыр кезекти,
Минер элем эшекти,
Айыкканда арман жок,
Көпкө терсем тезекти.
Жараткан кылса себепти,
Мага берсе кесепти,
Ачыгып ичсем арман жок,
Арпа жарма кебекти.
Ак тон кийсем жылуулап,
Аргымак минсем сулуулап,
Айыга элек чагымда,
Жарашпады бул убак.
Басса белим сынгандай,
Мусапыр оору кылгандай,
Бадыша болгон оорудан,
Малайлык таза жыргалдай,
Кубатымды кетирди,
Акыл менен эсимди.
«Жардымын» деп мен кылыпмын,
Таза чакта кесирди.
Бастырбай бутту талытты,
Жаш кезимде карытты.
Арманым жок айыксам,
Бутума кийсем чарыкты.
Онтогон оору жаманын,
Тиледим жандын аманын,
Кайтып келер күн барбы,
Ден соолук кезде заманым.
Ачылар бекен кабагым,

Кеселден кетти амалым.
Айыкканда арман жок,
Жылаңайлак жүрсө таманым.
Колумдагы таягым,
Дүнүйөнүн баянын,
Дартка берчү даваны,*
Жараткан менден аядың.
Кутулбайт пенде казадан,
Арманы жоктур таза адам.
Дава тилеп дартыма,
Жашым отуз алтыда,
Өтүп кетсем дүйнөдөн,
Сөзүм калсын артыма.
Кутулсам дарттан кубат бер,
Куураган сөз кызыл тил.
Кусадар болдум оорудан,
Курбуларым угуп бил.
Табигаттын балаасы,
Арылса элдин арасы,
Белден бекем жабышса,
Бенденин барбы чарасы.
Дарыландым неченге,
Тапталдым ушул кеселге,
Асыласың кантейин,
Артта калган бечелге.
Алыс кылдың жакынды,
Адаштырдың акылды,
Айыкпастан жүдөтүп,
Мендей шордуу жакырды.
Сыздатасың сөөгүмдү,
Саргартасың өңүмдү,
Акылымды жеп койбой,
Алагды кылдың көңүлдү.
Кедейлер тилейт өмүрдү,
Кечинен бер деп өлүмдү,
Арман кылат соо жүрүп,
Ушу сөзүм төгүнбү?
Болду эми мага жабышпа,
Басып бутум барышка,
Айыгамын деп турам,
Ажырап сенден калышка.
Басып кетсем алыска,
Минсем жылкы чалышка,
Ушу кезде менден тың,
Сексендеги абышка.
Айыksam калам жашарып,
Ошондо моокум басалык,
Арманым жок дүйнөдө,
Айыгып кетсем тазарып.

КОЙГО БАРАМ ЖОРГОЛОП²

Эртең менен болгондо,
Кой короодон чыкканда.
Койго барам жорголоп,
Карайып булут келгенде.
Мойнумдан жамгыр шорголойт,
Отурамын таш түбүндө корголоп.
Кеч курун үйгө келгенде,
Кожойунум Шайбек бай
Көтөрүп турат таягын,
«Отун алып келбейт» — деп,
Салып турат кабагын.
Эки күндө бир жуулат,
Мага атала куйган аягы.
«Койду жакшы жайгын» — деп,
Кожойунум олоңдоп.
Бутума кийген чокой жок,
Согончогу жарылып,
Басалбаймын чолоңдоп.
Кеч курун жатар болгондо,
Жаталбаймын ойдолоп.
Четинден таяк колумда,
Жүрөмүн тоонун боорунда.
Жалчы болуп жетилдик,
Жаныма тийди жетимдик.
Койчу болуп жетилдик,
Кор кылды мени жетимдик.
Тилегим берсин кудайым,
Ошо жүз койго жеткирер бекен ылайым!

САНСЫЗБАЙДЫН АРМАНЫ³

Мындан жүз жыл мурда Сансызбай деген кедей байга малай болуп, кой кайтарып, жылкысын багат. Аялы Бурма уй саап, отун алып, байдын байбичесине кызмат кылып, кыйындык менен күн өткөрүшөт. Ошондо Сансызбайдын талаада жылкы багып жүрүп ырдаган ыры:

Мен Сансызбай туулдум беле кайгыга,
Мен карып бара албай жүрөм айылыма.
Мелтиреп асман тиреп тоосу турат,
Мен баккан жылкы турат кадууларда.
Ойлосом ичим күйөт жалындап,
Обдулуп жамгыр жаады калыңдап,
Ошондой шорго туулган жан белем,
Олтурам кабак ачпай калтырап.
Кантейин кызмат кылам байлар үчүн,
Кайгырып жата албадым күнү-түн.
Камалдым коргону жок талаада,
«Кеткин» — деп айтар экен мени ким.
Тоюнбадым кардым ачат тамакка,
Томсоруп жата берем таңды атыра.
Тоту куш тоонун көркү турбайбы,
«Токто» — деп белги берип баратса.

Арманым ичке толуп кайнады,
Аттиң ай эки колум байланды.
Акымды бай-манаптар таң кылып,
Айнектей эки көзүм жайнады.
Айтамын ичим муңга толгондон,
Арам ниеттер чыгарбайт да коргондон.
Ашкере сөз айтыштан айбыгам,
Адамды мал ордуна чайнаган.

Ошентип, күндөр өтө берди, Сансызбай кой четинде жүрө берет. Бир күнү үйүнө келсе, бай жигиттерине сабатат. Көрсө аялын бай жакшы көрүп калган болот, ошондуктан Сансызбайдын башы айра чабылат. Кансырап жыгылып, эсин жоготот. Таңга жуук эсине келсе, ичерге тамак турсун суу жок, аялы да жок. Ичине капа толот. Ошондо байдан канткенде кутулуп, боштондук болор бекен деп ырдаган ыры:

Кедейлик мага баттыбы,
Кейисем бирге жаттыбы,
Кечирим суурап адам жок,
Келбестен Бурма качтыбы?
Башыма камчы так болгон,
Бактысын айтып ойлоном.
Балбылдап көзүм ачылды,
Байларың мени торгогон.
Аттиң ай арман күн болуп,
Армандуу байкуш мен болуп,
Аргасыз жатам мен мында,
Араңдан турдум ойгонуп.
Капчыгай өрдөп жол бастым,
Канча күн тынбай, кой бактым,
Карышып өлөр маалымда,
Кайтара үйгө мен кайттым.
Өкүнөм байдын колунда,
Өксүймүн ыйлап мен мында,
Өмүрүм өтүп кетет бейм,
Өрттөнгөн байдын доорунда.
Таңдайым муңдуу сайрасам,
Даам сызбай өлүп баратам.
Тамшанып сууну таппадым,
Таасири тийип таң аткан.
Арманым ичте жык толуп,
Арылбас муңдуу мен болуп,
Алганым турбай жанымда,
Айдында жаттым саргайып.
Жазыгым байга жок эле,
Жасаган салган шор беле,
Жатамын жалгыз мен мында,
Жылынткан суусун болсо эмне.
Ар дайым менин оюмда,
Арылбай байдын колунда,
Армандуу шордуу экемин,
Алганым турбай колумда.
Карын ачка, каруу жок,

Кайгырып жатам алым жок,
Канкор байга не кылдым,
Кантейин менин шорум да.
Ачкадан өлчү күнүмбү,
Адамзат укпай үнүмдү,
Атаңдын көрү жокчулук,
Аябай бууду тилимди.
Жатамын жалгыз мен мында,
Жабыркайм күлгүн чагымда,
Жашообуз канча ким билет,
Жаланкыч байдын колунда.
Аткансып таңым бөлүнөт,
Асмандан нурум көрүнөт,
Армандуу кургур экенмин,
Аккан жаш көздөн төгүлөт.
Аземдеп салган үйүм жок,
Адалдан тапкан малым жок,
Араңдан тапсам жалдырап,
Алганым Бурма жарым жок.
Кайнаткан экен шорумду,
Кандайча ачам жолумду,
Кайгылуу жандан экенбиз,
Канткенде көрөм сонунду.
Ойлонуп жатам күнү-түн,
Ошондой болду биздин күн,
Оңолуп заман жарк этсе,
Ачылат эле биздин тил.
Жатамын жалгыз жалдырап,
Жамбашым талып алсырап,
Жаралган карып экенмин,
Жапа тартсам таң атпас.
Боз торгой сайрайт чурулдап,
Бозорот таңым гүл бурап,
Боштондук болор күн барбы,
Боору таш байдан кеп сурап.
Эзилем байдын колунда,
Эмгектүү кургур экенмин,
Эч нерсе турбай колума.
Баласы жаш бирөөнүн,
Байкасам оттой күйөмүн,
Байлардан катуу камчы жеп,
Басылып мында жүрөмүн.
Арманым айтсам муңайып,
Ар дайым айтам суранып,
Арылып кетер күн барбы,
Агарчы таң кылайып.
Алганым кетип жанымдан,
Аябай шорго малынган,
Армандуу болуп өтөмбү,
Акыры чыксам жалыңдан.
Өкүнөм оюм бөлүнүп,
Өлүмдүн көзү көрүнүп,

Өрттөнгөн байлар кыжалат,
 Өрт болот көңүлүм бөлүнүп.
 Кандайча кылат кудайым,
 Кайгыны тартып кудайым,
 Карыптын бири экенмин,
 Кантерим билбей мунайдым.
 Айтарым сөздү ачык мен,
 Армандуу кылдың дүйнө сен,
 Алдында жатам саргайып,
 Армандуу байкуш мен элем.
 Жалындап күйдү жүрөгүм,
 Жалындуу оттой күбөмүн,
 Жарылган байлар кыжалат.
 Жаман болуп күйөмүн,
 Антташкан жарым сен белең,
 Армандуу кургур мен белем.
 Ачкадан өлчү күнүм — деп,
 Айта албай сөздү делдирейм.
 Кантейин кайгы мен тарттым,
 Караңгы жерде мен жаттым,
 Каргалар чокуйт деп ойлойм,
 Канчаны ойлоп шор каттым.
 Ууртарга суу таба албай,
 Урматтап демди ала албай,
 Ушул жерде өлөт окшоймун,
 Убайым тартып ушундай.
 Кандайсың кадыр кечим келгин өзүң,
 Кайгылуу менин айткан мундуу сөзүм,
 Кармашып колуң менен көрүшөлү,
 Каруу жок карыккансыйт менин сөзүм

— деп Сансызбай кантээрин билбей, керээзин айтып, ууртарга суу таппай жаны кейит. Алган жары Бурма кандай кылып байдын колунан кутулуп чыгарын билбей, көзүнөн кандуу жаш агып, кайгырып отурду. Түн жарымы болгон кезде байбичени уктатып койуп, короо кайтарган сакчылардан: «мага эки саат убакыт бергиле»,— деп сурайт. Алар ырайым кылып, уруксат беришет. Эшиктен чыгып эптеп бир үзүм нан таап, Сансызбайга келет. Мойнунан кучактап, башын өйдө көтөрүп айран ууртатып, нандан берип, карышкан оозун ачып, колдорун укалап эсине келтирип, «менин убактым бүтүп калды» деп көзүн жашка толтуруп, Сансызбайды кучактап, колун кармап туруп, «өлсөң кайыр кош бол» деп эзилип, эстен кетип Бурманын коштошуп айткан сөзү:

Калыптап байлап сабады,
 Кайрылып ичке кармады,
 Кайгылуу жандан экенбиз,
 Кайрылып алдым кабарды.
 Башыңды көтөр жубайым,
 Бактыңды ачсын кудайым,
 Балбылдап турган көзүңдөн,
 Байкадым кандай кылайын.
 Көзүңдү ачкын жубайым,
 Көп сөздү айтып турайын,
 Көмүлгөн байлар өлүп кал,

Көбүнчө мен да муңайдым.
Жашымдан кошкон жубайым,
Жалаага салды кудайым,
Жаш кезде бирге тура албай,
Жабыркап ичтен муңайдым.

КОЙ БАГАМЫН КҮНҮ-ТҮНҮ⁴

Кедеймин кайгы тартып муңга баттым,
Келечек кайда жүрөт кантип таптым,
Кейидим күнү-түнү жаталбастан,
Кетпестен мен келип орун таптың.
Жата албай күнү-түнү ойлономун,
Жамбашка тамга түшсө толгономун,
Жаркырап таң агарып аткан кезде,
Жалдырап тура калып ойгономун.
Кедейлик мага кайдан басып келдиң,
Кейитип менин муңум айтып келдиң,
Кечирим сураггыңбы бай-манаптан,
Кетпестен бул сөөгүмө батып келдиң.
Бай-манап байладыңбы бул колумду,
Бактысыз кайнатгыңбы бул шорумду,
Байбиче тура калып башка чабат,
Баарынан кемиттиңби ойлорумду.
Кедейлик келбей калсын эч бир жанга,
Кечинде көз салдырдың баккан малга,
Кейисем толкуп кетем өз алдымдан,
Кетсеңчи жакын келбей ушул жанга.
Арман күн каптап келди башыбызга,
Аябай кор болдукбу жашыбызда,
Аттиң ай ушул дүйнө өтүп кетсе,
Кара ниет байлар турат кашыбызда.
Кайгырып ичим бүтүн муңга толду,
Канчалык жата берип ой ойлонду,
Кара ниет байлар туруп кыйкырганда,
Калтырап кедей байкуш корголоду.
Кой багам күнү-түнү жылаңайлак,
Корголоп чыга албай жолум тайгак,
Кокуй күн менден алыс кетсе экен — деп,
Коркутсам кетпей койду бекем кармап.
Колумда алып турган чоң таягым,
Короого ачкалыктан мен барамын,
Коркутуп сөгүп турса бай-манаптар,
Корккондон үн дей албай саргаямын.
Ачкалык азап берди абдан мага,
Акылым жетпей койду ой-санаага,
Аттиң ай, бай-манаптар бүт талкалап,
Азаттык колго берсем атаганат.
Жатамын күнү-түнү кой четинде,
Жалдырап басып жүрөм жер бетинде,
Жаркырап таңдын нуру көрүнгөнсүп,

Жалбарып элестеймин эл ичинде.
Арман күн кетпей койдун көңүлүмдөн,
Акыры өтүп кеткен өмүрүмдөн,
Алсырап чарчап келген убагында,
Акшындап бай-манаптар көп теминген.
Кемчилик кедейде жок ойлоп көрсөн,
Кетпеди түк жаныңан ойлоп билсең,
Кедеймин кейиш тартып темселеген,
Көктөшип байлар мени жемелеген.
Башымдан кетпей койду кайгы-муңум,
Баарынан жаман болду менин күнүм,
Байкасам кулак салбайт бирөө мага,
Баарынан жаман болду менин күнүм.
Аттиң ай жарык күндү көрөбүзбү,
Жабыркап жүргөн бойдон өлөбүзбү.
Жашообуз кандай болот кимдер билет,
Жаркырап ичте муңду бөлөбүзбү.
Мен дагы баласы элем бир адамдын,
Болжолсуз кедейликке мен кармалдым.
Жаркырап таң агарып атабы деп,
Жалбарып күтө берип алсырадым.

МАЛАЙ ЖҮРГӨНДӨГҮ ЫР⁵

Бай Каримжан байгинам,
Качан бүтөт айгинам,
Түйшүгүмө төрт жылкы,
Тийбеди колго тайгинам.
Салбадың мазар карыпка,
Мендей жетим арыкка,
Жай-кышы таман туурултпай,
Жалчытсаң боло чарыкка.
Байчечек жыям чокчолоп,
Байчеки кием моктолоп,
Бир тиштем нанга тең кылбай,
Балдарың мага октолот.
Чогултам отун чокчолоп,
Чокойду кием моктолоп,
Жабырды тартсам кетейин,
Жүрөгүм күйүп чок болот.
Колумда барбы амалым,
Короого койду камадым,
Курган жан анан кетейин,
Курумду өзүм жамадым.
Чабырага койду камадым,
Чор болду менин таманым,
Тамтыгы болбой жыртылган,
Тонумду өзүм жамадым.
Бай Каримжан байгинам,
Ушундай менин жайгинам,
Жооп берсең болбойбу,
Бүтүп калды айгинам?

АРМАН
Койчунун арманы⁶
(1-түрү)

Койчу болдум башынан,
Кордукту тарттым жашымдан.
Кошомат кылып кой бактым,
Курсагымдын ачынан.

Чокоюм буттан суурулуп,
Чор болду таман туурулуп.
Чой-чойлоп жүрүп өлөмбү,
Чокудан бир күн буулугуп.

Чарыгым буттан суурулуп,
Чарчадым таман туурулуп.
Чой-чойлоп жүрүп өлөмбү,
Чокуда бир күн буулугуп?

Эшикке жатсам эчки капыр тебелейт,
Үйгө жатсам, байбиче капыр жемелейт.
Тезек тер деп кап берет,
Үйгө кирсем, көсөө менен тап берет.

Эшикке жатсам курушуп,
Кой, эчки менен урушуп.
Каржалсам билчү киши жок,
Ачка жатам тырышып.

Кара өгүз минсем камчым жок,
Үйгө келсем, тынчым жок.
Муңканып зарлап ыйласам,
Арманым угар киши жок.

Койчунун арманы
(2-түрү)

Асыл атам өлгөнү,
Кой кайтарып күн-түнү.
Жай кайтардым жабырга,
Кыш кайтардым шабырга,
Жебедем тыштуу кабырга.

Көптөн көөнүм ооруду,
Май таманым жооруду.
Аланын жалын тарадык,
Аганын көзүн карадык.
Жээрденин жалын тарадык,
Жезденин көзүн карадык.

Кара колот каш бербейт,
Кайтарган коюм баш бербейт.
Кечиндеси мен келсем,
Кантай такыр аш бербейт.

Төшөнүп жат деп, ком берди,
Жүнү такыр тон берди.
Бычагы жок кын берди,
Жүйүртө басып жүрсүн деп,
Алаасы тар шым берди.

ЖОКЧУЛУКТУН АРМАНЫ⁷

Кыйын болот турбайбы,
Жигиттин жөө калганы.
Колуңда малы жок болсо,
Ар кимге адам кор болот.
Кийерге кийим жок болсо,
Баарынан мурун тоңот.
Минерге атың жок болсо,
Тартаңдап жөө басасың,
Ичиңе капа толгон соң,
Армандуу ыр жасасың.
Өзүңдө сааның жок болсо,
Ар кимден сурап барасың,
Барган жер саан бербесе,
Талаадан көчпөй каласың.
Айып этпей туугандар,
Кечиргин сөздүн чаласын,
Угасың малың жок болсо,
Бай-манаптын табасын.
Кор кылбасын бирөөгө,
Адамзаттын баласын.
Колумда малдын жогунан,
Сактадым байдын талаасын.
Жокчулуктун айынан,
Оокат үчүн жалдандым.
Эгин-чөбүн сугардым,
Жайлоодо жүргөн байлардын.
Капталып аптап ысыкта,
Талаада жаттым саргардым.
Эски кийим бергендин,
Эгин, чөбүн сугардым.
Эскини жамап кийгенде,
Энтелеп кыйын кубандым.
Өз колуңда жок болсо,
Жардамы болбойт туугандын.
Кызматын кылып байлардын,
Кара тер басып бууландым,
Жокчулуктун айынан,

Жалдандым бир аз тыйынга.
Абайлаган адамга,
Жокчулук дарты кыйын да,
Минейин десем атым жок,
Баралбай жүрөм жыйынга.
Ушул жазган сөздөрдүн,
Жалганы жок чынында.
Жок болсо колдо оокатың,
Азыраак болот акылың.
Үйүңө келип катышпай,
Келсе да даам татышпай,
Алыстап кетет жакының.
Ат мингизбей алыска,
Жөө бастырдың, жокчулук.
Ачкалыктан каруу жок,
Өң аздырдың, жокчулук.
Бай-манапка сүйлөтпөй,
Коркок кылдың, жокчулук.
Билим, өнөр билгизбей,
Чоркок кылдың, жокчулук.
Бересе кылып байларга,
Калтаң кылдың, жокчулук.
Таштан кайтпас кезимде,
Жалтаң кылдың, жокчулук.
Жашымда таяк карматып,
Коркок кылдың, жокчулук.
Окууга барбай алыска,
Калганыма арданам.
Катарынан мен калдым,
Бир кыйла теңтуш балдардан.
Ак кагаздын бетине,
Арманым айтып зарландым,
Өсүп кетчү бала элем,
Жокчулук сага кармалдым.
Жокчулук сенин айыңан,
Коңшу кондум байларга,
Түнкүсүн короо кайтарып,
Күндүз коюн айдаарга.
Зарлап, зарлап жүрөмүн,
Тең жүрө албай балдарга.
Теңдик кебим айттырбай,
Тим тургуздуң, жокчулук.
Кожойун кылып байларды,
Тил угуздуң, жокчулук.
Кападар кылып жокчулук,
Кайгылантып кыйнадың,
Капа болуп отуруп,
Казал жазып ырдадым.
Катасы болсо сөзүмдүн,
Ага, тууган ылгагын,
Жок болсо сөздүн катасы,
Абайлап угуп тыңдагын.

Жетермин мен да теңдикке,
Келип калса кырдаалым.
Минейин десем унаам жок,
Ат сурагтың, жокчулук,
Алыс жерге жеткирбей,
Алсырагтың, жокчулук.
Бар болсо колдо оокатың,
Кенен болот турмушун,
Астаган ишке жетпедим,
Жокчулукта курусун.

АЛСЫЗ КЫЛДЫҢ ЖОКЧУЛУК⁸

Бисмила деп жалбарып,
Жат айтайын алланы,
Алсыз кылып ар жандан,
Жараттың жоктон пендени.
Азгырган шайтан адамды,
Опосу жок жалганы.
Кирленип убайым жеп,
Бир алланын салганы,
А, зарланткан дүйнө ай,
Жараткандын парманы,
Бу баштаган тамсилим,
Жокчулуктун арманы.
Ойлосом дүйнө жалганын,
Жараттың жоктон бар кылып,
Жасаган жапар жалгыз ак,
Жокчулуктун зарынан,
Зарданамын ар убак,
Ырайым кылгын кудайым,
Алым начар ушул чак.
Жок болсо да өлөт колунда,
Жок экен дарман боюндан,
Чыгарбасам арманым,
Жокчулук чыкпадың менин оюмдан.
Кыскартың жоктук кийимди,
Киши келген учурда,
Келтиресиң сыйымды.
Таштан тайбас кезимде,
Талмырсыгтың белимди.
Берсеңчи ал турганда,
Жигиттик заман башымда,
Азабың өтү жокчулук,
Жыйырма төрт жашымда,
Ойлоп турсам шондой көп,
Келбейт экен кашыңа.
Кыскарттың жоктук кебимди,
Кези келген убактыңда,
Кейитпечи зээнимди.
Асыл кебим ыр кылып,

Акын кылдың, жокчулук.
Бирөөдөн алсам бере албай,
Калтаң кылдың, жокчулук.
Таштан тайбас кезимде,
Жалтаң кылдың, жокчулук.
Бир сөзүмдү көп кылып,
Бабыр кылдың, жокчулук.
Маанайымды пас кылып,
Жабыр кылдың, жокчулук.
Куу башымды кийирип,
Алсыз кылдың, жокчулук.
Катуу өттү азабың,
Калп сөзүмдү чын кылып,
Кайратымды кетирип,
Канатымды сындырып,
Жаман менен жакшыга,
Жалооруттуң өзүмдү.

ЖОКЧУЛУК⁹

Беш айчыктуу кызыл тон,
Кийгизбедиң, жокчулук.
Безелентип боз жорго,
Мингизбедиң, жокчулук.

Алты айчыктуу кызыл тон,
Кийгизбедиң, жокчулук.
Алчаңдатып боз жорго,
Мингизбедиң, жокчулук.

Жети айчыктуу кызыл тон,
Кийгизбедиң, жокчулук.
Жебелентип боз жорго,
Мингизбедиң, жокчулук.

Карагандуу кайкы жол,
Кондурбадың, жокчулук.
Каршы алдыман сен чыгып,
Оңдурбадың, жокчулук.

Бетегелүү сары жон,
Кондурбадың, жокчулук.
Бет алдыман сен чыгып,
Оңдурбадың, жокчулук.

ЖОКЧУЛУК¹⁰

Он төртүмдөн жалдантып,

Малай кылдың, жокчулук.
Жатканымды мал баккан,
Сарай кылдың, жокчулук.
Чемирчегим жашымдан,
Кайырдың го, жокчулук.
Чечен тилди тең сөздөн,
Айырдың го, жокчулук.
Сары сууга жүрөктү,
Алдырдың го, жокчулук.
Суусунумду мээнетке,
Кандырдың го, жокчулук.
Жардылыкка таянтып,
Адаштырдың, жокчулук.
Жайы-кышы бир койго,
Жалдантасың, жокчулук.
Таманымды жоорутуп,
Жара кылдың, жокчулук.
Тартканымды жашымдан,
Санаа кылдың, жокчулук.
Көз каратып байларга,
Карып кылдың, жокчулук.
Көңүлүмдү чөгөрүп,
Арык кылдың, жокчулук.
Көңүлүмдү төрт бөлүп,
Адаштырдың, жокчулук.
Көтөргөнүм мойнума,
Чанач кылдың, жокчулук.
Теңтушум келсе карызга,
Мал сурагың, жокчулук.
Темтеңдетип жашымдан,
Алсыратгың, жокчулук.
Жайдын күнү жамаган,
Тон кийгиздиң, жокчулук.
Жаман чокой, жаргак шым,
Чом кийгиздиң, жокчулук.
Жалдыратып байларга,
Жалчы кылдың, жокчулук.
Бүтүн жанды кемитип,
Жарты кылдың, жокчулук.
Колдон кетмен түшүрбөй,
Жер каздырдың, жокчулук.
Эки этекти түрүнтүп,
Жөө бастырдың, жокчулук.
Жардылыкка таянтып,
Жасык кылдың, жокчулук.
Жакырлыкты жашымдан,
Насип кылдың, жокчулук.
Балдан таттуу сөзүмдү,
Эм кылбадың, жокчулук,
Байдын жаман уулуна,
Тең кылбадың, жокчулук.
Оорусу жок онтотуп,

Кесел кылдың, жокчулук.
Олтурганда сүйлөтүп,
Месел кылдың, жокчулук.
Жашык менен курч темир,
Кынаттырдың, жокчулук.
Жакырлыкка жашымдан,
Чыдап турдум жокчулук.

КАРЫП КЫЛДЫҢ ЖОКЧУЛУК¹¹

Он төртүмдөн жалданып,
Малай кылдың, жокчулук.
Жатканымды мал баккан,
Сарай кылдың, жокчулук.
Чемирчекти жашымдан,
Кайырдың го, жокчулук.
Чечен тилди, тең сөздөн,
Айырдың го, жокчулук.
Сары сууга жүрөктү,
Алдырдың го, жокчулук.
Суусунумду мээнетке,
Кандырдың го, жокчулук.
Жардылыкка таянып,
Алдантасың, жокчулук.
Жайы-кышы бир койго,
Жалдантасың, жокчулук.
Кайгы санап ойлонтуп,
Саргартасың, жокчулук.
Ат ордуна бир таяк,
Карматасың, жокчулук.
Жатсам жамбаш жоорутуп,
Жара кылдың, жокчулук.
Балапан күндөн тартканым,
Санаа кылдың, жокчулук.
Кайыштырып жашымдан,
Карып кылдың, жокчулук,
Кабыргама май бербей,
Арык кылдың, жокчулук.
Панардай тунук көзүмдү,
Талыттырдың, жокчулук.
Айылдан тамак улатып,
Зарыктырдың, жокчулук.
Кийгенимди бутума,
Чарык кылдың, жокчулук.
Загыра* нанга жеткирбей,
Зарлантасың, жокчулук.
Жалганчы кылып ар кимге,
Каргантасың, жокчулук.
Көңүлүмдү төрт бөлүп,
Адаштырдың, жокчулук.
Көтөргөнүм мойнума,

Чанач кылдың, жокчулук.
Кара жемсөө байлардан,
Жалтандырдың, жокчулук.
Кадырымды кетирип,
Тамшандырдың, жокчулук,
Кудам келсе карызга,
Мал сурагтың, жокчулук.
Курдашымдан кемитип,
Алсырагтың, жокчулук.
Досум келсе карызга,
Мал сурагтың, жокчулук.
Толук элдин ичинде,
Алсырагтың, жокчулук.
Жайдыр-кыштыр жамаган,
Тон кийгиздин, жокчулук.
Жамачы чапан, жаргак шым,
Чом кийгиздин, жокчулук.
Жалдыратып байларга,
Жалчы кылдың, жокчулук.
Бүтүн күчтү кемитип,
Жарты кылдың, жокчулук.
Кереге, уук, түндүктү,
Ийдирдин го, жокчулук.
Каалга, үкөк, тердикти,
Чийдирдин го, жокчулук.
Куюшкан, жүгөн, камчыны,
Өрдүрдүн го, жокчулук.
Ар шумдукка жашымдан,
Көндүрдүн го, жокчулук.
Кепич, маасы өтүктү,
Ултаргтың го, жокчулук.
Кемчиликке дос кылып,
Муңкангтың го, жокчулук.
Көмүр, темир, көөрүктү,
Сактагтың го, жокчулук.
Балта, керки, байтеше*,
Таптагтың го, жокчулук.
Жашык темир, курч темир,
Кынаттырдың, жокчулук.
Жаркыратып өгөтүп,
Чыңаттырдың, жокчулук.
Колдон кетмен түшүрбөй,
Жер каздырдың, жокчулук.
Эки этекти түрүнтүп,
Жөө бастырдың, жокчулук.
Өлүүчүдөй саргартып,
Өң аздырдың, жокчулук.
Жайдан кышка иштетип,
Жашык кылдың, жокчулук.
Жантеримди агызып,
Сасык кылдың, жокчулук.
Дарманымды кетирип.

Далдыраттың, жокчулук.
Жан кейитип жашымдан,
Жалдыраттың, жокчулук.
Бал сөзүмдү манапка,
Эм кылбадың, жокчулук.
Байдын жаман уулуна,
Тең кылбадың, жокчулук.
Казан асып от жагар,
Карал кылдың, жокчулук.
Кадырымды кетирип,
Жаман кылдың, жокчулук.
Өз алдымча оокат жай,
Кылдырбадың, жокчулук.
Өлмөйүнчө жанымды,
Тындырбадың, жокчулук.
Жалгыз атка жеткирбей,
Жармач кылдың, жокчулук.
Жан тындырбай мээнетке,
Кармаштырдың, жокчулук.
Бай-манапка жалдантып,
Кош айдаттың, жокчулук.
Жайда ысыкка какталтып,
Чөл жайлаттың, жокчулук.
Кармаса колго жеткирбей,
Калтаң кылдың, жокчулук.
Карчыгадай сандалтып,
Жалтаң кылдың, жокчулук.
Кадыры жок, баркы жок,
Эсен кылдың, жокчулук.
Калп айтышка тилимди,
Чечен кылдың жокчулук.
Оорусу жок онтотуп,
Кесел кылдың, жокчулук.

КЫЗ-КЕЛИНДЕР АРМАНЫ

КЫЗДЫН АРМАНЫ¹

Кулаалы салсаң, кууга сал,
Куураган чалга бергенче,
Курсагым жарып, сууга сал.
Ителги салсаң, кууга сал,
Итейген чалга бергенче,
Ичимди жарып, сууга сал.
Түр камдаган жибегим,
Оңбос жибек дечү элем.
Айлымдагы келин-кыз,
Ойноп айтат дечү элем.
Өңүрүмдүн жибегеи,
Оңгон жибек турбайбы,
Айлымдагы келин-кыз,

Чындап айткан турбайбы!
Карадан кылган кетечи,
Кайып берем дечү эле.
Кара тумшук атакем,
Жайып берем дечү эле.
Кызылдан кылган кетечи,
Кыйып берем дечү эле.
Кызыл тумшук атакем,
Жыйып берем дечү эле.
Күлүккө така болбогон,
Күмүштү неге жараткан?
Атага арка кылбаган,
Кызды неге жараткан?
Аргымакка така болбогон,
Алтынды неге жараткан?
Агага арка болбогон,
Кызды неге жараткан.

БАЙГА БАРГАН КЫЗДЫН АРМАНЫ²

Жарга тууган кумайык,
Жакшыга жаным ылайык,
Жалдыраган жаманга,
Кантип барам муңайып.
Кадууга тууган кумайык,
Канга башым ылайык,
Калтыраган жаманга,
Кантип барам муңайып.
Жылкы ичинде чабдар ат,
Чалма салса кармалат,
Абышкага берет деп,
Атама калат жаман ат.
Карчыга салсаң, кууга сал,
Карыган чалга бергенче,
Кардымды жарып, сууга сал.
Ителги салсаң, кууга сал,
Итийген чалга бергенче,
Ичимди жарып, сууга сал.
Ырыстуу элдин кыздары,
Сур жорго минип дуулады,
Ырысы жок мен шордуу,
Сур эшек минип куурады.
Кешиктүү элдин кыздары,
Кер жорго минип дуулады,
Кешиги жок мен байкуш,
Кер эшек минип куурады.
Кантип өмүр сүрөмүн,
Койчу, кантип тирүү жүрөмүн.
Эшигине мен барып,
Эшейген кары бирөөнүн,
Тирүү жүрөт дебесе,
Эптеп жүрөм сөлдүрөп.

Кыз туулса кырк жылкы,
Уул болсо баркы бар,
Убайлуу кылды жанымды,
Угар жер жок зарымды.
Өзөндөн жакшы суум жок,
Өлгөндөн жакшы күнүм жок,
Азапка кантип чыдаймын,
Акылым менин кызыл чок.
Карган чалга барбаймын,
Каапырды ажыдаар болуп арбаймын,
Асманда ачык жер болсо,
Өлтүрүп башка жаздаймын.
Айткан менин убарам,
Туткасы жок кумгандай,
Өтүп кетти өмүрүм,
Ачып оозду жумгандай.
Ажалды күтөм кудурет,
Ар-намыс ичти күйгүзөт,
Асыл энем болсочу,
Атам малга тойсочу,
Агызып турган жашымды,
Алуучу капырай койсочу.

АНЖИЯНГА БЕРГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ³

Мен жеримде жүргөндө,
Атилес кийип дууладым.
Анжиянга келгенде,
Азап тартып куурадым.
Канат жок учуп жете албай,
Кайгырам элге кете албай.
Калдыбы башым арманда,
Атама жүктөйм убалым,
Анжияндын шаарында,
Азапта жүрүп куурадым.
Ачык аба, агын суу,
Жериме ыйлап жете албай,
Бенде болуп ургаачы.
Берген жерден кете албай,
Бек түштүм туюк коргонго.
Мендей шордуу пенденин,
Багын байлап койгон го?

ТӨРКҮНҮНӨ ЖЕТПЕГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ⁴

Суурулсун тулпар туягы,
Курусун кыздын ыраагы.
Ак түйүнчөк түйгөндөй,

Данакер бекен кыз байкуш?
Ат жеткис жерге бергидей
Күнөкөр бекен кыз байкуш?
Көк түйүнчөк түйгөндөй,
Данакер бекен кыз байкуш?
Көз көргүс алыс бергидей,
Күнөкөр бекен кыз байкуш?
Тобурчак аттын токтугу,
Тозоктуу көлдүн окчуну.
Төркүнүм көлдө мен мында,
Ичимде толгон көп муң да.
Тобурчак аттын туягы,
Тозоктуу көлдүн ыраагы.
Куркулдайдын уясы,
Кургак да бекен, суу бекен?
Куруп калган бир тууган,
Оору да бекен, соо бекен?
Ашуунун бели ак кезең,
Кара да бекен, кар бекен?
Кайрылаарым бир тууган,
Аман-эсен бар бекен?
Учуп жетип барганга
Чалгын канат болсомчу.
Сагынсам кабар алганга,
Зым карагай болсомчу.

АК МӨӨРДҮН АРМАНЫ⁵

— Коюңду жайдың колотко,
Кош көрбөдү кудайым,
Сендей кудалап бычкан ээ Болотко.
Жылкыңды жайдың колотко,
Кош көрбөдү кудайым,
Сендей жыт алышкан Болотко.
Соң-Көлдүн башы тал менен,
Соодагер өтөт ээ мал менен,
Солкулдап ыйлап баратам,
Зордукчу Жантай чал менен.
Кеминдин башы тал менен,
Кербендер өтөт мал менен,
Кейип ыйлап баратам,
Кеминдик Жантай чал менен.
Менин кебезден бүчүм үзүлдү,
Келбейт деп койдун түшүмдү,
Жетимиште Жантай чал,
Жеткирип тоюн түшүрдү.
Боору таштай Жантай чал,
Боздотту сендей кишимди.
Бой тумарым үзүлдү,
Болбойт деп койдун түшүмдү.
Сенин аргымагың торуган,
Алды өркөчтөп жоруган,

Аттандым Соң-Көл боорунда,
Атамдай Жантай чал менен.
Жолборско изиң чалдырдың,
Жоругу жакшы Мөөрүндү,
Жорудай чалга алдырдың.
Жоролошуң мен кеттим,
Жоголдуң Болот, каңгырдың.
Айнектей тунук Мөөрүндү,
Аксакал чалга алдырдың,
Азаптуу Болот кайгырдың.
Менин көкүрөкчөм бурулдап,
Көргөндө түшүм бузулган.
Көксөө чалга алдырып,
Көй калдың сүйгөн кызыңдан.
Мен алыска кеткенде,
Айда бир кабар салбассың,
Артымдан издеп барбассың,
Мен жүрөрмүн кайгырып,
Алымдан кабар албассың.
Азаптуу кыздан экемин,
Ажыдаар менен арбаштым.
Ак шумкар шаңшыйт кыядан,
Ак туйгун учат уядан.
Атамдай болгон картаң чал,
Мени алганына уялам.
Азамат болсоң тим жатпай,
Атчан жатып кубала.
Айтышкан сөздү унутпа,
Антыбыз бар го убада.
Ак Мөөр деген кыз бар деп,
Бу чал кайдан чыга калды туурадан.
Берметтей жүзүм кал басып,
Түбү келип мен болдум го куураган.
Ак шайы менин көйнөгүм,
Ак шайынын көркүнө,
Ак тукаба кош эндүү,
Алыска сапар баратам,
Армандуу Болот, кош энди.
Ак зоонун башы тереңден,
Ак шумкар чыгат беренден.
Ажыраарым мен билсем,
Азапка түшпөйт элем мен.
Аракет кылбай тим жүрүп,
Айрылдың мендей чеберден.
Көк зоонун башы тереңден,
Көк шумкар чыгат беренден,
Көрүнбөй кетеримди мен билсем,
Көйгөйгө түшпөйт элем мен.
Ай далымда колоң чач,
Тарабай кетип баратам.
Артымда көйкөл сен калдың,
Карабай кетип баратам.

Алтын жанды куу чалга,
Баалабай кетип баратам.
Алтыным сени көрүштү,
Санабай кетип баратам.
Ай, Бөкө, сайсагызган сайда оттойт,
Сарала жылкы кайда оттойт?
Санаасына жете албай,
Саргайып Болот калды окшойт!
Алты катын, байбиче,
Айдап жүрүп күң кылар,
Алтын баш чыкпас ордосуң,
Аман кал Болот, сен мында.
Алты жыл күтөм жол карап,
Алты жылда келбесең,
Алганың ошол кыз каалап.
Алсаң ал байкуш бой өтпө,
Айтарсың эстеп бир баалап.
Көп кечикпей барып тур,
Күйөмүн, Болот көп санап.
Карайган гана чөлдүн токою,
Карагай бекен, тал бекен?
Катарынан да кем болуп,
Кайгырган биздей бар бекен?
Кантейин барам аргасыз,
Менин каалаганым чал бекен?
Ак Мөөр деген кыз бар деп,
Ал кимден угуп алды экен?
Кашайган как баш жөтөлүп,
Кай жактан келип калды экен?

ТОКОЛ АЯЛДЫН АРМАНЫ⁶

Тергеним тезек,
Темингеним соку.
Ичкеним сары суу,
Кулагым чуру-чуу.
Жатканым кара кык,
Укканым какшык.
Жаанда мойнуман ылдый агат тамчы,
Үйгө келгенде жегеним камчы.

ТОКОЛДУН АРМАНЫ⁷

Арыктап болдум ыргайдай,
Арманым айтам муңайбай,
Алыска кетип баратам,
Алсырап кеттим тура албай.
Жазылган шорум маңдайга,

Жаш кыздар мендей саргайба,
Жабыркап жүрүп өтөмбү,
Жолукпа такыр мындайга.
Кысылды менин жүрөгүм,
Кыйналсам оттой күйөмүн,
Кыз кезде түштүм капканга,
Кыйноосун тартып жүрөмүн.
Жамандык тарттым башынан,
Жабыркап көөнүм ачылбай,
Жашоом канча ким билет,
Жалбардым эркин баса албай.
Кайгыны тартым мен өзүм,
Канчалык менин мүнөзүм,
Каргадай жапжаш кезимде,
Капалуу болуп жүрөмүн.
Атамдын малы жогунан,
Арылбай байдын торунан.
Армандуу жандан экенмин,
Айрылбай койдум шоруман.
Токолмун боздоп куруган,
Толгонсом чыкпайт чымын жан.
Тотудай жандын бири элем,
Торголуп байга кармалган.
Алганым көк баш чал болуп,
Арманым айттым ойлонуп,
Ажырап кетер күн барбы,
Агарган жарык күн болуп.
Отун алып, от жактым,
Ойлосом качан таң аттың,
Оңбогон байга туш болуп,
Ойлонуп жүрүп күн өттүм.
Саймалуу беле өмүрүм,
Саналуу беле көңүлүм,
Саксайган чалга кор болду,
Сардалдай менин өмүрүм.
Кыймалуу беле өмүрүм,
Кыйноодо беле көңүлүм,
Кызыл чалга кор болду,
Кырчындай менин өмүрүм.
Атам кедей, мен карып,
Алданып байга кармалып,
Айнектей жапжаш кезимде,
Арманда өттүм зарланып.
Кайгыны тарттым муңайып,
Карып болдум жашымдан,
Как баш чал болуп ылайык.
Жаркырап кийим кие албай,
Жабыркайм катуу күлө албай,
Жамандык тарттым жашымдан,
Жаркырап басып жүрө албай.
Ак маңдай жапжаш кезимден,

Акшыйган чалга келдим мен.
Алоолоп ичим өрттөнүп,
Ар күнү көөнүм бөлүнгөн.
Кызыл гүл элем соолудум,
Кыйналып көпкө оорудум,
Кырчындай жапжаш кезимде,
Кыйноо тартып курудум.
Байбиче турат керилип,
Бардыгын айтып эбилип,
Байбиче айтса бир кепти,
Бакшыдай чалы теминип.
Азабын тарттым дүйнөнүн,
Армандуу болду күндөрүм,
Акыры бир күн таң атса,
Аябай кепти сүйлөрмүн.
Байлардан алсам кегимди,
Балкып ачсам көңүлдү,
Бардыгын айтып отурсам,
Байларга берсин өлүмдү.
Жаркырап таңың атабы,
Жаштарың ачса капаны,
Жабыркап байлар жоголуп,
Жаштар шандуу басабы?

ГҮЛАЙДЫН АРМАНЫ⁸

Илгери Гүлай аттуу кыз болуптур. Атасы Мамбет байлыгы ашкан бай болсо да көзү тойбой, он алты жаштагы жалгыз кызын 67 жаштагы Итибай деген байга сатат. Ошондо Гүлай арманын атасына айтып турган жери:

Айланайын ай, атаке.
Жаралдым экен мен неге.
Көз жашыма карабай,
Алтымышта Итибай,
Кантип кыйдың атаке.
Дүнүйөгө кызыгып,
Карабадың көз жашка.
Зарымды айтсам ким угат,
Зарланып турам мен боздоп.
Жардам кылар адам жок,
Кетип барам мен какшап.
Кымындайдан торолткон,
Апам калып баратат,
Кагылайын апамдын,
Көз жашы эзип баратат.
Залимдигиң кармаса,
Ажалы жетер энемдин,
Алыска кеткен туягың,
Билбей калар энесин.

Он алты жылкы, отуз кой,
Малга кетип баратам,
Өз эркимин жогунан,
Чалга кетип баратам.
Гүлдөп турган чагымда,
Күбүлдү гүлү алманын,
Өстүрүп аны алууга,
Карары жок алганым.
Алтымышта Итибай,
Кантип жүрөк жылытат ай,
Амалымдын жогунан,
Көндүм ушул тагдырга ай.
Көзүмдүн жашы тыйылбайт,
Көкүрөк чери жазылбайт,
Өтүп кетем го жалганда.
Жаркырап ачык күлө албай,
Күн өткөн сайын зыпылдап,
Күндөр бир өтүп баратат,
Жүрөктөгү дартымды,
Кандай бир адам таратат.
Каалаган теңим Алым ай,
Калдың го сен да зар какшап,
Кантейин тагдыр ушу экен,
Буюрганын көрөлү ай.
Бирге чоңоюп, бирге өскөн,
Курбулардан бөлүндүм,
Атам окшогон залымге,
Мен бактылуудай көрүндүм.
Бактысы менен курусун,
Байланды башым бул чалга,
Жаштыктын доорун сүрө албай,
Арманда өтүм жалганда.
Убалым жетсин атама,
Көз жашыма карабай,
Он алты жылкы, отуз кой
Написин тартып атамын,
Сатылып кеттим бул чалга.
Кагылайын, апам ай,
Тилектешсиң сен мага,
Билсең да апа анысын,
Жардам кылар чамаң жок.
Болушуп шордуу кызыңа,
Башыңа тийген чоң келтек.
Күнөөсүз апам келтектеп,
Башы-көзүн жардыңар,
Жалгыз кызы мени да,
Боздотуп чалга саттыңар.
Алганың аш болбосун,
Көзүңө жылаан сойлосун,
Бакырып туруп көрүңдөн,
Тозокко барып толгонгун.

ТАГДЫРЫМ ЧАЛДАН БОЛДУБУ?⁹

Алганын көрсөм сендейдин,
Арманы күчтүү биздейдин,
Күйөөсүн көрсөм сендейдин.
Күйүтү күчтүү биздейдин.
Элдин мендей кыздары,
Экини тууп алыптыр,
Экөө тургай, бирөө жок,
Алышып өтөр күйөө жок.
Куржунум талдан болдубу,
Күйөөм чалдан болдубу?
Тарагым талдан болдубу?
Таалайым чалдан болдубу,
Пул чачарга адам жок,
Буйругум малдан болдубу.
Таранчы талга кондубу,
Талашарга адам жок,
Тагдырым чалдан болдубу?.

ҮРКҮНДӨ КЫТАЙ, КАЛМАКТАРГА САТЫЛГАН КЫЗ-КЕЛИНДЕРДИН ЗАРЫНАН¹⁰

Салам айттык зарланып,
Большевиктер силерге,
Сатылып кетип кор болуп,
Зарлап жүрбүз бул жерде.
Эл сагынып курудук,
Азат барбы биздерге.
Сатылып кеттик кытайга,
Ачкалыктан күң болуп.
Алыбыз жок издерге,
Көбүбүз кеттик Бээжинге,
Катын болуп кытайга,
Кара калмак кечилге.
Казак, кыргыз бар болсоң,
Ала көргүн эсиңе.

КЫЗ МАКТЫМДЫН АРМАНЫ¹¹

Түлкү жүрбөс түнөк жол,
Түндөп келдим арман күч.
Түшүмө кирбес калмактын,
Колуна келдим арман күч.
Карышкыр кирбес каран жол,
Капталып калдым арман күч.
Кашыма келбес калмактын,
Колуна келдим арман күч.
Бул алжыган калмактын,
Адамга сыйаар кеби жок,

Атка минсе эби жок.
Армандуу өткөн жан болдум,
Алышып ойноор теңим жок.
Ала-Тоо кайда, жер кайда?
Айтпай кыргыз эл кайда?
Айтып, айтпай не пайда!
Кулалы деген куш болдум,
Кудай кылды кыз болдум,
Курган Магдым, мыш болдум.
Жарганат деген куш болдум,
Жаратып кудай кыз болдум,
Жалпы журтка мыш болдум.
Атамдын аты — Байсары,
Байсарыны айталы,
Азапка мени туш кылды,
Байсарынын малсары.
Көзүнө малы көрүнүп,
Элинен көчүп бөлүнүп,
«Чарба малын багам» — деп,
«Малдан пайда табам» — деп,
Көчүп келип жайланды,
Акыр заман айланды.
Атамдын кылган кесири,
Азапка башым байланды.
Элет кыргыз ичинде,
Эли менен турган жок.
Эсирип малга Байсары,
Эптүү кесир кылган жок,
Эмгеги көп Мактымга,
Эми мындай жыргал жок.
Кантейин арман күч,
Калмактан санаам тынган жок.

КЫЗ КЕНЖЕКЕНИН АРМАНЫ¹²

Бай Байбото кайнатам,
Малга кароо өз атам.
Жыйырма жашка чыкканча,
Күйөөсүз жалгыз мен жатам.
Өткөрдүң ата жашымды,
Билдим сенин касыңды,
Бала деп мени ойлобой,
Малга саттың башымды.
Ат чаптырып той жедиң,
Алда канча кой жедиң.
Желкилдеген төө жедиң,
Желини карыш бээ жедиң.
Калың малың бүткөн соң,
Жалгыз ат болду салыгың,
Анча-мынча кепестен,
Арбын болду алымың.

Эки жыл болду бир тайга,
Сараңдык кылды кайнатам,
Кечип бербей кеңешип,
Сасыктык кылдың өз атам.
Төрөдөй менин төрт акем,
Төрө Чыңгыш бой акем,
«Кенжеке кетип калат» — деп,
Кайтарганың кой акем!
Кайтарганың койбосоң,
Чакырып тоюң сой, акем!
Каада менен тай союп,
Мойнун кайрып кой союп,
Агам мени жөнөтсүн.
Каалаганын жөн коюп,
Агам жөнгө келсин де,
Азыр мени берсин де,
Атама айткан сөзүмдү,
Азыр жөнөт өзүмдү!
Өмүрүмө кылбасын,
Өзүмдүн атам кесирди.
Астыртан кабар кеп угуп,
Армандуу сөздү көп угуп,
Ардыгып жүрөт колуктуң,
Азыр баргын деп угуп.
Күйөөм келди бешимде,
Жеңем келди кечинде,
Атамдын кылган жоругу,
Өлсөм кетпейт эсимде.
Жеңем келип айткан сөз,
Үйдөн чыктым булактап,
— Кайда кызың барат? — деп,
Кылайын буга санат — деп,
Оолукма жинди өз атам,
Басып калды кулактап.
Бозоруп күйөөм турганы ай,
Жинди атам туруп кейитип’
Башыма кордук кылганы ай,
Айылдын карап турганы ай.
Арбак урган жинди атам,
Айбыкпай мени урганы ай,
Аябай кордук кылганы ай.
Эрегишип эки бай,
Турушканын айтайын,
Бир мал үчүн өтүшпөй,
Урушканын айтайын.
Аргымак минсем келбесмин,
Азаптан мен да өлбөсмүн.
Аманат жаным өткөнчө,
Ат бастырып келбесмин!
Тобурчак минсем желбесмин,
Тозоктон мен да өлбөсмүн,
Эшигиндин алдына,

Толгонуп кайра келбесмин.
Ой карагай четинди,
Жебей чөбү кетилди.
Бир көңүлүм калган соң,
Карабайм, ата, бетинди!
Как баш атам куруп кал,
Калжырабай туруп кал!
Жолу катуу түгөт чал,
Жолбун иттей улуп кал!

ЖАШ БАЛАГА БЕРГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ¹³

Бай Шеримбай кайнатам,
Бай Карабай өз атам.
Күйөөлүү кызга көз артам,
Күйөөсүз жалгыз мен жатам.
Калка кылар дубал жок,
Анаркүл менде убал жок,
Жыйырма бешке чыкканча,
Ойноп-күлөр улан жок.
Абышкалар тойдо жейт,
Асыл койдун куйругун,
Жаш балага туш кылган,
Жараткандын буйругун.
Алты жаштагы жаш бала,
Анарга күйөө болчубу?
Жабыр тартып Анаркүл,
Кары кыз атка кончубу?
Жергеден башым кемиткен,
Карабай атам оңчубу.
Жети жашар жаш бала,
Жетилип күйөө болчубу?
Жесир жүрүп Анаркүл,
Жакшы атакка кончубу?
Өз атам кылды мага кас,
Өзгөчө мага боору таш,
Келсин деп кабар кылууга
Кесирлүү күйөөм болду жаш.
Жыйырма бешке чыкканча,
Күйөөмүн жүзүн көрбөдүм,
Кордогондон Анаркүл,
Ажал жетип өлбөдүм.
Күйөө келип кайындап,
Күйөөлүгүн дайындап,
Жеңелер жетип жандашып,
Жеңкетайын камдашып,
Күйөөсү келди кыздын деп,
Жеңелер колун кармашып.
Теңтушума барбадым,
Жыйырма бешке келгенче,
Телмирип ыйлап зарладым.

Кадеми кеткен Анаркүл,
«Кары кыз» деп аталган,
Кадырлуу башым кор болуп,
Калдым беле катардан.
Кары кыз мага күн барбы?
Кайгырбай жатаар түн барбы?
Атам мени бербесе,
Ачылып чыгаар күн барбы?
Эшикке чыгып карасам,
Эстеп күйөө санасам,
Караңгы чыгып карасам,
Кызыгып күйөө карасам,
Карарган калың мал турат,
Карагай, кайың, тал турат.
Мал көрүнөт көзүмө,
Кайың, тал кирбейт сөзүмө,
Күйүт тартып зар ыйлап,
Күйөө кирет эсиме.
Бактысы жок Анаркүл,
Күйөө келбейт өзүмө,
Куштармын айткан сөзүнө,
Келбети артык жигитти
Келтирбейт менин кезиме.
Карагай — кайным болсочу,
Кайың тал — күйөөм болсочу,
Аралаш айлым консочу,
Анаркүл ойноп оңсочу.
Арманы көп Анаркүл,
Арманым айтып болдум зил.
Өрттөгөн атам карабай,
Өтпөдү буга айткан тил,
Карабайдын төрүндө,
Какшаган бейбак тул болдум.
Арзыкул акем айтса экен,
Айтып жөнгө салса экен,
Бай Шеримден алганын,
Атам кайрып берсе экен,
Ажыратып башымды,
Теңтушума берсе экен.
Быйыл мени бербесе,
Тирүүлөй көргө көмсө экен.

ЧАЛГА БЕРГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ¹⁴

Күнгөйдүн күнү баткан жок,
Күйөөдөн мага айткан жок.
Тескейдин күнү баткан жок,
Теңтуштан мага айткан жок.
Алтымыш бутун аксаткан,

Чалга кетип баратам.
Атам сатып башымды,
Малга кетип баратам.
Башы кара, буту айры,
Чалга кетип баратам.
Пайдасы жок жаныма,
Жанга кетип баратам.
Жетимиш жерге киргизген,
Чалга кетип баратам.
Өз башыма ээ болбой,
Малга кетип баратам.
Пайдасы жок башыма,
Чалга кетип баратам.
Убалга атам карабай,
Балам деп мени санабай,
Кудурет мени кыз кылды,
Куураган чалга туш кылды.
Бузулсун соккон дубалың,
Болбосун асый кунаның,
Боздотуп чалга жөнөткөн,
Атама жетсин убалым.
Алты байса дубалың,
Ат болбосун кунаның,
Ак сакал чалга кыз берген,
Атама жетсин убалым.
Баласын сатып мал алып,
Атамдын күнү мал менен.
Канткенде өсөт көңүлүм,
Какайган какбаш чал менен.
Ашыктуу жилик эт жесем,
Арманым калбайт ал менен.
Алтымыш күнү ойносом,
Ойнуу канбайт чал менен.
Ак алма алып жеп жүрдүм,
Арзымды айтып көп жүрдүм,
Ыйманбек деген агамды,
Мындай кылбас деп жүрдүм.
Жеңем менен бирге ойноп,
Жер жемишин жеп жүрдүм.
Энемдей болгон жеңемди,
Мындай кылбас деп жүрдүм.
Энеси өлгөн эркечтин,
Эч адамга доосу жок.
Бузулган ишим башынан,
Мындай — деп айтар өзү жок.
Энеси өлгөн курусун,
Ким билиптир мунусун.
Чалга сатып башымды,
Бүтүрүптүр жумушун.
Тарагым талдан болуптур,
(Таалайым чалдан болуптур)
Таалайсыз Эркеч кор болуп,

Чалга теңтуш болуптур.
Келегим жүндөн болуптур,
Кешигим чалдан болуптур.
Энеси өлгөн жетим деп,
Кем атакка конуптур.
Атама арбын мал керек,
Армандуу мага жан керек.
Энекем өлүп кор болдум,
Айтып, айтпай не керек!
Оюмдун баары омолоду,
Олуттуу ишим жоголду,
Күлкүмдүн баары күбүлдү,
Күйөөдөн эркеч түңүлдү.
Көмүктө калган мен шордуу,
Көрөмүн эптеп күнүмдү.

НАСЫЯГА КЕТКЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ¹⁵

Атбашынын сазында,
Чоко болуп башында,
Сары сакал соодагер,
Болуштун келди кашына.
Насыяга карт келди,
Кенжеке мага дарт келди.
Бир келбеди, үч келди,
Кара жанга күч келди.
Өзүмдүн атам Сатылган,
Балаалуу карызга чатылган.
Көтөрмө тенге көтөрүп,
Көпкөнүнөн катылган.
Кызматчы болдуң болушка,
Кордукту болуш кылган соң,
Коно албадың конушка.
Кагазга бастың мөөрүндү,
Катчылар тапты жөнүндү.
Беребиз деп бул койду,
Болуш тапты ойду.
Экинчи жылдын өзүндө,
Элден уккан сөзүмдө,
Арбытып койду жаздырып,
Кез болду арбын кесирге.
Бексулга койдуң колунду,
Байладың өзүң жолунду,
Көтөрө албай карзыңды,
Көрдүң белем сонунду.
Торгоду болуш сөзүндү,
Торук кылды өзүңдү,
Аласа картын ээрчитип,
Ашты белең көзүңдү.
Атбашы, Нарын ара жер,
Эшмамбет менен Атабай,

Ак чапандан пара жээр,
Насыяга кыз берген,
Сен Сатаке кара жер.
Карызга берди дедирбей,
Кенжеке кечтим жанымдан.
Кадыр алда чоң кудай,
Кара жаным ала көр!
Кантейин арман көп,
Казган көргө сала көр.
Бу кордукту көргөнчө,
Армандуу болуп өлгөнчө,
Токмокко орус толгондо,
Жаңыдан комиссия болгондо,
Өзүң жаңы старшын болгондо,
Үйүңө үйөз конгондо,
Жүгүңө бешмант толгондо,
Жүгүңдөгү бешмантын,
Чачып кетпей не болдум.
Көмүлөрүм билген соң,
Көл башында бугуга,
Качып кетпей не болдум.
Жылкы ичинде чоң тору ат,
Боолук салса карматат.
Насыя алды аманат,
Насыяга кыз берип,
Сатаке, өзүңө калды жаман ат!
Эшмамбеттин кыздары,
Кер жорго минип дуулады,
Нурманбеттин Кенжеке,
Кер эшек минип куурады.
Саксайган картка баратам,
Сердекти майдай туурады.
Атабайдын кыздары,
Аргымак минип дуулады.
Алды каткан Кенжеке,
Азап тартып куурады.
Карчыга салсаң, кууга сал,
Кадырым билбейт какбаш чал.
Картайган чалга бергенче,
Кардымды жарып, сууга сал.
Ителги салсаң, кууга сал,
Итейген чалга бергенче,
Ичимди жарып, сууга сал.
Калдыбай минди кара атты,
Сасыкбай минди сары атты,
Болушу минди боз атты.
Кенжекени кейитип,
Ташкентти көздөй узатты.
Атагы чыккан Ташкенттин.
Жолунда кетип баратам,
Адырайган бир карттын,
Колунда кетип баратам.

Жети шаар Ташкенттин,
Жолунда кетип баратам,
Жепирейген бир карттын,
Колунда кетип баратам.
Бактым болсо созормун,
Балакет чалдан кутулсам,
Бир баркымды билер теңтушка,
Кара башым кошормун.
Мааниси жок жан болсо,
Баркымды билбей кор болуп,
Барган сайын бошормун.

ГҮЛҮСҮНДҮН АРМАНЫ¹⁶

Мен күйүттүү Гүлүсүн,
Күң ордуна жүрүшүм.
Жаркырап көңүл ачылбайт,
Жабыгып жүрөт күнү-түн.
Мен мусапыр арманда,
Менчелик кыздар зарланба,
Баласын сатат ата-эне,
Мал алып карган чалдарга.
Атамдын малы жогунан.
Айрылбай байдын колунан,
Кор болгон жандын арманы,
Кутулбай байдын торунан.
Жашымдан атам кайындап,
Жайсыз чалга дайындап.
Теңтуш келин, теңтуш кыз,
Айттап жүрсө айылдап,
Көп киши чыкты бир жайдан.
Бири кары каржайган,
Санаада жүрөк солк этип,
Сакалы аппак бакжайган.
Токтоло калды учурап,
Тоорулуп бизден кеп сурап.
Күйөөң дешип кыз-келин,
Күлүшүп калды чымчылап.
Айгырдай болуп апсыйган,
Сакалы аппак саксайган,
Жутуп ийчү немедей,
Эки көзү чакчайган.
Арымдан күйдүм муңайып,
Арман жаш көздөн кылайып,
Куруду алым муңайып,
Кургабай жашым кылайып.
Куураган чалга беруенче,
Курбудан жокпу ылайык.
Ушубу берер чалыңар,
Увалга кара баарыңар,
Ушу чалга берсеңер,

Уктабай көзүм карыгар.
Акылдашым апама,
Айткыла көптөп атама.
Кузгундай чалга туш кылып,
Койбосун мени капага.
Алданбасын малына,
Акылдаш жеңе баарына.
Туткун кылбай куткарсын,
Түктүйгөн какбаш чалына.
Атамды көзгө илбептир,
Жеңемди кошо тилдептир.
Байлап берем болбосо,
Барбай койчу ким дептир.
Апамдын сөзүн таштаптыр,
Айласын кыздын таптаптыр,
Атакем менен энекем,
Азгырып алдай баштаптыр.
Калкалап баккан энекем,
Кадырлаш өскөн жеңекем,
Кан күйөнөр Жыргалбай,
Карып калган неме экен.
Ардактап баккан энекем,
Акылдаш өскөн жеңекем,
Алар күйөөм Жыргалбай,
Атамдан кары неме экен.
Ардактайт атам бу чалды,
Чал берди тогуз кырчаңгы.
Тоюту кеткен томаяк,
Тогуз мал алып тынч алды.
Амалым жок көнбөгөн,
Адамда болбойт өлбөгөн.
Ал күндө кыздар жок болчу,
Атанын зарын көрбөгөн.
Жакшы жүрсөм жыргалым,
Жан кейитпей тынганым.
Бар десеңер барбасмын,
Байлап берер кардалың.
Бар десеңер барармын,
Байбиче көзүн карармын.
Отун алып, от жагып,
Колума күндүк алармын.
Ушул сизден табармын,
Авысын көзүн карармын.
Авысынга күң болуп,
Ардансам өлүп калармын.
Ата-энем алсыз колу тар,
Амалсыз кыздын жолу тар.
Ачылган күндүн жогунан,
Айтылды ушул кайгылар.
Жамандык көрсөм силерден,
Жашатпас менин увалым.
Жыргалбайдын жакыны,

Сырдашса бирге акылы,
Ортончу болуп Сүйүнбай,
Убактысын такыды.
Эл айтат келин келди деп,
Мен жүрөм кайгы белгилеп.
Жаманатты болбоско,
Азандан турам делбиреп.
Күндөшүмдүн каары бар,
Күйгөндүгүм таанымал.
Күнүгө тилдеп чаңкылдап,
Тилинде тикен заары бар.
Эрте тур деп чакылдайт,
Эримден мурун бакылдайт.
Кечигип калсам тургуча,
Буурадай көбүк чачырайт.
Азандан жылкы айдаймын,
Келгенден кулун байлаймын,
Келиндердей керилип,
Карчыма сайма сайбаймын.
Боздотуп урат азандан,
Бошотпойт колум казандан,
Күйөөгө берчү кызындай,
Күндөшүм төрдө жасанган.
Козусун байлап, коюн саап,
Уютам сүтүн отун таап.
Сүйрөлбөй токол жогол деп,
Күйгүзөт күндөш колго чаап.

* * *

Жыргалбай келди жайкалып,
Жылдырбай жигит кайтарып.
Сот кести чалды камады,
Капалуу көңүл тарады.
Окууга кирди Гүлүсүн,
Оңолду менин жүрүшүм.

АКБЕРМЕТТИН ТАГДЫРЫ¹⁷

Кетмен-Төбө деген жерде Карагул деген киши өлүп, андан он эки жашар, Акбермет деген кыз калат. Он үч жашында аны Кожогоул деген жигитке маабат* байлаган, бирок бул жигиттин малы жок болгондуктан, Керимбай баш болгон манаптар малга сатып жиберешет. Андан чыкса, экинчи байга сатышат. Акберметтин сулуулугунан пайдаланышып, улам бирине сата беришет. Эң акырында Таластагы Каракол болушундагы 65 жаштагы манапка сатып жиберешет. Ошондогу, андан мурдагы өмүрүн айтып арман кылганы:

Сөз баштайын Ааламдан,
Кор кылган кудай замандан.
Кор кылганы бул экен,
Он эки жашка келгенде,
Жасаган мени унутуп,
Атамды алып койду го.

Атамдын артында калган бала жаш,
Калганга ар кимиси болду баш.
Он үч жашка келгенде,
Ойрон бир жан кез болду.
Ойбойума койбостон,
Арстаным Чопом кантейин,
А, жаманга кез кылды.
Камчымды колго илгенмин,
Бул кардар болуп келгенде,
Кадырыма жетпейт деп,
Мен шордуу, калкылдап ыйлап билгенмин.
Тизгиним колго илгенмин,
Түбү жүрүп бул жаман,
Теги ылайык келбейт деп,
Мен шордуу, делбиреп ыйлап билгенмин.
Балапан чайкап куш калды,
Башынан кудай кыз калды.
Башында кудай кыз кылып,
Башымдан туман арылгыс,
Жасаган жаман иш кылды.
Жеримди таап берерге,
Агаларым жаш кылды.
Алты аркар маанайым,
Алтыдан өргөн самайым.
Жашымда атам өлгөнү,
А деле, мен шордуунун таалайы.
Жети аркар жылдыз маанайым,
Жетиден өргөн самайым.
Жетилбей атам өлгөнү,
А деле, мен шордуунун таалайы.
Ак калпак кылып жүр дедим,
Жамандын аларына көз жетип,
Аста бир басып кордодум.
Көк калпак кылып бордодум,
Жамандын койбосуна көз жетип,
Күлө бир басып кордодум.
Бияз бир жаман экен го,
Кордогонго болбоду,
Бул жаман, койбой жүрүп теги алды.
Алтындан чачпак тагам деп,
Ай тийгизбей багам деп,
Ар кандай иштен жагынып,
— Бу жаман
Күлө басып жагынып,
Мен шордуу
Алып койду жагынып.
Жеримди таап тиерге,
Андагы жаштык күнүм ай.
Алланын салган насиби,
Айлам шондо түгөнүп,
Арамга бардым мен жашып.
Арамга жашып барган соң,

Алтындан чаян мен түйдүм.
Айлынан жакшы мен көрдүм,
Алганым мындай болбойт деп,
Азапты тартып мен жүрдүм.
Акмакка жашып барган соң,
Жетиден чапан мен түйдүм.
Элинен жакшы мен көрдүм,
Элинен жакшы мен көрсөм,
Алганым мындай болбойт деп,
Азапты тартып мен жүрдүм,
Келеден* чапан мен түйдүм.
Келиндерди мен көрдүм,
Келиндерди мен көрсөм,
Келенкөр* чачпак салынып,
Келген жери ылайык.
Мен шордуу өзүм карасам,
Келген жерим келишпейт,
Кейишти тартып муңайып.
Беш-бештен өргөн чачымды,
Беш калмактык башымды,
Билбес жаман кез келип,
Кор кылды менин башымды.
Оюлган жаман кез келип,
Билбеди менин баркымды,
Өткөздү менин наркымды.
Башынан бардым жаманга,
Жасаган мен шордууну,
Жай алып эми калгансып,
Баланы берди жашымда.
Баланы берип койгон соң,
Кудай тушоо салды деп,
Оокат болсо өтөр деп,
Камчыбектей баламды,
Таштай албай мен шордуу,
Караладым жашымды.
Бул жаман — бир күнү көңүл кош кылбай,
Жасаган — жеримди таап туш кылбай,
Мага бир жаман иш кылды.
Ай чыгады молодон,
Балага деп мен жүрсөм,
Арылбадым санаадан.
Күн чыгады молодон,
Күмүш сөйкө танадан,
Балага деп мен жүрсөм,
Кейидим жаман санаадан.
Жазгы чыккан өлөң чөп,
Балага деп мен жүрсөм,
Жаш өмүрүм өттү көп.
Жаман болдум бөлөкчө,
Күзгү чыккан өлөңчө,
Балага деп мен күйсөм,
Күз ыраатын мен көрбөй,

Күндө эле өтүп тек өмүр,
Күн көрбөдүм бөлөкчө.
Саамай чачым тарадым,
Бул жамандын жай-пайын,
Жакшы эле жүрүп карадым.
Төбө чачым тарадым,
Бала болсо көрөр деп,
Мен шордуу, түбөлүккө карадым.
Кызыл тоо башы желдейди,
Кыргыйек конбос бел дейди,
Кызыккан жарга жеткизбей,
Кыз экенде кыйылткан,
Кыргыз, кытай баш кошсо,
Кызы туубас мендейди.
Кара тоо башы желдейди,
Каргыга канбос бел дейди,
Каалаган жарга жеткизбей,
Казак, калмак баш кошсо,
Катыны туубас мендейди.
Мен шордуу, теги ойлонуп отурсам,
Акылым жаман селдейди.
Асмандан учкан ак кытан,
Акырек жүнү бир тутам,
Арстаным Дөкүм кантейин,
Арамга кантип турам деп,
Арзымды айтып мен келсем,
Жасаган алып кетти Дөкүмдү.
Мен, а жагын санасам,
Алкымым толо кан жутам,
Көкөлөп учкан көк кытан,
Көкүрөк жүнү бир тутам.
Көрүнө чыккан Дөкүмдөн,
Көөдөйгө кантип турам деп,
Көпкүлөң тартып мен келсем,
Дөкүмдү, көрүнө кудай алды го,
Көп аягын сынасам,
Көкүрөк толо кан жутам.
Ак жоолугум эндедим,
Арстаным Дөкөм өткөн соң,
Артым кандай болот — деп,
Акыл ойлоп селдедим.
Көк жоолугум эндедим,
Күлүстөн Дөкөм өткөн соң,
Арт жакта калган иниси,
Көпкө башы быша элек,
Арт жагым кандай болот — деп,
Көп акыл ойлоп селдедим.
Асмандан ак була булут сакым деп,
Арстаным Дөкөм өтсө да,
Атамды көргөн бар го деп,
Ата арбакты сыйлатса,
Адилдин сөзүн сүйлөсө,

А, Зулпукор жакын — деп,
Мен шордуу, аны ойлоп бел байлап.
Көктөн көк ала булут сакым деп,
Көп арбакты сыйласа,
Көптүн сөзүн сүйлөсө,
Мен шордуу, Керимбай арам жакын деп,
Аны ойлоп дем байлап,
Куш айланбас зоодой деп,
Куран урган ажыны,
Курбусу бийик тоодой деп,
Мен шордуу, кубат кылып жүргөнмүн.
Курулуу душманга кирдей деп,
Каз айланбас зоодой деп,
Бул Керимбай чочкону,
Касабалуу тоодой деп,
Кайрат кылып жүргөнмүн.
Бул арам, каршылашкан душмандай,
Кайта бир белим сындырды.
Агыны катуу суудай деп,
Ал экөө болбосо,
Арадагы жакшысы —
Ашуусу бийик тоодой деп,
Мен шордуу, арка кылып жүргөнмүн.
Кербен ооз дарбаза,
Бул кудай урган мурун да,
Керимбай болду каргаша.
Четинден болгон дарбаза,
Бул жасагандан мурун да,
Сейиттер болду каргаша.
Мен алардан түңүлүп,
Оруска түштүм арыз болуп,
Кудай таалам жар берип,
Муратаалы молдо май,
Колуна мандат бер деди.
Муратаалы ревком,
Сүйгөн жерге тийгин деп,
Колума берди мандатты.
А мандатка болбостон,
Керимбайдын кастыгы,
Андан Дөкөм өлгөнү,
Мен шордуу, таалайынын тастыгы.
Артында калган иниси,
Акылынын жаштыгы.
Элибиз өйдө көчтү го,
Элим эстеп койор деп,
Мен шордуу, элебестен жүрдүм го.
Ак кемсел бычып кынадым,
Алты ай жайы отуруп,
Ага-инимди сынадым.
Ак жоолугум оромол,
Арам жаманга барганча,
Ашкере жалгыз барам деп,

Айылга салдым мен кобур.
Көк кемсел бычып кынадым,
Көп ай жатып отуруп,
Көп элимди сынадым.
Көрүнө сөздүн болгону,
Көрдөй кайта ынайм деп,
Көрүнө чыгып бул жалгыз,
Көпкө ишиң салам деп,
Көк жоолугум оромол.
Көр жаманга барганча,
Көрүнө жалгыз барам, деп,
Көпкө салдым мен кобур.
Баялы менен Сакенин
Бул Кожогоул жалгызым,
Таяжемди алам деп,
Бу Муктаркан арамды,
Орточу салдың аларды.
Бу Муктаркан алабаш,
Бул Кожогоул жалгызды,
Таяжеңди алба деп,
Ар кайсы сөздөн алдады.
Анысына болбостон,
Бул Зулпукор арамга,
Ажы аке, кандай кылам деп,
Ажыга бардым арыз болуп.
«Алып келгин» деп койду,
Аңдабастан а шордуу.
Ак суунун астында,
Ажынын улары деп барып,
Ак чатыр салса жетпеген,
Бул итти, Мунар экен деп барып,
Бул эшикке биз барсак,
Бул аракетти кылса,
Ишим тынар бекен деп,
Тынмак түгүл бул ишим,
Бул арам бизди сындырды.
Көк ала суунун астында,
Улар экен деп барып,
Көк чабыр салса жетпеген,
Бул итти, Мунар экен деп барып,
Бул кишиге биз барсак,
Көп аракетти ал кылса,
Ишим тынар бекен деп барып,
Тынмак турсун бул ишим,
Көпкө бир бизди сындырды.
Аргымак аты таң ашты,
Бул Кожогоул жалгызым,
А Зулпукор арамды,
Ай тийген жакты ал карап,
Жалгызды, адыр жолго дей салды.
Бул Кожогоул жалгызым,
Аңдабастан дей жүрүп,

Алган жолдон адашты.
Бул Кожогоул жалгызым,
Ажыны күмөн кылбай жанашты,
Ал арам, күн тийген жакты дей карап,
Жалгызды, туман жолго дей салды.
Күмөн кылбас дей жүрүп,
Күйүшкөн жардан адашты.
Адырдан жылкы айдаган,
Алыскы жолду жайлаган,
Айтышкан жоосун куткарбас,
Ал Зулпукор кайнагам.
Арка кылып биз барсак,
Аракетти бул кылса,
Мындан ишим тынар деп,
Мен шордуунун,
Эки эле көзү жайнаган.
Арамдан бүткөн неме экен,
Алган жардан деги айрып,
Азапты башка бу салды,
Мен шордуунун,
Арактай ичи кайнады.
Бордоп жылкы айдаган,
Бут жеткис жерди жайлаган,
Бурулган жоосун куткарбас,
Бул алабаш кайнагам.
Бул эшикке мен барсам,
Бул аракет иш кылса,
Мындан ишим тынар деп,
Мен шордуунун,
Тегеле көзү жайнаган.
Мунадан бүткөн неме экен,
Бул аракетин кылбай,
Алган жардан теги айрып,
Мунду башка бек салды.
Мен шордуу, бозодой ичим кайнады.
Кериден жылкы айдаган,
Кең Суусамыр жайлаган,
Кез келген жоосун куткарбас,
Бу Керимбай кайнагам.
Келин болуп мен барсам,
Кеңешип бир сөз дей койсо,
Кеңеш менен бүткөзүп,
Мындан ишим тынар деп,
Мен шордуу, тегеле көзүм жайнаган.
Кегин койбой бул арам,
Көз жеткис малды дей салды,
Бул алабаш Токторго,
Алы жеткендей бу кылып,
Ар кайсы малды дей салды.
Бул алабаш кайнага,
Кызарып элден бас кылып,

Келинге акыл тапкын деп,
Керимбайга наз кылды.
Акыл тапмак тек турсун,
Арбак урган Керимбай,
Айылынан келин качырып,
Бу Керимбай кас кылды.
Бул иттер, аркасын эми бас кылды,
Адырлуу тоонун арасын,
Агын суу агып сай кылды.
Адамдын баары өтүптүр,
Ыраматына жете албай,
Акмак адам кор кылды.
Будурмак тоонун арасын,
Булак агып сай кылды,
Мурунку эл да өтүптүр,
Бул акыйкатка жете албай,
Бул арам мени кор кылды.
Кетмен-Төбө жерибиз,
Төрт өйүз биздин жерибиз,
Төбөсүнөн урганы,
Бул, Керимбай бийибиз.
Аскерге балдар шайлады,
Абалкы өткөн барыдан,
Асылганы мен болуп,
Атасы менден өлгөнсүп,
Арбак урган бул арам,
Атайы жолум байлады.
Жаңы өспүрүм балдары,
Саргартып солдат шайлады,
Санаасынан чыгарбай,
Мени саргартып багым байлады.
Кайгыны мага дей салды,
Калкым мага каршы чыкты,
Усталар чапкан ашыктай,
Отуз үйүр мал кесип,
Убайым башка дей салды.
Бул Керимбай каршы чыкты,
Карышканың катынбы,
Карышкан адам сен болсоң,
Акмак доңуз мен койдум,
Кан Керимбай атанган,
Чыгардым журтка атыңды.
Ук калайык угуп көр,
Журтка жазган катымды.
Ашырдын уулу Кожогоул,
Акыл таппас неме экен,
Бир акылсызга кезиктим,
Балтбүйрө* аке келгенде.
Бастырып бардым базарга,
Жасаган, башыма салдың азапты,
Чыкпады молдо бири да,
Ушу катты жазарга.

Аргымак оозун кайырды,
Арзып алган жалгызды,
Арбак урган Керимбай,
Асылып жүрүп айырды.
Күлүктүн башын кайырды,
Бул алабаш кайнагам,
Илгерки өткөн Бөкөйдөй,
Күйүп жүрүп айырды.
Мен шордуу, ак көйнөк кийип чубалып,
Бул Кожогоул жалгызым,
Арызым бир курдай жетти деп,
Байкуш, астыртан басып кубанып,
Ак көйнөгүм кыскартты.
Алганымдан теги айрып,
Арбак урган Керимбай,
Айылым менен томсортту.
Мен шордуу, сары көйнөк кийип чубалып,
Бул Кожогоул жалгызым,
Санаама энди жеттим деп,
Жай бир басып кубанып,
Сары көйнөгүм кыскартты.
Бул санаага жетпегир,
Жалгызды жаман томсортту.
Ак көйнөгүм дүрүйө,
Асылгандай көрбөдүң,
Сары көйнөгүм дүрүйө,
Саргайткандай көрбөдүң.
Санаалуу кылдың дүйнөнү,
Ак ыстамбул катектеп,
Жалгыздан ашкере болуп ала албай,
Арбак урган Керимбай,
Алдына катын дей салып.
Алды кийим чатектеп,
Көк ыстамбул катектеп.
Жалгыздан көрүнө боло албай,
Катынын көз көрүнө кетирип,
Бул алабаш кайнагам,
Арт жагымды чатектеп,
Мен шордуу адырдагы түлкүмүн,
Адырда калып жүрбөсмүн,
Алганынан теги айрып,
Жалгызга азап салды бир күнү.
Мен шордуу, жылгадагы түлкүмүн
Жылгада калып жүрбөсмүн,
Сүйгөнүнөн теги айрып,
Жалгызды жылас кылды бир күнү
Бул алабаш кайнагам,
Элине намыс келерди,
Асти ойлоп билбеди.
Эжемден калган жалгызды,
Эжемдин арбак мен сыйлап,
Жалгызды ээрчип мен жүрдүм.

ТУТКУН ЖАМЫЙЛА¹⁸

Түлкү жүрбөс түмөн жол,
Жолунда кетип баратам.
Көзүмдү ачып карасам,
Түшүмдө жок уурунун,
Колунда кетип баратам.
Караңгы жүрбөс камандын,
Жолунда кетип баратам.
Көзүмдү ачып карасам,
Канды куйган душмандын,
Колунда кетип баратам.
Көңүлүм сүйгөн теңтушту,
Кошор пенде болобу,
Алып качкан ууруну,
Тосор пенде болобу?
Атам койгон зор көкүл,
Айды сылап өрдүмбү,
Айланып учкан алты каз,
Атам жайын билдиңби?
Энем койгон зор көкүл,
Эми сылап өрдүмбү,
Эң кийинки эки каз,
Энемдин жайын билдиңби?
Тобурчак жалы жети тал,
Өрөр күнүм болобу,
Толгонуп жатып эмизген,
Толгон айдай энемди,
Көрөр күнүм болобу?
Алтындай жибек тордо жок,
Айланып боздоп мен келсем.
Айлансам атам үйдө жок,
Күмүштөй жибек тордо жок,
Күймөлөп ыйлап мен келсем,
Күйөөрүм энем үйдө жок.
Алты кулач кыл аркан,
Желеликке жарабайт,
Ардактап баккан мен жалгыз,
Жетимдикке чыдабайт.

СҮЙҮМКАНДЫН АРМАНЫ¹⁹

Айтсам кепте айып бар,
Арманым күч кудайга,
Он сегиз миң ааламда,
Менден да жаман зайып бар.
Арбак конгон мазардын,
Жанынан өтсөң шаңы бар,

Жаман, жакшы катындын,
Баарысынын багы бар.
Ак паша түшпөйт тагынан,
Алла таала, кудурет,
Бербедиң көпкө чачкан багыңан.
Бак бербедиң кантейин,
Басып тентип кетейин,
Маңдайымда паргегим,
Айдаткүлүм кантейин?
Жазып учуп куш конот,
Саясатчынын торуна,
Оробашы сен эмес,
Мен өңдөнгөн бүлөнүн,
Саяктардын Дыйканбай,
Биз да калган коруна.
Алдасынан жазган соң,
Ак шумкар түшөт торуна,
Оробашы сен түгүл,
Акматтар калган коруна.
Адим, Саадат сен белең,
Аламан жүргөн катындын,
Алтоосунан кем белем?
Атаң жоготкон Жикини,
Уурдап алган мен белем.
Элчибай-Сарттар конушу,
Эсен болсо көрөрсүң,
Элдилбей калган болучу.
Кур-Айрык-Сарттар конушу,
Кудай кылса көрөрсүң,
Кудакем кылган болучу.
Жалпак арча башына,
Жагалмай келип конгону,
Жазган экен мен апам,
Жакшынакай өкүштөн.
Айрылар күн болгону,
Кара арчанын башына,
Карчыга келип конгону,
Кара көздүү Акүштөн,
Айрылар күн болгону.
Ашып барып, эл конот,
Арым жаткан жерине,
Ак илеки* кийгенде,
Ырыскы берсин денеңе,
Кайрылып келип эл конот,
Катын тубар жерине,
Апаңдан айла болбосо,
Ырыскы берсин денеңе.
Желтинип чыккан чачыңды,
Желкеңе тартып өрөрсүң,
Апаң кетип калган соң,
Жетимдик күндү көрөрсүң.
Муңканган менен пайда жок,

Барайын жалгыз тагаңа,
Убалың жетсин агаңа.
Ак шумкар конот бармакка,
Алыска кетсем уктатпайт,
Айдеткүлдүн салмагы,
Тагдырда кудай айрыса,
Апаңдын ыйлап калмагы.

ЗЕЙНЕПТИН ЗАРЫ²⁰

Калемдей кара кашым ай,
Калтардай болгон чачым ай,
Кааданы билбес накүстө*,
Сага ылайык эмес башым ай.
Алганым табир болбосо,
Ой, арман, ай,
Арылбас көздөн жашым ай.
Чийилген кара кашым ай,
Жибектей тал-тал чачым ай,
Кааданы билбес накүстө,
Сага ылайык эмес башым ай.
Тукабадан бешматым.
Кийе албаймын мен шордуу,
Түрлөнүп басып сен менен,
Жүрө албаймын мен шордуу.
Алтын комуз колумда,
Кагылайын, Карачач,
Күү алышкын мен менен.
Күкүк менен Зейнептей,
Үн алышкын мен менен,
Акылы жок урган сай,
Алышып жүрбөйм сен менен,
Күмүш комуз колумда,
Кагылайын, жан үкөм,
Күү алышкын мен менен.
Булбул менен торгойдой,
Үн алышкын мен менен,
Накүстө жүрө албаймын сен менен.

КЫЗДЫН ЗАРЫ²¹

Ашынып арман муңум бар,
Алыстап калды сүйгөн жар.
Оволоп учуп кептердей,
Колуңдан келсе тозуп ал.
Кудургунун боюнда,
Кызыл-Суунун оюнда,
Кубарып көздөн жаш кетип,
Кудурет жетпейт оюма.

Буйругу күчтүү жасаган,
 Муңканып мени байлаган.
 Көзүмдүн жашы сел болду,
 Кудайым жаратсаң боло кайрадан.
 Берерин берип жеңекем,
 Билдиргени эп экен.
 Жолдошбайдай уулду,
 Эр деп тууса энекең.
 Алыс жакка сыздырбай,
 Кара жер менен тең экен.
 Кара кыя кесек жол,
 Кайрылбай кеттик эсен бол.
 Кызыл кыя кесек жол,
 Кылчайбай кеттик эсен бол.
 Кыздардын багы ачылса,
 Кубанып сага берем кол.
 Аппак бетим карарды,
 Кетирди заман ажарды,
 Кантип басып жүрөмүн,
 Кудурет берер ажалды.

АЙСАРЫ²²

Анда Кокон хандыгы. Турпандан чыккан кырк кербен Анжиян тараптан соода кылып, кайра өтүп баратканда Чүй боорунан алтын баштаган асыл буюмдарын уурдатышат. Ошол кезде хан Байтик солто элин солк дедирбей билип турган. Кербендер даттанып ага келишет. Байтик элдеги атанган ууруларды түгөл жыйнап, акыры алтындын изин табат. Бирок аны ээсине кайтарбаш үчүн: «Ууру табылбады, бирок уурдатканыңарды төлөп берели»,— дейт. Алтындын баасы толук эсептелип, ал чыгым элге чачылат. Айыпсыз элден калың мал алынат, ага кошумча айып үчүн кыркына кырк чаар ат, Турпандын ханына бир кыз тартуу кылынат. Ал кыз ашкан сулуу, кошокчу, ырчы Айсары аттуу, түндүкчү Тойчук дегендин жалгыз кызы болот. Доо бүтүп, кербендер кетээр алдында айыпка бараткан Айсары кыз минтип боздойт:

Асмандап бүркүт желде ойнойт,
 Айыпсыз калтар жерде ойнойт.
 Ачылган гүлдөй жадырап,
 Армансыз киши элде ойнойт.
 Ак чөлмөк кылып адамды,
 Айткыла кандай пенде ойнойт?!
 Ач бөрү шимшип жемди ойлойт,
 Ак марал оттуу белди ойлойт.
 Айланып издеп казыгың,
 Адашкан күлүк жерди ойлойт.
 Азапка түшкөн мен байкуш,
 Армандан башка эмне ойлойт?!
 Алыста калчу жерди ойлойт,
 Агаин тууган, элди ойлойт.
 Алышып бирге ойногон,
 Асылкеч теңтуш теңди ойлойт.
 Ажыдар соргон бөжөгүн,

Атакем байкуш эмне ойлойт?!
Акимдин күчү зор беле,
Алсыздар ага кор беле.
Ак кептер элем кайыган,
Алдымда каткан шор беле.
Алдырган колдон күкүгүн,
Апакем кандай шорду эле?!
Айлына жылан ордолоп,
Агаин элим корголоп,
Азап, муң, кайгы, ызы-чуу,
Аккан жаш көздөн шорголоп.
Ак жерден айтып тартышып,
Айтчы эмне мынча кор болот?!
Арман бар жерде санаа бар,
Армандуу мен бир жарадар.
Айыпка адам карматкан,
Абийирсиз жүзү каралар.
Каңгырап элден адашып,
Какшасын мендей балаңар.
Жаңыдан гүлүм ачты элем,
Жалп этип өччү жан белем.
Жазыксыз муңга чөмүлүп,
Жамгырдай жааган жаш менен.
Тырмагы тийип дөбөттүн,
Тытылмай болду жаш денем.
Ак чоку тоонун ар жагы,
Аралаш кытай калмагы.
Өз элден алыс ажырап,
Өткөн күн көрсүн андагы.
Бирөөгө кантип күң болот,
Бирөөнүн эрке ардагы?!
Албырган жүзүм кубарар,
Арманга арман уланар.
Ачылган жашыл гүл элем,
Апсыйган бирөө будалар,
Жазыксыз мындай кордукка,
Жан болбос чыдап туралар.
Ач бөрү чыгып жолуман,
Алдырып алым жогунан.
Ардагым ага, тууганым,
Адашмай болдум тобуңан.
Айыпка келген шүмшүк деп,
Арылбас таяк жонуман.
Жалгызы элем бирөөнүн,
Жанчылып барат жүрөгүм.
Кагылам, кантем, апаке ай,
Капаска түштү чүрөгүң!
Кайрылып элди бир көрбөй,
Канткенде чыдап жүрөмүн.
Арманын боздойт кырчының,
Атаке ай, кандай кылчумун.
Кулпуруп өсүп калганда,

Куурайбы жашыл чырпыгың.
Жат элде кантип күн көрөт,
Жалгызың, алсыз чымчыгың?!
Баткан ай кайра толсочу,
Залимди ажал сорсочу.
Ата-энем боздоп турганда,
Ак куусу кайра консочу.
Улутпай эки шордууну,
Уялаш бирөө болсочу?
Көргөндө көөнүм бир жибип,
Көөдөндө сырым бир билип.
Асылкеч болуп алууга,
Айлыман жакпай бир жигит.
Жок тура мендей кесирлүү,
Жоруга турган илдирип.
Ак билек сунсам алчу ким?
Ак жибек босун чалчу ким?!
Ажыдар соруп баратат,
Арача кылып калчу ким?!
Айсары байкуш кантти деп,
Аркаман издеп барчу ким?!
Калкынын мончок селкиси,
Канкордун болсо энчиси,
Айлымдан жокпу бел байлап,
Ажалга тике келчүсү.
Качан бир чыгат Шалтадан,
Каманга кайрат берчүсү.
Акак таш элем кири жок,
Азапка байлап жиби жок.
Ач жылан соруп жатканда,
Арага түшөөр бири жок.
Арка-бел болчу мындайда,
Ага жок менде, ини жок.
Мага бир көркоо көз болор,
Манаттай өңүм жез болор.
Жадырап жүрчү Айсары,
Жалдырап турма нес болор.
Андайда көңүл көтөрүп,
Адам ким — акыл-эс болор.
Канчалык болсо көрөр күн,
Ошончо жашым төгөрмүн.
Ажалга моюн сунгуча,
Азапты далай көрөрмүн.
Заманга айтып дартымды,
Зар какшап жүрүп өлөрмүн.
Тоо гүлү элем буралган,
Тоту куш элем сыланган.
Азыр мен болдум бир байкуш,
Арманга күчүн чыгарган.
Кузгундар турат тарп андып,
Кутулам кантип булардан?!
Алты өрүм чачым чубалган,

Ак көйнөк кийип тубардан,
Адырда жүрсөм гүл терип,
Акмарал элем суналган.
Алмашып ал күн кайгыга,
Адашат башым тумандан.
Ким билет кандай эл көрөм,
Ким билет кандай жер көрөм?!
Жайнаган гүлдүү Ала-Тоом,
Жанымдан кантип кем көрөм.
Кадимки бейиш болсо да,
Канткенде сага тең көрөм.
Ата журт, конуш Арчалым,
Арманым айтып чарчадым.
Кор болгон күнүн билсеңчи,
Койнуңа бышкан алчанын.
Сорсоңчу манап зулумду,
Соолуткан жашын канчанын.
Тулпары туйлап кермеден.
Туурунан туйгун жем жеген.
Адыры гүлгө чулганып,
Атыр жел арча термеген.
Балкыган бейиш Ала-Арча
Бактыма сыйбас жер белең?!
Ардагым, ага-тууганым,
Аппак гүл элем куурадым.
Ачканда бүчүр жаңыдан,
Ач мите чачып ууладың.
Алсырап калды Айсары,
Азуусу тийип бууранын?
Азабы бүтпөс жол мына,
Айсары тартчу шор мына,
Кучагын жайып тең өскөн,
Курбулар эсен болгула!
Кулаалы алган жөжөсүң,
Кургурлар эсен болгула.
Алчактап өткөн бала чак,
Айылым жүрөк канатат.
Айыпсыз азап тарттырып,
Адамды неге жаратат?
Ардагым, элим, кош эми,
Айсарың кетип баратат.

ЖЕТИМДИК АРМАНДАР

АЛМАЗБЕК ЖЕТИМДИН АРМАНЫ¹

Алмазбек деген бала 8 жашында энесинен айрылат. Эки кичинекей бөбөгүн туугандары багып алышат. Алмазбек атасы менен калат. Атасы көп узабай Эркебүбү деген аялга үйлөнөт. Анын жети жашар Эрмек аттуу кызы бар. Өгөй эне Алмазбекке абдан кордук көрсөтөт. Ошондогу Алмазбектин арманы:

Өз энем багып чоңойту,
Эки эмчегин эмизип.
Сүтүмө тойбой калды деп,
Буламык жасап жегизди.
Буламык даамдуу болсун деп,
Сарымай кошкон эритип.
Эне-атамдын жакыны,
Жентектешип келишип,
Көрөбүз деп баланы,
Көрүндүк талап беришип.
Кор болуп азыр турамын,
Өлүм чиркин кемитип.
Өгөй энем жемелеп,
Тилдеп турат демитип.
Капа кылды шум өлүм,
Кайгылуу кылып кейитип.
Өз энемдин барында,
Берчү эле тамак жылытып.
Эки саат ойноп келбесем,
Өзөлөнүп сагынып.
Ойдогумдун баарысы,
Даяр болчу табылып.
Эгерде даяр болбосо,
Калычу элем таарынып.
Туш болуп өгөй энеге,
Азыр баш ийип турам багынып.
Качан тамак берет деп,
Отурам күтүп зарыгып.
Таарынсам, кокус ыйласам,
Таяк жейм, жаакка чабылып.
Жумуштан колум бошобойт,
Ар түрлүү иштер табылып.
Эрчитип келген кызы бар,
Эркелеп турат багылып.
Тамак берет жалынып,
Өпкө-боору чабылып.
Өз энемдин барында,
Айылга эрчип барчумун.
Апам алып бергенди,
Чөнтөгүмө салчумун.
Аркасы менен апамдын,
Устуканын алчумун.
Оюм менен күлкүгө,
Өз оюм менен канчумун.
Өгөй энем өз кызын,
Эрчитип барат айылга.
Мен эшикте жүрөмүн,
Ал, эркелеп турат жанында.
Отун жок деп шылтоолоп,
Тепкилеп урду жайында.
Эркелетип өз кызын,

Кыскасы мен үчүн болбойт камылга.
Жумшалат ошол кыз үчүн,
Бардык болгон табылга.
Жашырып берет тамакты,
Боло калса ачылга.
Көйнөк-кечем жуулуп,
Жыртылган киймим жамалбайт.
Эскирип киймим жыртылып,
Этек-жеңим салаңдайт.
Баламды жакшы баккын деп,
Атам жардам кыла албайт.
Атам айтса билгенин,
Кетем деп кемпир тырандайт.
Аялынын тилинен атам байкуш чыга албайт
Атама айтсам арзымды,
Акыйкаттап уга албайт.
Кол арага жарайт деп,
Атам алып калган колуна.
Өгөй энем жолукту,
Бактысыз менин шорума.
Энеден калдык үч бала,
Эң улуусу мен элем,
Жетим калды Керээзбек,
Төрөлөр менен энеден.
Баласы жок бир аял,
Керээзбекти бакты эле.
Эркелетип эрмектеп,
Багып турат жакшы эле,
Ортончубуз Ырыскүл,
Таякемде багууда.
Сагынамын Ырысты,
Күчүм жетпейт барууга.
Атайын издеп барсам дейм,
Мүмкүн эмес табууга.
Анткени алыс жерде эле,
Кире элекмин карууга.
Отун-суу алам от жагам,
Кезүүбүз келсе мал багам.
Жумасына бир күнү,
Окууга барбай мен калам.
Окуудан үйгө келгенде,
Белен болбойт тамагым.
Жумуштан колум бошобойт,
Бышырылбайт сабагым.
Сураса айтып бере албай,
«Эки» же «үч» деген баа алам.
Бактысы эне турбайбы,
Жашаган бардык баланын.
Бактысы жок мен байкуш,
Энемди жуттум эртелеп.
Эрчишип бирге жүрчү элек,
Энебиз барда эркелеп.

Өз энем күтүп туруучу,
Окуудан эрте келсе деп.
Даярдап койчу тамагын,
Ичип-жеп эле берсе деп.
Апам бизге берчү эле,
Аракет кылып тапканын.
Албай жебей койчубуз,
Апамдын берген ак нанын.
Азыр жеймин айла жок,
Алардын артып калганын.
Айла таап апам келсеңчи,
Зарлап жүрөт балдарың!
Баягы ак наныңды берсеңчи,
Ичиме толду арманым.
Алсыз жетим мен болдум,
Көрбөдүм ата жардамын.
Сегиз жашка толгондо,
Апам өлдү ажалдан.
Ошондон бери капамын,
Кордук көрүп тажаалдан.
Бйладым апам өлгөндө,
Ала кет деп чакырып.
Эл чогулуп көмгөндө,
Ээ жаа бербей бакырып.
Топурак менен көмдүрбөй,
Көкүрөгүнө асылып.
Топурак салып көпчүлүк,
Коюшту жерге жашырып.
Аракет кылып көп элге,
Кылалбадым каршылык.
Кайран апам жоголду,
Кайгыга бизди батырып.
Оорубай апам соо жүрүп,
Ажалы жетти төрөткөн.
Ажырадым түбөлүк,
Арка-сүйөө жөлөктөн.
Өз энемден ажырап,
Азап тартым бөлөктөн.
Бөлүнүп жашап жүрөмүн,
Ырыскүл, Керээз бөбөктөн.
Жеткиришпей догдурга,
Бир бакшы кемпир төрөткөн.
Оңбосун ошол шум кемпир,
Апамды акыретке жөнөткөн.
Өгөй энем атамдан,
Дагы бир кыз төрөлдү.
Ардактап ал, кызын,
Ак бешикке бөлөдү.
Бейил күтүп, керилип,
Арбыды аялынын өнөрү.
Мурункудан көбөйдү,
Менин мээнетимдин көлөмү.

Аялың өлсө айласыз,
Башка аял аласыз.
Ынтымак кылыш эң кыйын,
Эки аялдын баласын.

АТАСЫ ӨЛГӨН КЫЗДЫН АРМАНЫ²

Ак сайдын башын куш басты,
Атаке аксарай үйүн чуу басты.
Аксайдын суусун куш бөгөйт,
Аксарай үйүн ким жөлөйт.
Көк сайдын башын куш басты,
Көк сарай үйүн чуу басты.
Көк сайдын башын куш бөгөйт,
Көк сарай үйүн ким жөлөйт.
Тескейдин суусун бурдурган,
Тең болуп коргон урдурган,
Тескейдин суусу сызылды.
Атакем көзүң өткөн соң,
Тең бөлгөн коргон бузулду.
Адырдын суусун бурдурган,
Аземден коргон курдурган,
Адырдын суусу сызылды.
Атакем көзүң өткөн соң,
Аземдүү коргон бузулду.
Тууганың туудай көтөргөн,
Душманын койдой бөктөргөн,
Камчысын төргө илдирген,
Кадырын элге билдирген,
Кермеде аты ойногон,
Кездешкен ишин койбогон,
Керимсел сындуу атамды,
Кейиштүү өлүм койбогон.
Акырда аты ойногон,
Арзыган ишин койбогон.
Арстан сындуу атамды,
Армандуу өлүм койбогон.
Сүлөөсүн элең керилген,
Сүйлөгөн сөздөн эринген.
Сүлпөттүү элең атакем,
Сумсайтрщ көөнүм бөлүнгөн.
Мейман келсе кош деген,
Мейманкана бош деген.
Мезгилдүү элдин баарысы,
Менин атам дос деген.
Кызыл кылкан ак буудай,
Кабылап өксү болбогон.
Кымбаттуу сонун жорголор,
Короодон өксү болбогон.
Атакемдин барында,

Айранды суудай иччу элем,
Аябай жибек тытчу элем,
Атакем көзү өткөн соң,
Айран турмак суу кайда,
Ак жибек турмак жүн кайда.
Кымбаттуу атам барында,
Кымызды суудай жутчу элем,
Кыйналбай жибек тытчу элем.
Кымбаттуу атакем өткөн соң,
Кымыз турмак суу кайда.
Кайырлап айтып отурсак,
Кайрылып келер күн кайда.
Аргымак минсең башы бош,
Акырет кеттиң кайыр кош.
Алтыным атам өткөн соң,
Айтамын сөздү болжолдоп.
Атамдын сөзү эстелик,
Айланып учуп жетпедик.
Аманат жаман дүйнө экен,
Атакем өтсө кантелик.

АРМАН³

Асыл атам өлгөнү,
Кой кайтарып көргөнү.
Жай кайтардым шыбырга,
Кыш кайтардым шыбырга,
Жебедем тыштуу кабырга.
Көптөн көөнүм ооруду,
Май таманым жооруду.
Аланын жалын тарадык,
«Аганын» көзүн карадык.
Жээрденин жалын тарадык,
«Жеңенин» көзүн карадык.
Кара колот кош болбойт,
Кайтарган коюм баш бербейт.
Кечиндеси мен келсем,
Көпбай каапыр аш бербейт.
Төшөнүп жат, деп ком бербейт.
Жүнү такыр тон берди,
Бычагы жок кын берди.
Жүйүртө басып турсун деп,
Алаасы тар шым берди.

АРМАН⁴

Азыраак айтам арманым,
Айтылбай ичте калбасын.
Бактысын ачты жараткан,
Ар пенде өзү жалгасын.
Калем алдым кайрылып,

Алтындай болгон энемди,
Айткым келди кайгырып.
Облустук театр,
Жөнөдүк Кочкор менен Жумгалга.
Чогуубуз менен бузулбай,
Келсем энем өлүптүр.
Тагдырдын жазы ушундай,
Энемди көрбөй калдым деп,
Арманым айтып ыйлаймын.
Абышкасы артында,
Калганын айтып ыйлаймын.
Энем айыгып калды деп,
Кеткенмин үйдөн көөнүм ток.
Атаны арман дүнүйө,
Кайрылып келсем энем жок.
Келсем энем өлүптүр,
Энемди эптеп көмүптүр.
Артында калган атакем,
Ар кандай ишке көнүптүр.
Кызматын кылып өкмөттүн,
Ар кайда кетем ишиме.
Ар түрдүү санаа ойлонуп,
Айткым келди кичине.
Туугандар айтам арманды ай,
Турмуш кысты ар кандай.
Армансыз киши болбойт ко,
Бу дүйнөдө жалганда.
Аяктатып бүткөрдүм,
Айта турган арманды.
Ойлоп карап отурам,
Бу дүйнө жалганда,
Өлбөй тирүү ким калды.
Эзелки менин арманым,
Энемди көрбөй калганым.
Абалкы менин арманым,
Атамды көрбөй калганым.
Убайда жүрүп өткөрдүм,
Опаасыз дүйнө жалганын.
Мендеги турган арманда,
Турмуш кысты аргамды.
Атакем карып калганда,
Өзүм үйдө жогунда,
Энем өлүп калыптыр.
Ушундай экен жалганда.
Атакем менен энекем,
Алдейлеп мени бакканын.
Алыска кетип көрө албай,
Арманым айтып жатамын.
Алдейлеп мени өстүрдү,
Атакем менен энекем,
Ардактап өзүм келсем деп,

Айтып бир тууган кеп экен.
Ата-энемди көрө албай,
Ушу жалган дүйнөдө,
Армандуу болгон мен экем.
Өмүрүн берсин балдарга,
Артындагы калганга.
Ата-энемди көрө албай,
Минтип айтып турам арманды.
Ушундай жалган дүйнөдө,
Ата-энем өлгөндө,
Же болсомчу үйдө эле.
Мен келгенче токтолуп,
Же ажал чиркин күйбөдү.
Ардактаган балдары,
Топо салбай калганы.
Армандуу дүйнө курусун,
Оопасыз дүйнө жалганы.
Дөөлөтүң колдо бар болсо,
Ар ким түшөт колуңа.
Дөөлөтүң колдо жок болсо,
Карабайт сенин жогуңа.
Ар кайсыны ойлонуп,
Айткым келди тобуңа.
Жокчулук элди кыстайсың,
Барларды мынча кыспайсың.
Жокчулук башта турганда,
Чок болуп күйүп сыздаймын.
Аяктатып бүткөрдүм,
Айта турган арманым.
Ата-энемди көрө албай,
Армандуу болуп калганым.
Көрдүңбү ага-туугандар,
Бу дүйнөнүн жалганын.
Ар ким көрөт турбайбы,
Алланын башка салганын.

ЖЕТИМ ЖҮРҮП ЖЕТИЛДИМ⁵

Эки жашта энемден жетим калдым,
Энемдин ким экенин тааныбаймын.
Энемдин тарбиясын көрбөй калсам,
Канткенде капа болуп наалыбаймын.
Эркелеп энем менен бирге жүрбөй,
Эки жашта энемди жутум алдым.
Эркелерге эл ичинен эне таппай,
Кара жолтой жетим деп сөзгө калдым.
Кыдырып ар кайсы үйдө жүрчү болдум,
Кенен жеп тамак-ашка тойбой калдым.
Эрчитип энем мени эрмек кылып,
Эмгиче энем менен болбой калдым.
Жети жашта атам өлүп мен байкуштун,

Эч болбосо он жашка толбой калдым.
Оокатты мен өзүмчө кыла аламбы,
Айлапа, ага, жеңе дегендей колдо калдым.
Экиден сегиз жашка чыкканымча,
Аталаш бир агайым багып турду.
Ата-энеси бар балдар мени кордоп,
Жетим деп жемелешип нечен урду.
Эмгиче эркелешип ата-энеге,
Нечендер бирге жүрөт өзүм Курду.
Ак кагазга сөз жазып, бир топ, бир топ,
Чыгарайын ичимден кайгы-муңду.
Энесиз жетим калсам да,
Атам аман болсочу.
Ажал чиркин экөөнүн,
Бирин эле койсочу.
Ата-энеден ажырап,
Аз экен менин таалайым.
Мени багып чоңойтту,
Султаке аттуу агайым.
Ата-энелүү балдарды,
Көргөндө күйөт жүрөгүм.
Ата-энемди ойлосоң,
Зыркырап ооруйт сөөгүм.
Кыйын болот жетимдик,
Көзүн карайт бирөөнүн.
Ар кайсы үйдү кыдырып,
Тойгузган жерге түнөдүм.
Болбойт эле арманым,
Апама турсам эркелеп.
Ар кимиси бир жумшап,
Демитип турат желкелеп.
Айрылдым арман кантейин,
Ата-энемден эртерээк.
Кудайдан нечен тиледим,
Тирилип кайта келсе деп.
Кандай бала бактылуу,
Ата-эне менен бир жүргөн.
Келбесе да уйкусу,
Ичпей, жебей, үргүлөп.
Бактылуу бала ыйласа,
Эркелетип энеси,
Эптеп-септеп күлдүрөт.
Ата-эне бакты балага,
Айланага сүйдүрөт.
Ата-энеси жок бала,
Уктабай айыл кыдырат.
Кыдырып кирген бардык үй,
Жумшап жумуш кылдырат.
Бир курсагы тойгон жер,
Үй болот жетим балага.
Мамыктап төшөк салгандай,
Мемиреп уктайт талаага.

Коркуп эрке баладай
Эчтеке албай санаага.
Оңой менен үшүбөйт,
Суук болсо да абага.
Ата-эне чоңойтсо,
Арман кылат кандай жан.
Бар болсо андай кээ бирөө,
Үмүт үзкүн андайдан.
Ата-энесин ардактап,
Бакпагандар бар экен.
Багууга ата-эне,
Табылбаган зар экен.
Акмыктарга ата-эне,
Багылбай турган жан экен.
Наадандардын оюнча,
Өз кылган иши так экен.
Бар эле баккан төрт кызы,
Агайымдын колунда.
Эсепке өтөм беш болуп,
Мен да ошолордун тобунда.
Талкан уурдап жечүбүз,
Жеңем үйдө жогунда.
Уурдап талкан, нан жеген,
Жаш балдарга сонун да.
Унутулбай ошол кез,
Али да турат оюмда.
Малай эле агайым,
Талак байдын колунда.
Козуларын кайтаруу,
Мага милдет эле моюнга.
Жоготуп да ийчүмүн,
Алаксып жүрүп оюнга.
Ар күнү байдан таяк жеп,
Талаага түнөп калчумун.
Эртесинде айла жок,
Кайрылып үйгө барчумун.
Айлык, жылдык акымды,
Алып койчу чегерип.
Ажал жетип өлбөсөм,
Жүрөмүн араң серейип.
Ошол кезде бактыма,
Октябрь келди нур чачып.
Советтик мектеп ачылып,
Окусам дедим мен шашып.
Барып окуп турууга,
Жакын мектеп жок эле.
Агайым тоодо ал кезде,
Кайтарганы кой эле.
Алып кетти Калыгул,
Окутам деп өзүмдү.
Үйрөнгөн үйдөн ажырап,
Жалдыратып көзүмдү.

Окутпай жумшап алышты,
Угушпай айткан сөзүмдү.
Ичим ойлоп ар түрдүү,
Калыгул менен Төлөктөн,
Алсам деймин өчүмдү.
Бир жылдан кийин Султаке,
Кайта алып келди үйүнө.
Окууга качан барамын,
Атаны арман дүнүйө.
Эчкирип катуу ыйласам,
Эне-ата жок сүйүүгө.
Ошентип эптеп чыдадым,
Жетимдиктин күнүнө.
Жиберсем дейт окууга,
Агайымдын алы жок.
Сатып акча кылганга,
Колунда такыр малы жок.
Багайын дейт жакшылап,
Аянууга ою жок.
Сатып кийим кийүүгө,
Өзүндө менчик кою жок.
Суук болсо кышында,
Кийгизүүгө тону жок.
Аракет кылсам канчалык,
Расходдун оңу жок.
Ошентип жүрсөм өкмөткө,
Жетимдигим билинди.
Аталып атым кагазга,
Спыскага илинди.
Окууга кел деп чакырды,
Өзүмө кагаз чийилди.
Жетимдердин үйүнө,
Кеңеш өкмөт кетирди.
Тарбия алдым бир топ жыл,
Жетимдердин үйүндө.
Жакшылыкка жеткирди,
Кеңеш өкмөт түбүндө.
Жаркырадым гүлдөдүм,
Октябрдын күнүндө.
Гүлдөгөнүм эмеспи,
Аялым жана балдарым,
Жыргалдуу турмуш үйүмдө.

ЖЕТИМ ЧАГЫМДА⁶

Жазып койгон ыр эле,
Жабыркап жүргөн чагымда.
Баш ийет экен адамзат,
Бара жаткан агымга.
Балапан жанды уйпалап,
Батырган катуу жаныма.

Жаш кезекте айткан ыр эле,
Жабылуу жаткан сыр эле.
Ар ким айткан көргөнүн,
Айта бербейт тим эле.
Баян кылса турмушун,
Бата койбос күнөөгө.
Отурсам-турсам элестеп,
Оюмдан кетпейт жаш чагым.
Эне атанын доборун,
Эртегиден баштадым.
Алпештеп баккан ата энем,
Анда мен алты жаштамын.
Жетимиш-сексен кою бар,
Желеде үч-төрт бээси бар.
Атабыз тирүү а кезде,
Ошол малдын ээси.
Уулу, кызы аралаш,
Уулу кенже мен болдум.
Ата-эненин барында,
Эркеликке тойбодум.
Жетим калып онумда,
Жеңенин түшүп колуна,
Жемеде калып шордодум.
Олуя-Ата шаарга,
Окууга берди атабыз.
Эркинбек менен Төрөкул,
Баарыбыз окуп жатабыз.
Кымбат акча ал кезде,
Жетимиш тыйын пул болсо,
Кыдырып бардык дүкөндү,
Кызыгына батабыз.
Кышында окуп аякта,
Жазында элге келебиз.
Ошондой бизде чоң кайгы,
Үйдөн чыкпай энебиз,
Окууда жүрүп түш көрдүм.
Түшүмдө мындай иш көрдүм.
Эт бузуп атам жатыптыр,
Ошондой түштү үч көрдүм,
Аякта окуп жүргөндө.
Апта күн жатып тумоолоп,
Асылым апам өлүптүр.
Ар кимден мени суроолоп,
Адамдын ушул чамасы,
Аманатын бериптир.
Эстеген мени эч ким жок,
Эл чогулуп көмүптүр.
Желкеме минип ошондо,
Жетимдин шору келиптир.
Кабарын уккан пенде жок,
Карадай жүрүп ыйлаймын.
Оюмдан апам түк чыкпайт,

Окууга көңүл бурбаймын.
Күнгүрөнүп үн тартып,
Күндөн-күнгө куураймын.
Ошентип ыйлап жүргөндө,
Мени чырмаптыр кара көпөлөк.
Желкеме минген турбайбы,
Жетимдин шору тебелеп.
Кара күчкө жойпондоп,
Калды го жаным жеңелеп.
Канчалык турсам ийилип,
Кагып-силкет жемелеп.
А дагы койгон жеңдирип,
Аке байкуш не демек.
Апам өлгөндөн кийин,
Атадан күчү кетиптир.
Аганын сөзү эм болбой,
Жеңеге күчү өтүптүр.
Кулжундаган жан эле,
Кутуруп таза кетиптир.
Алдына чыгаар эч ким жок,
Акылы толук жетиптир.
Энеден кийин калган соң,
Эркелик кайкып жоголду.
Каргап, шилеп отурса,
Каяктан ишим оңолду.
Жумшап жанды тынчытпайт,
Жаралган жаным башынан,
Кайгылуу торго оролду.
Окуудан калып бошонуп,
Отуз кой болду бакканым.
Желмогузу мен болуп,
Жеңеге такыр жакпадым.
Арызданарга киши жок,
Азабын тартып ачканын.
Отуз койду кайтарып,
Отун алам жакпаймын.
Күнүгө үйгө бир келем,
Анда да үйгө батпаймын.
Кесерип жүрүп күн өтөт,
Кечке даам татпаймын.
Нан берет өлчөп сындырып,
Көжөнүн куят шылдырын,
Качан оокат бергенде,
Астын ичпей бир ырым.
Жүрөк ооруйт деп койбойт,
Жүргөнүң ачка бир тыйын.
Орок, аркан колумда,
Отуз кой жай, кыш жайганым.
Оңбогур берсе не болот,
Он күндө бир каймагын.
Каймагы эмес чынында,

Кенен бербейт айранын.
Жалдырап келип отурам,
Жабырын тартып жаштыктын,
Көгөргөн нан болсо меники,
Түбүндө калган баштыктын.
Жебей кантет Мырзабай,
Асабын тарткан ачтыктын.
Жыртылган кийим кир болуп,
Тешигине бит толуп.
Жаш жаным битке таланды,
Жеңенин азабына туш болуп.
Чырымтал жаным кыйналды,
Чырмаган менен күч болуп.
Он эки тууган болсо да,
Ошонун сөзүн эп көрөт.
Канчалык зарлап айтсам да,
Кайра өзүңдү жек көрөт.
Акеңе даттана бергин деп,
Андан бетер кектенет.
Койбогон аты калган жок,
Кордукту көрдүм жеңеден,
Кемирип кесип жемелейт,
Кек алды беле энеден.
Чыдайт экен пендеси,
Чыкпаса жаны ушудан.
Эне өлсө келин көбөт деп,
Эртеги акыл чын экен.
Айрылсаң жаштай энеден,
Алтын башың кул экен.
Жеңе жаман туш келсе,
Желкеңди кыйчу бул экен.
Ачуу насат кеп айтып,
Акеден жардам болбосо,
Кантегинди билбейсиң,
Кадалганын койбосо,
Көрсөттү кордук жашымда,
Оңбогун жеңе оңбогун.
Үч-төрт жыл жүрдүм кой менен,
Жетимдин күнү курусун,
Сүйгөн ашын бербеген,
Кагууну жеп, тил угуп,
Жүрөт ко жаның өлбөгөн.
Кара чанач жонумда,
Капка таштын жолунда,
Кайтарганым отуз кой,
Кайың, тал колумда.
Асандан кетем кой менен,
Асылган мээнет шор менен.
Алганым отун, кой багып,
Алсыз жан чыдайт өлбөгөн.
Үч чөмүч айран суу кошкон,
Үнөмүм ушу бир күнгө.

Ушу менен тырышып,
Татамын даам күнүгө.
Качан оокат берет деп,
Карайсың колун тиленип,
Көбүрөөк берер бекен деп,
Көзүңдүн кырын жиберип.
Качан оокат бергенче,
Каргап, шилейт тилденип,
Жаман жеңе кайниге,
Күңдөш болот турбайбы,
Ар адамдын кадырын,
Билбес болот турбайбы,
Кеселеп уруп энесин.
Көргөнүм жок мындайды,
Ак мамасын эмизген,
Айланайын апам кайдасың.
Каңгырап калган турбайымбы,
Кантемин жандын айласын.
Урматтуу апам көрбөдүң,
Улуңдун убай пайдасын.
Караңгыда суу берген,
Кагылам апам кайдасың.
Калыпмын сенден айрылып,
Кантемин жандын айласын,
Кетпедиң көрүп жалганда,
Көнжеңдин убай пайдасын.
Айланып түндө эмизген,
Ардагы кимдин дегизген.
Ак набат салып чай берип,
Ар түрдүү даам жегизген,
Ардагым апам айрылдым.
Акылсыз жеңе кас болду,
Ал эми кайдан жай кылдым,
Жетсе кеги арбактын,
Жетимиңе кайрылгын.
Кайбаттаган жерим жок,
Кыялым айтып жатамын.
Арсыз жетим мен болуп,
Азабын тартып апанын.
Башымды кылган көк жетим,
Жаратканга капамын.

ЖЕТИМДИК⁷

Кең Саңсар биздин элибиз,
Ак Моло, Күңгөй жерибиз.
Бала күндөн маш кылган,
Жукасын солоп ат кылган —
Мырзабай атам,
Атым Бойбек.
Жаштыкта сөз кубалап,
Жүрдүм ойлоп

Ушул сөздү акыл менен таптым ойлоп.
Туулуп Кара мазар өскөн жайым,
Атадан жетим калып, адам болдум.
Улгайып жаш он бешке жеткен жайым,
Куру-Сай, Токой-булак,
Билген сайым.
Кашка-Суу, Кызыл-Мазар,
Жүргөн жайым,
Каралоз, Кыл-Тору турган жайым.
Бала күндөн мен кудайга жакпадым,
Алты жашта алып кетти атамды.
Жетим калып, таза мени пабладың,
Жетим бала күн көрүштөн кыйналып,
Издей берип эч мырыты таппадым.
Кала бердим жеңелердин колунда,
Кыйын болду маңдайымдын шоруна.
Жетимдиктен ишим келбейт оңуна,
Ишенсең кудай өзүмө,
Көп зарылмын өзүнө.
Айтар эдим арзымды,
Бир көрүнсөң көзүмө,
Көп жалындым кудай деп,
Эшитпедиң сөзүмдү.
Алты жашка келгенде,
Алып кетип атамды,
Жетим кылдың, өзүмдү.
Бир кылга девлет берип, күлдүрөсүң,
Бир нечеге шайы кышкап кийдиресиң.
Алты жашта алып кетип атамды,
Мени мынча неге күйдүрөсүң.
Атамдан алты жашта жетим калдым,
Жетимдикте жеңемден каргыш алдым.
Каргышты көп алгандан,
Өспөй калдым.
Ушу боюм жетимдиктен,
Өспөй калды,
Кайгы-капа көкүрөктөн кетпей калды.
Жетим бала ойлонуп, талгак болуп,
Окушка эч акылы жетпей калды.
Өлдүм го жетимдикке күйүп жаным,
Атамды көзгө албадым, мээрим канып.
Ыркаңын биле албадым, жакшы таанып.
Ойлосом али күйөм оттой жанып,
Жетим калган кезимде,
Үстүм бүтүн болбоду.
Жылаңайлак мен басып,
Нанга кардым тойбоду.
Тойбогону курусун,
Кечке кайтып келгенде,
Жаш баланы көтөр деп,
Байбиче уруп койбоду.

Эки сөзүнүн биринде,
Кургур жетим деп койду.
Баданымды чымчылап,
Куйругумду жеп койду.
Жашым ондон ашкыча,
Ушундай болду биздин жай.
Жаш күнүмдө кыйнады,
Паанаң күйгөн залим бай.
Жылаң аяк жүргүзүп,
Тойгузбадың кардымды.
Кудай кылса бу ишти,
Кимге айтамын арзымды.
Өзүм жетим болгон соң,
Ким көтөрөт казымды.
Залым байдын колунда,
Эчки-кой болду бакканым.
Бара турган жайым жок,
Малкана болду жатканым.
Бүргө менен бит болду,
Төрт жыл иштеп тапканым.
Капаң күйгүр залим бай,
Ашы-нанын аз берип,
Манээримди кеткизди.
Беш-алты жыл иштетип,
Бүргөсү менен битиңи,
Мал ордуна өткөздү.
Залим байдын колунда,
Жылаңайлак жылаңбаш,
Мал кайтарам жүгүрүп.
Байдын келсе ачуусу,
Тутуп турат арканды.
Мор коендой бүгүлүп,
Кутурган иттей бабалап,
Таркаганча кумары,
Залим бай урат сабалап.
Тууганым көрсө күйүнөт,
Душманым турат табалап.
Бара турган жерим жок,
Кире турган көрүм жок.
Жапа малды багамын,
Чартаңгини жоголоп,
Кечке кайтып келгенде,
Куу тамагы курусун.
Балдардан калган сыркатты,
Аңдып турам сагалап.
Алты жашка келгенде,
Мага тийди жетимдик,
Көрүнгөндөн түрткү жеп,
Жаш он бешке келгенде,
Жетимдикти кетирдик.

ЖЕТИМ КЫЗДЫН АРМАНЫ⁸

Асыл менин энекем,
Тугунаар эне болбосо,
Туулбай калган жакшы экен.
Алты аркар жылдыз баткача,
Алты айланып эмизген.
Алты кылым айтсам да,
Айтып бүткүс берекем.
Эне мээримин эстесем,
Кан жүгүрөт денеме.
Кастарлап мени өстүргөн,
Миң ырахмат энеме.
Энесиз калдым жалдырап,
Эңгиреп эсим талаалайт.
Ырысы жок мен бейбак,
Эми кимди каралайт.
Эркелетип өстүргөн,
Энең турса маңдайда.
Эңсегенге жетесиң,
Эркин өсүп ар кайда.
Эне сени төрөгөн,
Асыл киши болсун — деп,
Ак пейилде тилеген.
Артында ээн жөлөгүң,
Алдыңда эне өбөгүн.
Арып-карып калганча,
Ардактап аны жөлөгүн.
Акыл болсо курдаштар,
Ата-эне жаман дебегин.

АТАСЫ СОГУШКА КЕТИП, ЭНЕСИ ӨЛҮП, ЖЕТИМ КАЛГАН КЫЗДЫН АРМАНЫ⁹

Атам кетти аскерге,
Арман болду жаштарга.
Атам менен апамды,
Жазып турам дептерге.
Аскерге кеткен атамдан,
Армандуу калдым бөлүнүп.
Айнектей тунук көзүмдөн,
Аккан бир жашым төгүлүп.
Эсимден чыкпайт ата-энем,
Канатымдан сөгүлүп,
Какшаганым бее орун.
Кайнатып келбей көрүнүп,
Жалгыз кызың мен элем,
Кашында турчу эркелеп.
Кадырлуу акем аскерде,
Апажан жүрдү жетелеп,

Ардактуу кызым Жанат деп.
Асыраган көлөкөм,
Арманым айтып атамдан,
Айрылып калдым апамдан.
Эл ичинде кем болдум,
Эрки жок жетим мен болдум.
Таралып чачым өрүлбөй,
Көркү жок жетим мен болдум.
Көйнөгүм жок үстүмдө,
Жылаңач жетим мен болдум.
Жоолугум жок башымда,
Жылаңбаш жетим мен болдум.
Бутумда жок бут кийим,
Жетимдигиң кыйын иш,
Бар кемтигим бүтөшкө,
Колумда жок тыйыным.
Сакалдуу пикир оюмда,
Апам менен туушкан,
Эжемдин турам колунда.
Эжеси күйүп зарланып,
Эки көзү жолумда.
Эжемдин кызы Бурулкан,
Кечинде жатат койнунда.
Мен жетимдин милдети,
Ушул эжемдин мойнунда.
Менден бөлөк эрмек жок,
Жума эжемдин колунда.
Жума эжемдин барына,
Эми шүгүр кыламын.
Эжемден бөлөк ким күйсүн,
Мен жетимдин зарына.
Бел кыламын эжемди,
Атамдан артык көрөмүн.
Талаада калып сатылды,
Атамдын сарай өлкөсү.
Ардактуу Жанат мен элем,
Ата-энемдин эркеси,
Ата-энемден мен калып,
Жаталбаймын кечкиси.
Көрүнгөнгө жалынып,
Жалдырадым эртеси.
Аскерден атам келет деп,
Дагы деле бар үмүтүм.
Арманы күчтүү мен жетим,
Ичимде жатат күйүтүм.
Парпы жездем болбосо,
Кыйын го менин жүрүшүм.
Жездемден көрдүм жакшылык,
Эжемдин кылам жумушун.
Алты бир жашта бөлүндүм,
Аскерге кеткен атамдан.
Ээрчитип жүрүп чоңойткон,

Айрылып калдым апамдан.
Элден бир талаш кем болдум,
Эрки жок жетим мен болдум.
Энелүү кыздар жектесе,
Кара жер менен тең болдум.
Жыңайлак кышта кар кечтим,
Жалдырап ыйлап күн өттүм.
Жетимдиги курусун,
Жабыркатып түгөттүң.
Эркайымдын колунда,
Эки ай ыйлап токтодум.
Эне-атамдын жогунан,
Элге шүмшүк окшодум.
Эркеайым уруп бир тепсе,
Тумаланып токтодум.
Таштадың апа кандай деп,
Армандуу апам жоктодум.
Көп кишиден келтек жеп,
Көрмөйүл жетим мен болдум.
Көмкөрөмдөн жыгылып,
Көп турпакка тең болдум.
Сегизге жашым жеткиче,
Сөгүш уктум далайдан.
Сураган бирөө болбоду,
Жетимдик күйгөн абалдан.
Агыда жүргөн Жума эжем,
Эшитиптир кабардан.
Кырманда буудай сапырам,
Башым чыкпай самандан.
Кечинде келем талаадан,
Сапырганың ушулбу деп,
Келтегин жеймин Сарадан.
Айланайын Жума эжем,
Кутултту ушундай балээден.
Учкаштырып апкетти,
Тентип жүргөн талаадан.
Эжеси алып кетти деп,
Рахмат айтты баары адам.
Эми тынды көңүлүм,
Кутулуп кайгы санаадан.
Сирке толуп биттеген,
Күбүлдү башым жарадан.
Куткардың эже Жумагүл,
Куткарган шундай балаадан.
Эжемдин кызы Бурулдун,
Билимдүү экен күйөөсү,
Окутам балдыз сени деп,
Үйрөтөм эми билим дейт.
Көтөрүп жүрүп мен сүйсөм,
Бешикте бөбөк бөлөмдү.
Эсендигиң тилеймин,

Эстүү бир жездем Төлөндүн.
Эрки жок жетим Жанат кыз,
Жездесине жөлөндү,
Улуу атабыз Сталин,
Жыргалдыгын көрөмбү.

АКЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ АРМАН ЫР¹⁰

Жаш чыбыкка кыл тарткан,
Жан күйөөрдөн ажырап,
Жаш экенде муң тартым.
Көк чыбыктан кыл тартым,
Көздөйүмдөн ажырап,
Мен көктөйүмдө муң тартым.
Кара бир тоонун боорунда,
Карчыга үндүү бар бекен,
Карагинен ажырап,
Мендей бир муңдуу бар бекен.
Улуу бир тоонун боорунда,
Улар бир үндүү бар бекен,
Узун бир чачтын ичинде,
Мурутунан ажырап,
Мендей бир муңдуу бар бекен.
Жар боорунда булагың,
Жанбай бир калды чырагың.
Жан айланып бир келбей,
Калбай бир калды туягың.
Боз топурак боору таш,
Жарылар күнү бар бекен.
Бозортуп койбой калганды,
Кайрылар күнү бар бекен.
Сыз топурак боору таш,
Жарылар күнү бар бекен.
Чабылтып койбой калганды,
Кайрылар күнү бар бекен.
Сагынам акем эстесем,
Санаага жүрөк өрт болду,
Боздогон күнүм көп болду.
Боорукерим эстесем,
Бозала жарым өрт болду.
Сагынамын күйгөнүм,
Сагынар акем келет деп,
Санап бир жолдо жүргөнүмүн.
Орозо айлар жылышты,
Оюмда жоктур бул иштер,
Күйөөрүм акем келет деп,
Күтүп бир сизди жүрөмүн.
Күйөрүм акем келбептир,
Мен ошонуңа күйөмүн.
Солдаттан акем келет деп,

Сагынып мен Жүргөнмүн.
Сагынар акем келбептир,
Мен ошонуңа күйөмүн.
Дептериң калды жазылбай,
Кептериң калды ачылбай.
Алтындан кеткен тишиңиз,
Армандуу кетти ичиңиз.
Күмүштөн кеткен тишиңиз,
Күйүттүү кетти ичиңиз.
Саймалуу калпак төбөсү,
Сагынарым мен айтсам,
Сан жигиттин төрөсү.
Оймолуу калпак төбөсү,
Отузга жашы толбогон,
Ойронум акем мен айтсам,
Он жигиттин төрөсү.
Кызыл гүл болуп өсүпсүң,
Кыз чырайлуу күйөөрсүң,
Кыямат болуп өтүпсүң,
Кыранда гүлдар таттыбы,
Кыйбатым акем мен өтсөм,
Кыркка бир жашы толбостон,
Кыяматка шаштыбы.
Ободо гүлдөр каттыбы,
От жанып турган күйөөрүм,
Кылдат бир болду таанышың,
Санабай жүргөн экенмин,
Саргартып акем калышын.
Уяда бирге болушуң,
Учканда бирге болсокчу,
Карында бирге болгуча,
Кайтканда бирге болсокчу.
Балапан куштай бырпырап,
Башыңда карап турбадым,
Периште келип жаныңа,
Мен балдай сөзүң укпадым.
Турумтай куштай тырпырап,
Мен тушунду карап турбадым,
Туулган элге бир келип,
Сен армандуу сөздү бурбадың.
Баскан бир турган жерлериң,
Бозорлуу шаар көрүнөт.
Көзү ачык кеткен карегим,
Бир көрүнсөң көзүмө,
Отуруп турган жерлериң,
Ордолуу өнөр көрүнөт.
Ордолуу өнөр өзүңө,
Ойрон бир болгон карегим,
Бир көрүнчү көзүмө.
Алтындан кашар белде жок,
Айдыңымды мен айтсам,
Аталуу калк элде жок.

Күмүштөн кемер белде жок,
Күйөөрүмдү мен айтсам,
Туулуп бир бүткөн элде жок.
Солдат бир болду таанышың,
Санабай жүргөн экенмин,
Орустан болду таанышың.
Кызыл гүл болду багылып,
Кымбатым акем өткөн соң,
Кыйын бир болду сагынып.
Жашыл гүл болуп багылып,
Жайдарым акем кеткен соң,
Жабырда жүрөм сагынып.
Солдат бир болду таанышың,
Ылгабай жүргөн экенмин,
Саргайып акем калышын.
Камчатка болуп турганың,
Кабарың андан сурадым,
Кабарың аке келбесе,
Кайгыда жүрүп куурадым.
Агарып аккан булутту,
Айдап бир шамал курутту,
Аманат кеткен карегим,
Же аталуу журтуң унуттуң.
Бозоруп чыккан булутту,
Боз шамал айдап курутту,
Боорукер акем кеткен соң,
Болжошкон жерге бир келбей,
Боорукер акем унутту.
Ак боз ат келет чуу менен,
Ак шумкар келет күү менен,
Алтыным акем мени эстеп,
Өтүп бир кетти муң менен.
Көк боз ат келди чуу менен,
Көк шумкар келди күү менен,
Көркөмүм акем деп жүрүп,
Өтмөк бир болдум муң менен.

ООРУ, КЫРСЫКТАН КЕЛИП ЧЫККАН АРМАНДАР

ЭШМАНБЕТТИН ООРУП ЖАТКАНДАГЫ ЫРЫ¹

Кара сакал ак болду,
Кайран көңүл так болду,
Калдайган калың журтуман,
Кайта турган чак болду.
Канча бир жакка каралып,
Калкымда жүрдүм аралап,
Акындыкты бирөөдөн,

Алганым жок паралап.
Аралап Аксы, Алайды,
Ардактап кедей, малайды,
Туурунан учкан куш белем,
Турмуштан көрдүм далайды.
Көргөндөрүм көп болду,
Көңүлгө баары төп болду,
Билгендерим көп болду,
Баары жүрөгүмө төп болду.
Баштагыдай боло албай,
Иреңим сары чөп болду.
Айыл элди аралап,
Айткандарым эп болду.
Азыр мына баарысы,
Айтууга арман кеп болду.
Баштан аяк кыдырып,
Басып келдим көп жолду,
Комузумду сайратып,
Ойнотуп келдим чоң колду.
Ошонун баары тез болду,
Ойлонсом көөнүм нес болду.
Калың топтон бөлүнүп,
Кете турган кез болду.
Акыл менен ойлонуп,
Арманымды айтамын,
Арманда болуп жашымда,
Калганымды айтамын.
Айнек издеп Ташкенге,
Барганымды айтамын.
Азыраак шум дүйнө жалганды,
Жалгандыгын айтамын.
Капалык менен ойлонуп,
Арманымды айтамын.
Капа болуп жашымда,
Калганымды айтамын.
Карек бир издеп Ташкенге,
Барганымды айтамын.
Кадимки жалган шум дүйнө,
Жалгандыгын айтамын.
Айтарга таппай сөзүмдү,
Арманда кылдың өзүмдү,
Арман эмей эмине,
Ааламды көрсөм өзүм деп,
Сүйлөргө таппай сөзүмдү,
Жумултту эки көзүмдү.
Көр адам көпкө сөз экен,
Көңүлдү ачкан көз экен.
Көзүң болсо эр жигит,
Жокчулук неге сөз экен.
Сокур соого сөз экен,

Көзүң болсо эр жигит,
Жардылык бекер сөз экен.
Кагылайын кудайым,
Капалуу кылдың ылайым,
Кападан чыгып жарылды,
Кайгырбай кантип турайын.
Айланайын кудайым,
Армандуу кылды ылайым,
Армандан чыгып жарылды,
Армансыз кантип турайын.
Кашка ат болду жол азык,
Карасы арбын мол азык,
Калкымдын жүзүн көрсөтпөй,
Кадыр куда не жаздык?
Аттан кылдык жол азык,
Абдан арбын мол азык,
Адамдын жүзүн көрсөтпөй,
Алда таала не жаздык?
Куу карагай башына,
Кулаалы учуп кондубу?
Кудуретсиз эмдейден,
Кожодон себеп болдубу?
Карагайдын башына,
Карчыга учуп кондубу,
Кадыр алла эгемсиз,
Казыдан себеп болдубу?
Өпкө тамыр учуна,
Өзгөчө койду корлуну,
Өзүнчө койбой өлтүрдү,
Бирер байкуш шордууну.
Куу карагай башына,
Кулаалы учуп кондубу,
Кызыл жүздүү бенделер,
Кубарыңкы солдубу,
Ушул жылкы өлгөндөр.
Бир тектирге толдубу?
Же болбосо ойлоном,
Кудурет менен кожонун,
Кеңеши менен болдубу.
Арманда болуп кайгырдым,
Өлгөндөр менен сайга урдуң.
Өлгөндөн тирүү мен калып,
Эки эле көздөн айрылдым.
Кат окуган арзачы,
Какшатып энем калсачы,
Карайлатып койгончо,
Калтырбай кудай алсачы.
Астымда агам өбөгүм,
Аркамда иним жөлөгүм,
Айнегимдин айынан,
Анжиян көздөй жөнөдүм.
Анжиян көмөк бербеди,

Армандуу шордуу мен байкуш,
Анда бир көзүм көрбөдү.
Анжияндан түңүлүп,
Коконду көздөй жөнөдүм.
Кокондо доктур жок экен,
Кисебирлер шок экен,
Балдары ойноп турганы,
Башыр окшош топ экен.
Топту бир билип топ болду,
Кең Кокондун четинде,
Отуз мүнөт токтолду.
Бакылдап байыз күүлөнүп,
Тоо көчкөндөй сүйлөдү,
Ок жыландай октолдун,
Таалайга келген насипти,
Таспирлеп качан көрөмүн.
Мурунтан шаар көрбөдүм,
Артымда акем өбөгүм,
Табырлатып байызды,
Ташкенди көздөй жөнөдүм.
Саке кошчу сейилдеп,
«Бечарам» деп эпилдеп,
Туш-туш жакка бастырып,
Туш-туштан доктур таптырып,
Ташкен доктур билбеди,
Таалайы жок мен байкуш,
Такыр көзүм көрбөдү.
Арманда кылып зарлатып,
Алдың кудай каарыңа,
Эми кантип барамын,
Чоң Анжиян шаарына.
Эмне болсом билүүчү,
Ишенген жолдош жанымда.
Шадыкандын Тебишти,
Саргайып санаам бөлүнөт,
Ишенгеним Тейти экен,
Замар* көздөй жүгүрөт.
Замар басып кечиксе,
Санаалуу Белек түңүлөт.
Ойлонсом көңүл бөлүнөт,
Бул обу жок жолдош көрүнөт,
Ашпозду көздөй жүгүрөт,
Ашпоздон келбей кечиксе,
Армандуу Белек түңүлөт.
Темселетип өзүмдү,
Теңирим деп амалы,
Теңтуштан тапкан жолдошум,
Азыркынын заманы,
Теңирим шондой жасаптыр,
Дейдикемдин тамагынын жаманы.

БЕЛЕК СОКУРДУН АРМАНЫ²

Акыл менен ойлонуп,
Арманымды айтамын,
Арманда болуп жашымда
Калганымды айтамын.
Айнек издеп Ташкенге,
Барганымды айтамын.
Капа болуп жашымда,
Калганымды айтамын.
Карек бир издеп Ташкенге,
Барганымды айтамын.
Айтарга таппай сөзүмдү,
Арманда кылдың өзүмдү,
Арман эмей эмине,
Ааламды көрсөм өзүм деп,
Сүйлөргө таппайм сөзүмдү,
Жумултту эки көзүмдү.
Көр адам көпкө сөз экен,
Көңүлдү ачкан көз экен,
Көзүң болсо эр жигит,
Жокчулук бекер сөз экен.
Сокур соого сөз экен,
Сөзүн көргөн көз экен,
Көзүң болсо, эр жигит,
Жардылык бекер сөз экен.
Текеден кылдык жол азык,
Дегеле ары мол азык,
Теңтуштун жүзүн көрсөтпөй,
Теңириме не жаздык?
Акчадан кылдык жол азык,
Абдан арбын мол азык,
Адамдын жүзүн көрсөтпөй,
Алла таала, не жаздык?
Канаттуудан жол азык,
Баарысы арбын мол азык
Перзенттин жүзүн көрсөтпөй,
Парбардигер не жаздык?
Кат окуган арзачы,
Какшанып энем калсачы.
Карайлатып койгончо,
Калтырбай кудай алсачы.
Астында агам өбөгүм,
Аркама иним жөлөгүм,
Айнегимдин айынан,
Анжиян көздөй жөнөдүм.
Анжиян көмөк бербедн,
Армандуу шордуу мен байкуш,
Анда бир көзүм көрбөдү.

МАЙЫП БОЛГОНДО⁴

Аягымдын арманын,
Аян кылып айтайын,
Баштан — акыр бардыгын,
Баян кылып айтайын,
Ааламды кезген ырчы элем,
Аягым таза маалымда,
Аргымак аттай жүрчү элем,
Кимдин калдым каарына?
Астайдил элем оокатка,
Арстан элем оо тапта,
Он алтынчы жылында,
Орок оруп келем деп,
Оштон чыктым Ноокатка.
Мандикер түшүп, туш келдим,
Буудайды капка тирешке,
Нанга тоюп курсагым,
Авазман* болдум күрөшкө.
Кайтарымда айылга,
Кайрылып калдым сайылга,
Курумду эшип, бош байлап,
Күрөшкө түштүм кайылга.
Бирөөвүн чаап жыгылтып,
Парвайым* өсүп кубандым.
Экинчисин ыргытып,
Эки-үч сомго пул алдым.
Өмгөктөшүп сүрөшүп,
Үчүнчү менен күрөшүп,
Үндөбөстөн тек калдым,
Адебимди жеп калдым.
Алдап салып коюптур,
Айтылуу күчтүү палбанга,
«Тууралайын муну» деп,
Турган бекен арманда?
Айлантип туруп как жерге,
Урган экен өзүмдү,
Акым жок айтар жалганга.
Аш бышым убак өтүптүр,
Араң кирдим дарманга,
Оң бутумдан айрылып,
Ошондо болдум арманда!
Болбосума койбостон,
Белимден келип кармаптыр,
«Менин деле сага окшоп,
Күчүм аз» деп алдаптыр.
Бир маалда карасам,
Жамбашына илинтип,
Жалдыратып туруптур,
Жантайма жерге уруптур,
Жамбашым шондо сыныптыр.
Карс эткени сөөктүн,

Калктын баары угуптур.
Сайипкерге көргөзсөм,
«Сакайбайт оңдуу» деп айтты.
Дарыкерге көргөзсөм,
«Дабаа жок» деп кеп айтты.
Маазирет эле ырдашым,
Мындайын билбей кам башым,
Манмандик* кылып ошондо
Майып болгон жамбашым.

БУТУНАН АЖЫРАГАН АДАМДЫН АРМАНЫ⁵

Оору эмес, соо эмес,
Мен оңбогон дартка жолуктум.
Ажал жетип күн бүтпөй,
Азаптуу дартка жолуктум.
Агайын тилин албастан,
Ажыны карай оолуктум.
Ак шумкар куштай талпындым,
Канатымдан айрылдым,
Карып калган кезимде,
Алты сандан айрылдым.
Аягымдан күч кетип,
Алсырап турган убагым,
Ажал жетпей, күн бүтпөй,
Азап тарткан кезегим.
Бир алланын сөзүн ал,
Аппак кардын өзүн ал,
Ажал жетпей, күн бүтпөй,
Азап тарткан кезегим.
Көк алалуу токойдон,
Көгүчкөн сайрайт ошондон,
Көгүчкөн үнү муңайым,
Көп зарланып күн сайын.
Карагайлуу сары аска,
Кайрылбай калдым Таласка,
Арттагылар билсин деп,
Арманым жаздым кагазга.

ТУРСУНКУЛДУН АРМАНЫ⁶

Ак кагаз бетин чиймелеп,
Айтайын ичте арманды.
Канчалык кайрат кылсам да,
Ал-кубатым калбады.
Баштан өткөн иштерди,
Агайын тууган кишиге,
Айткым келди кичине.
Мындан мурун чечилип,

Айтпаган элем эч кимге.
Айтса айтып берейин,
Ар кайсы сөзгө келейин.
Армандуу болгон күнүмдү,
Бир курап ырдап терейин.
Көпчүлүк тууган элиме,
Көргөндү айтып берейин.
Көп көргөн кайгы муңумду,
Көркөмдөп айтып берейин.
Көкүрөккө жат болду,
Ичимен чыккан казалым.
Турсункулдун ыры деп,
Угулса экен кабарым.
Жаштык кезди ойлосо,
Балапан куштай тараган.
Салтанаттуу күн өттү,
Алты жылдан бер жакка.
Айыкбай оору жүдөттү,
Алты айдан бери жылбастан.
Эч бир айла болбостон,
Больницада жатамын.
Артымда калды жаш эне,
Балдарым ойлойм кыйбастан.
Өзүм оору балдар жаш,
Больницада жатамын.
Жаман катын, жаш бала,
Тагдырыма капамын.
Аталаштан алтоо бар,
Алымы келип көрбөдү.
Алыс жерде жүрсөм да,
Арка кылган туугандар,
«Ал абалың кандай» — деп,
Сурабады, эси жок энең, ургандар.
Энелештен оноо бар,
Эң жакын эне туугандар.
Кара күчкө келбеди,
Эси жок энең ургандар.
Палата болду жатканым,
Каным качып алсырап.
Алымды суурап киши жок,
Армандуу болдум жалдырап.
Күндөн-күнгө оорлонуп,
Начарлап барат абалым.
Ажал деген кыйын го,
Айламды кайдан табамын.
Кара жолтой оорунун,
Азабын тартып жатамын.
Бала-чака кантет деп,
Сар-санаага батамын.

АРМАН⁷

Жалал-Абад, Жалал-Абад,
Поезд өтүп баратат.
Жаш жүрөктү жабыркаткан оорудан,
Жүрсөк болду денибиз соо саламат.
Көк-Арттын суусу шар агат экен,
Тоосуна чыгат карагат,
Жүрөктүн сүйгөн кутусу,
Жүрөсүнбү саламат.
Базар-Коргон турагым,
30 жашта курагым,
Бул оору кетпейт желкемден,
Кандай бир айла кыламын?
Догдурдун берген дарысын,
Ичип жатам баарысын,
Айыккандай болосуң,
Келип турса таанышың.
Булбул менен сагызган,
Бутакка конуп таңшыган,
Бул оорунун айынан,
Кыдырып келдим алыстан.
Эки ай жатып төшөктө,
Бук болуп сыздайт эт жүрөк,
Жакшы болуп кетсем деп,
Ойдон кетпейт чоң тилек.
Больницада жатамын,
Абдан бир кыйын капамын,
Бул оору менде болбосо,
Ушуерге неге жатамын.
Мусапыр экен ооруган,
Кетпеди мени тооруган,
Кандай амал кыламын,
Эч нерсе келбейт колуман.
Эске түшөт бир тууганым, энекем,
Айла барбы, арасы алыс жол экен.
Айыгып кетсем чыдаар элем баарына,
Же пешенеге бүткөн шор бекен.
Жүрөк оору жаман дарт,
Кыйнабайт экен жаныңды,
Билинбей жүрүп бул түгөт,
Кетирип коет шайыңды.
Терезеден караймын,
Телмирип элди санаймын.
Жашымдан оору жабышып,
Кандай болот таалайым.
Шаркыратма тоо мазар,
Шашканда жигит жөө басар,
Кыжымдан көрпө жамынып,
Күн бар бекен бир жатар?
Мазар-мазар бал терек,
Кабарың күтөм энтелеп,

Кабарыңды билдиргин,
Капа кылбай эртерээк.
Жатканым жалгыз керебет,
Жалдыратпа кудурет,
Жабышкан оору болбосо,
Жатпайт элем бир мүнөт.
Жаткан жерим белгилүү,
Базар-Коргон калаасы,
Эч бир мендей болбосун,
Адамзаттын баласы.
Турууга менде каруу жок,
Жатамын жалгыз жалдырап,
Муунда күч жок шалдырап.
Үкөл берет үч убак,
Айласыздан жан чыдап,
Узак болду жатканым,
Арман болду айтканым.
Кыпкызыл болгон нур беттен,
Кубарып өңдүн азганын.
Туугандарым Акмат менен Медеткул,
Жакын тууган кыйындыкта билинер,
Мен алыста жүрсөм да,
Мага болчу Ала-Тоодой демиңер,
Кара күчкө келбединер бүрөөңөр.
Ноктолуу башка бир өлүм,
Ажал жетсе өлөрмүн,
Айла тапса илдетке,
Айлымды барып көрөрмүн.
Кыз берип, уул үйлөбөй,
Катарым менен бир жүрбөй,
Арманда өлүп кетемби,
Жолдоштор менен бир күлбөй.
Жетим элем жетилип,
Жетекке башым кошулган,
Убайын көрүп балдардын,
Бакытка колум жетерде,
Таалайым ташка тосулган.
Көңүлдү оору кирдеткен,
Онтоп келсем үйүмөн,
Жардам берип доктурлар,
Айыктырды илдеттен.
Жакшы болдум айыгып,
Догдурдун чебер колунан.
Оорунун аты табылып,
Өчүп калган өмүрүм,
Кайрадан күйдү жагылып.
Ата-энемдей алпештеп,
Догдурлар турду дарылап.
Советтик ушул заманда
Оорулар бүт табылат,
Илим-билим көкөлөп,
Өскөн экен арылап.

КАРЫЛЫК АРМАНДАРЫ

КАРЫГАНДА АРМАНЫМ¹

Атандын көрү карыганым,
Карыгандагы арманым,
Бир күнү ууга барганым,
Уудан кийик ата албай,
Уят болуп калганым.
Жаш кезимде чунагым,
Жазбай аткан убагым.
Кайран баран тийчү эле,
Кан жаргандай будагың,
Кайран жаштан ажырап,
Эми карып калган убагым.
Жаш кезимде кесибим,
Жазбай аткан кедирим,
Капшыра түшүп атчу элем,
Көк далынын кечирин.
Карга тыгып жулмалап,
Кайран тайган Кумайык.
Карасам көзүм жете албайт,
Кар жаагандай тунарып.
Жаш кезимде жүрчү элем,
Жагалмайдай дирилдеп,
Карып калган кезимде
Өйдө чыгып баса албай,
Өпкөм калды кирилдеп.
Алтымышка чыкканда
Аркардын этин чайнадым,
Амал жок эми сайрадым.
Жетимишке чыкканда,
Жейрендин этин чайнадым,
Жетпеймин эми сайрадым,
Алтымышта курагым,
Арманым айтып турамын.
Андагыдай кезим жок,
Айланып келбейт бу дагы,
Тектирден теке аткан кез,
Тентуштар менен жүргөн кез,
Курбудан кулжа аткан кез,
Курбулар менен жүргөн кез.

КАРЫЛЫК²

Карылык келип калдың маңдайыма,
Кантейин, карабадың ал жайыма.
Карчыга шумкар элем талыбаган,

Кантейин, ойго түштүң сен дайыма.
Алтымыш тосуп чыктың сен алдыман,
Ак таңдай сөз айткандан жалтанбаган,
Акыры өтүп кетсең бул өмүрдө,
Ак болот мизин салса кайтарбаган.
Элүү жаш эстен кетпей койдуң өзүң,
Эңкейип карылыкка бул мүнөзүм,
Эсил жан жакындашып бара жатат,
Эстелик болуп калсын айткан сөзүм.
Карасаң акка толду менин чачым,
Канчалык муңга толду менин башым.
Карылык кетпей койду такыр жандан,
Кантейин, издесемби жаш убактым.
Карылык келе жатат жакындашып,
Канчалык мерчеми жок белди ашып.
Каңгытып артка таштап кетсем десем,
Калбады мени ээрчип түк адашып.
Жанашып мени менен бирге басып,
Жалынсам кетпей койду түк адашып,
Жашчылык кайда кеттиң деп ойлосоң,
Жанымдан кетпей койду бирге жатып.
Сакалым агаргандан буурул болду,
Саналуу нечен түрдүү муңга толду,
Санасам жүрөктөгү чын сырымды,
Сайрандайт бул карылык кетпей койду.
Келбеттеп айтып турсак сөз четинен,
Керимсел шамал жүрөт зоо бетинен,
Кетпесе бул карылык түк жанымдан,
Кетем деп коркуп турам эл четинен.
Эстесең элүү жаш оңой эмес,
Эсине ойлоп көрүп ушундан аз,
Эркелеп кетпей койду бул карылык,
Эшикке калып калган бир жан эмес.
Алтымыш келе жатат жолду тосуп,
Ар түрдүү саймалаган бырыш кошуп,
Азгырып кетпей койду бул карылык,
Аталар алат окшойт бизди кошуп.
Жетимиш далай жаштын өткөн күнү,
Жетимиш убактыңдын бүткөн күнү,
Жеткирсең кетпей койсо бул карылык,
Жетишкенде буулабы адам тили.
Сайрандап эркелеткин жаштык күнүн,
Самасам кызык болду булбул тилим,
Сагынып ойлонгондон жете албадым,
Санасам узак экен өткөн күнүм.
Кайрылып салам айттым тууган элим,
Кантсем да эстен кетпейт тууган жерим.
Кайыр кош салам айтсам көрүнбөдүң,
Кайдасың карчыгадай жаш өмүрүм.
Албырып жүрөк ойнойт элиргенден,

Ар убак сөз айтамын билингенден,
Аттиң ай кайда кеттиң жаш убагым,
Акыры өз көзүмө көрүнбөдүң.
Эстесем элестедим өткөн күндү,
Эриксем чыгарамын булбул тилди.
Эсен бол кичинемден тууган элим,
Эңсесем калат окшойт тууган жерим.
Карылык кадалгандай бир денеге,
Карылык түшпөйт экен чоң кишиге,
Канчалык айтып турган бул сөзүмдө,
Кантейин барат окшойт чоң энеге.
Сагынып салам айттым баарыңарга,
Саймалуу санжыргалуу шаарыңарга,
Сандатып бир сөз айткан бабаңардын,
Сайра деп сөз айтамын баарыңарга.
Ойлосом оттой күйгөн бул жүрөгүм,
Оңолсун, жаш балдарым, бил тилегим,
Оболоп эркин ойноп жүрө бергин,
Ойлон деп ушул сөздү мен беремин.
Кайыр кош, менин айткан эстелигим,
Канчалык айткан сөзгө жеткендигим,
Кабылмын сөз айтканга теменедей,
Карылык келип калды темингендей.
Сагызган шакта туруп сайрагандай,
Сан жыргал эл ичинде жайнагандай,
Сардал жан өтүп кетип бекеринен,
Сайраймын ичим толуп кайнагандай.

КАРЫЛЫК³

Карылык келди жашынып,
Жаман тонун жамынып,
Сакал-мурут, чач чыгып,
Аппак болду жабылып.
Карылыктын белгиси,
Ар мүчөдөн таанылып,
Ар кандай сөздү бир айтып,
Алтындай сөздөн жаңылып.
Өткөн жашын ойлонуп,
Отурасың сабылып,
Экинчи келбейт жашчылык,
Туралык азыр камынып,
Акырет десе карылар,
Кетпегиле чамынып.
Ойно бала жаш жаным,
Оюма түшөт жаш чагым,
Оройлонуп карылык,
Кандай жолго баштадың.
Кайкайган түптүз белимди,
Бөкчөйтүп ийип таштадың,

Муундун баарын бошотуп,
Аркы-терки басканым.
Жашчылык түшүп оюма,
Жамактатып таштадың,
Карылык эмей эмине,
Мына жетимиш жети жаштамын.
Жашарып көптү көрөлү,
Карылыктын качканын,
Качканың менен болбойт го,
Оюбузга койбойт го,
Ушалап жүрүп отуруп,
Акыры бир күн оңдойт го.
Ырыскы, насип-кудайдан,
Койсо болду дени-соо.
Алды менен карылар,
Күтүнөлү камынып,
Беш убак намаз окуйлу,
Жаратканга жалынып,
Тозокко түшүп кетпейли,
Ачуусуна кабылып!
Күнүбүз чукул карылар,
Тиленебиз зарылып.
Орозосун карманып,
Орунсуз ишке барбайлы,
Жума сайын жыт кылып,
Арбактарга арнайлы.
Карыган кезде калжаңдап,
Күнөөлү болуп калбайлы,
Жаштыктан кеткен каталык,
Болушунча камдайлы.
Колдон келген ушу деп,
Билгизели ал жайды,
Суракчынын алдына,
Баатырлар кур басып барбайлы.
Жүрбөгүлө күтүнбөй,
Карылык келди бүтүндөй,
Ар белгисин мойнуна,
Тарткандыгын түшүнбөй.
Кыймылдап жүрөт баштарың,
Көзүңдө чылпак жаштарың,
Агала болду байкачы,
Сакал, мурут чачтарың.
Чайнап жешке тишиң жок,
Сиңбейт жеген аштарың,
Атаңдын көрү карылык,
Моминтип тикти кастарын.

КАРАБАДЫ АЛЫМА⁴

Карылык келди жаным,
Карабады алыма,

Муунумду бошотуп,
Салмак салды саныма.
Өңүм, мүчөм бузулду,
Бырыш кирди баарына,
Суктанамын ар качан,
Күлгүндөй жаш чагыма.
Айнектей көзүм тунарып,
Алагды кылды мунарык,
Тегереги кызарып,
Себеледи мунарык.
Туруучу эле кара көз,
Алчадай болуп чыңалып.
Жаңырып турат кулагым,
Жаман болгон убагым,
Жаңсаган сөзгө түшүнбөй,
Жалдырап карап турамын.
Канчаларды жадатып,
Кайра-кайра карадым,
Жададыңбы жаштыгым,
Чапкан аттай чуркадың.
Кызыл ээк бош калды,
Тиштер кетти бириндеп,
Өчүп калган немедей,
Өмүрүм калды үлүңдөп.
Жашта жүрдүм шаңкылдап,
Чарчоо билбей жаркылдап,
Карылыгың мынакей,
Кармады бейм алкымдап.
Сакал, мурут агарып,
Кел, абышка, дедирдин,
Жаман болду түз баспай,
Бөкчөйгөнү белимдин.
Анысы аз келгенсип,
Шылдыңы өттү келиндин,
Булдуруктап тил келбейт,
Дарманы кетти кебимдин.
Алтымыштан ашканда,
Арыбайт жолду басканда,
Урунуп кетем бирөөгө,
Аярлап канча бассам да.
Түртүп кете жаздашат,
Машинелер шашсам да,
Карылыктан кутулбайм,
Карбаластап качсам да,
Калың төшөк жукадай,
Жамбаш ооруйт жатканда.
Жайкалып жүргөн жан элем,
Жаратылыш гүлүндөй,
Сунган бутум тырышат,
Тизелерим бүгүлбөй,
Өтүп барат өмүрүм,
Өлчөмү жок билинбей.

Айлам кетип калчылдап,
Армандуу болгон убагым,
Жалындаган жаштык жок,
Жансерек болуп турамын.
Отуз эки тишим жок,
Олтурамын ишим жок,
Кара жерди каңтарган,
Каарман кара күчүм жок.

БЕЛИМДЕН КУБАТ, КҮЧ КЕТТИ⁵

Кайран бир жаным эсеке.
Картайып кеттим кезекке,
Картайгандын белгиси —
Кашка тишим кетилди,
Кайран өмүр, кайран жаш,
Кайрылып келбейт шекилди.
Канчалык кылсам иш келбейт,
Карылык кылат өкүмдү.
Эсил жаным эсеке,
Эчкирип кеттим кезекке,
Эскиргендин белгиси,
Эк тишим кетилди.
Эсил өмүр, эсил жаш,
Эки келбейт шекилди.
Энтелесем иш келбейт,
Эскилик кылат өкүмдү.
Кез келди бизге карылык,
Келин-кезек балдарга,
Кеп айталбай зарыгып,
Мен турам ошерине таарынып.
Картайгандын белгиси,
Өйдө чыксам бел ооруйт,
Белимден кубат күч кетти.
Оозумдан отуз эки тиш кетти,
Көрө албай менден көз кетти,
Сүйлөй албай сөз кетти.
Эл ичинде жүргөнүм,
Эсен соо ойноп күлгөнүм,
Эркелеп ойноп отурса,
Эзелде алган сүйгөнүң.
Бул да доорон эмеспи,
Калк ичинде жүргөнүң.
Катарлаш менен сүйлөшүп,
Каткырып ойноп күлгөнүн.
Кашыңда ойноп отурса,
Кара көз сенин сүйгөнүң,
Бул да доорон эмеспи,
Эл ичинде жүргөнүң.
Кедейлигиң курусун,

Кейип тарыйт турмушун,
Келин-кезек балдарга
Күндөн-күнгө артылат,
Кейиш менен урушун.
Бакырлыгың курусун,
Байкап турсаң мунусун,
Бактысы бар жигиттин,
Кудай артык кылат ырысын.
Жокчулугуң курусун,
Жоон мойнуң ичкерет,
Жөө басып ар дайым,
Бүткөн бойдон тер агып,
Эки бутка күч келет.
Жамандык менен жакшылык,
Жигиттер өлгөнүңчө күч келет.
Башыңардан бак тайса,
Балаң албайт тилиңди,
Ар бир, ар бир жерлерде,
Сенин байкуштугуң билиңди.
Барган ишиң оң болбойт,
Сенин баабедин башың сүрүлдү.
Калдайган баштан бак тайса,
Катының албайт тилиңди.
Карап туруп байкасаң,
Карыптыгың билиңди.
Карасаң ишиң оң болбойт,
Кара башың сүрүлдү.
Калдайган баштан бак тайса,
Келиниң албайт тилиңди,
Кези-кези келгенде,
Кедейлигиң билиңди,
Кылган ишиң оң болбойт,
Кержейген башың сүрүлдү.
Кайран бир жаның өткөн соң,
Кайран жан өтөөр бир күнү,
Катын балаң чогулуп,
Кайгырып калар бир түнү.
Кайра сенде келмек жок,
Кайра элди көрмөк жок,
Караңгылап жатарсың,
Жаныңда кылар эрмек жок.
Кайта дагы тирилмек,
Мурункудан өрнөк жок.
Эсил жан өтөр бир күнү,
Эсил жаның өткөн соң,
Эли-журтуң чогултуп,
Эскерип калар бир түнү.
Экинчи сенде келмек жок,
Экинчи элди көрмөк жок,
Ээн жатып калаарсың,
Каныңда кылар эрмек жок.

Тирүүнүздө сыйлашкын,
Ажал жетип, күн бүтсө,
Арт жагында калганың,
Көз жашы кылып ыйлашкан,
Жакшы жолдош бир бирин,
Жамандыкка кыйбасын.

КАРЫЛЫК⁶

(1-түрү)

Ат арыбас болсочу,
Эр карыбас болсочу.
Кыл мурутум жок чакта,
Кылтылдаган шок чакта,
Байыры, байыры жаш чакта,
Токтоло элек мас чакта,
Эттүүсү элем моюндун,
Эптүүсү элем оюндун.
Күлгүнү элем торконун,
Күлүгү элем жоргонун.
Эми кара сакал ак болду,
Кайта турган чак болду,
Эми кыл мурутум ак болду,
Кыямат кетер чак болду.
Эти кетти мойнумдун,
Эби кетти ойнумдун.

КАРЫЛЫК

(2-түрү)

Карылык келди камынып,
Жаман тонун жамынып,
Сакал-мурут, чач чыгып,
Аппак болду жабылып.
Карылыктын белгиси,
Ар мүчөңдөн таанылып,
Ар кандай сөздү бир айтып,
Акылынан жаңылып,
Өткөн жашың ойлонуп,
Отурасың сабылып.

Экинчи келбейт жашчылык,
Туралык азыр камынып.
Акырет десе карылар,
Кетпегиле чамынып.

Ойноо бала жаш чагым,
Оюма түшөт баштагым.
Оройлонуп карылык,
Кандай жолго баштадың?

Кайкайган түптүз белимди,
Бөкчөйтүп ийип таштадың.
Муундун баарын бошотуп,
Арки-терки басканым.
Жашчылык түшүп оюма,
Жамактатып таштадым.

АБЫШКАНЫН ЗАРЫ⁷

Мен мурун кырга чыккан тал элем,
Кыр мурут кызыл чийкил бала элем,
Кыздарга жакчу жан элем,
Эми кырга чыкпас тал болдум,
Кыздарга жакпас жан болдум,
Кызыл көз жаман чал болдум.

Мен мурун кериге чыккан тал элем,
Кер мурут жакшы бала элем,
Келинге жакчу жан элем,
Эми кери чыкпас тал болдум,
Келинге жакпас жан болдум,
Кемирейген чал болдум.

АТ КАРТАЙДЫ ЖАЛ ТАЙДЫ⁸

Ат картайды, жал тайды,
Эр картайды, мал тайды.
Үзөнгү тайды, бут кетти,
Булгаарыдай жыт кетти.
Эңкейип белден күч кетти,
Ооздон отуз эки тиш кетти.
Кечээги көргөн жыйырма беш,
Кайрылбастан жылт этти.

ЧАЛДЫН АРМАНЫ⁹

Короодо чөгүп нар жатат,
Кобурашкан киши жок,
Коргондо жалгыз чал жатат.
Эшикте чөгүп нар жатат,
Эбирешкен киши жок,
Эн талаа коргондо,
Элеңдеп коркуп чал жатат.
Чепкенди жеңил кайрыды,
Жебирешип отурган,
Шериктен душман айырды.
Калпагын четин кайырды,
Кобурашып отурган,

Курбумдан душман айырды.
Калпалыгы кумарсыз,
Карап турса күйөөсү,
Кантип алдың ыймансыз.
Эшендиги кумансыз,
Эри турса жалдырап,
Ээрчитип алдың ыймансыз.
Төрөлүгү кумансыз,
Төрөлүккө турбадың,
Төп-төп айттым ыймансыз,
Төрө ушундай кылды деп,
Көпкө айттым ыймансыз.
Айыбына караса,
Ак чылбыр менен байласа,
Адамдын жүзүн көрбөгөн,
Аюуларга аралаш,
Ала-Тоого айдаса.
Журтта төрө көп болот,
Журтчулукту айрыган,
Жуксуз төрө жок болот.
Эл төрөсү песири,
Элге эпсиз иш кылды,
Элден айдап чыкпаса,
Элге тиет кесири.
Журт төрөсү песири,
Журттан айдап чыкпаса,
Журтка тиет кесири.
Ак шалгасын токуган,
Акмак төрө артынан,
Акмактыгын билбестен,
Ар адам намас окуган.
Байтал минип желсем дейм,
Баатырдын кылган иштерин,
Баарын койбой каттатып,
Баарына айтып берсем дейм.
Кара ат минип желсем дейм,
Камандын кылган иштерин,
Калтырбастан каттатып,
Калкка айтып берсем дейм.
Өрдөк учат камыштан,
Өзү оокат кыла албай,
Өксүп калды абышкаң.
Суусун алып келе албай,
Сумсайып калды абышкаң.
Казгалдак учат камыштан,
Казанын өзү аса албай,
Каңгырап калды абышкаң.

Мен мурун кырга чыккан тал элем,
Кер мурут кызыл чийкил бала элем.
Кыздарга жакчу жан элем,
Эми кырга чыкпас жан болдум,
Кызыл көз жаман чал болдум.
Мен мурун кырга чыккан тал элем,
Кер мурут жаш бала элем,
Келинге жакчу жан элем.
Эми кырга чыкпас тал болдум,
Кишиге жакпас жан болдум,
Кемирейген чал болдум.
Мен мурун капталга чыккан тал элем,
Кайкайган жакшы бала элем,
Катынга жакчу жан элем.
Эми мен капталга чыкпас тал болдум,
Катынга жакпас жан болдум,
Кампайган жаман чал болдум.
Кызылдан кылган тердикти,
Кымызды чайкап көп бергин,
Дагы эле кызыл көз кылат эрдикти.
Карадан кылган тердикти,
Дагы эле картаңдар кылат эрдикти.

БАЛАСЫЗДЫК АРМАНДАРЫ, ЖАЛГЫЗДЫК ЫРЫ

БАЛАСЫЗ АЯЛДЫН АРМАНЫ¹

Тор атка токум салбадым,
Толгонуп бешик албадым,
Ичимде көптүр арманым.
Кара атка токум салбадым,
Кайрылып бешик албадым,
Элечегим кыйыктан,
Эзелден ишим кыныткан.
Сала койдум кыйыктан,
Сандалтып ишим кыйышкан.
Балыр бир колдун көркү экен,
Балалуу киши эрке экен.
Улар бир тоонун көркү экен,
Уулдуу киши эрке экен.
Уулу жок куруп жүргөнчө,
Эртелеп өлүм берсе экен!
Бадал бир тоонун көркү экен,
Балалуу киши эрке экен.
Баласыз куурап жүргөнчө,
Батыраак өлүм берсе экен.
Арпанын башын чалгамын,
Алдымда сүйгөн бала жок,
Атадан каргыш алгамын.

Куурай башын чалгамын,
Куштап сүйөр бала жок,
Туугандан каргыш алгамын.
Эрмендин башын чалгамын,
Эркелетер балам жок,
Энеден каргыш алгамын.
Жерде жез оймок жатса алдымбы,
Же болбосо мен шордуу,
Жеңенин каргышына калдымбы?
Сур жорго минип тайынан,
Шум өлүмдүн айынан,
Кейидим кем өлүмдүн айынан.
Сүлдөрүм жүрөт дарман жок,
Тирүү бир жүрөт дебесең,
Жүрөгүм толук арман көп.

КИМ АЙТАТ МЕНИН ЫРЫМДЫ²

Ким билет менин сырымды?
Ким айтат менин ырымды?
Он сегиз миң ааламды,
Оодарып айткан күнүмдү,
Калдайган топто сайрачу,
Ким басат менин туурумду?..
Аксы, Талас жерим ай!
Ак калпак кыргыз элим ай.
Кызыл дилде зарым ай,
Кыйноодо жаткан жаным ай!..
Кара дилде зарым ай,
Камоодо жаткан жаным ай!..
Күмүш кылыч белде жок,
Күйүттүү оору дартынан.
Күкүгүн Өтө элде жок!..
Алтын кылыч белде жок,
Азаптуу оору айынан,
Азыр акының Өтө элде жок!..
Ордунда турчу санаа жок,
Ойлонбостон коюуга,
Ордумду басчу бала жок!
Алыска кетпес санаа жок,
Арманым айтпай коюуга,
Менин артымда калган бала жок!..
Алтындын кени жерде эле,
Алтымыш күнү айтсам да,
Акындын кени менде эле.
Жездин кени жерде эле,
Жетимиш күнү төксөм да,
Жетик ыр кени менде эле.
Арманга баткан муң калды,
Аз кыргызым окууга,

Ак куржун толгон ыр калды.
Арманым айтсам жаманбы?
Аз кыргызым кат билбейт,
Кантейин, аңкоо болгон заманды!..
Көкүрөк толгон муң калды,
Көп кыргызым окууга,
Көк куржун толгон ыр калды.
Көргөнүм айтсам жаманбы,
Көп кыргызым кат билбейт,
Кантейин, көркөө болгон заманды!..
— Суудан аккан дөңгөлөк,
Ниязаалы жөргөлөк.
«Чоң Ормонду» чоң чертип,
«Сары Барпы» куу чертип,
«Кер Өзөндү» кетирип,
Борош чалдын баласы,
Болор-болбос иш менен,
Мындан болуштун кетпейт жалаасы,
Ниязаалы комузчу,—
Бу да айталбайт ырымды!..
Жерге-Талды жердеген,
Жамбашы нымшып тердеген,
Сийгек бала кейиптенген,
Сиркеси чыккан чепкенден,
Мусураалы акын дейт экен,
Бу да айталбайт ырымды!..
Кожа-Атанын чатында,
Кочкорбайдын жанында,
Аты Жуман — өзү аюу.
Бадырата күү кайрап,
Энеси бакшы, өзү ырчы,
Накталуу аюу көздөгөн,
Оболу суу сөздөгөн.
Күүсүнүн билбейт маанисин,
Баркын билбейт ырымдын,
Бу да айталбайт ырымды!..
Аксууда — бар бир ырчы,
Нурмолдонун жээни.
Султанакун дейт экен,
Оңду-солду кыдырып,
Мунун оңолбоду ээри.
Жыйында турса чалкалап,
Кыйла бар мунун кээри,
Бу да айталбайт ырымды!
Сасык-Сайда Орозмат,
Артында тери шымы бар.
Жамачалуу кийинген,
Дубана болгон сыны бар.
Калыбына келтирбейт,
Өндү-дөңдүү ыры бар.

Бу да айталбайт ырымды!..
Жаткан иттей кашы бар,
Казандай болгон башы бар,
Аш тандап ичер назы бар.
Ушак айтаар сыры бар,
Элдир-селдир ыры бар.
Байсалы акын дейт экен,
Бу да айталбайт ырымды!..
Кара-Суудан Эшенкул,
Семетей айтат күнү-түн.
Чоң эле мындан үмүтүм,
Бу да айталбайт ырымды!..
Анжиянда бир ырчы,
Аш-той десе дүрбөгөн,
Айтыша албай жүрбөгөн.
Чалынарын билбеген,
Баш-аламан сүйлөгөн.
Кырман ырчы дейт экен,
Бу да айталбайт ырымды!..
Үч-Теректен жаш ырчы,
Чакан ырга маш ырчы.
Ыштаны жок чоңойгон,
Ылжыраган таз ырчы.
Бекназар куудул дейт экен,
Бу да айталбайт ырымды!..
Исвескенде бир ырчы,
Караны көзгө илбеген.
Сыйлашканды билбеген,
Кычыткы таап жиндеген.
Карамырза акын дейт экен,
Бу да айталбайт ырымды!..
Жалал-Абадда Чеп ырчы,
Терең ойлу жөн ырчы.
Сабиздей өңү сапсары,
Жакшы айтпайт чептен башканы.
Бу да айталбайт ырымды!..
Ак-Төбө менен жошону,
Кышы-жайы барабар.
Салдырып койгон бозону,
Чайнап ичкен тамшанып,
Адамдан көрдүм ошону.
Ак кирип көзү кашы акталган,
Отурса элдин ичинде,
Ак баш жору баштанган,
Байтиктин уулу Беккулу,
Бу да айталбайт ырымды!..
Камшакка үч жыл кыштаган,
Катуу котур кыстаган.
Ал котурдун айынан,
Өлүп кала таштаган,
«Өңгү-дөңгү» сүйлөгөн,

Таш салам деп жаз чыкса,
Устундарын сүйрөгөн.
Нурмолдо менен айтышып,
Аксыга салган дүрбөлөң.
Ажыбек деген чала ырчы,
Бу да айталбайт ырымды!..
Чочокой — Ташта-Чоно бар,
Кара-Ташта Кабай бар.
Көз-Арттагы Азилбек,
Чоң-Оутта Тагай бар.
Асыранкул кыякчы,
Жалгыз аттуу Канай бар.
Субаналы комузчу —
Чаар аттуу Жабай бар.
Биле албайт булар сырымды,
Айта алышпайт ырымды!..
Жаңыбай деген чоң ырчы,
Эшмамбет деген зор ырчы,
Булар, жанымда көпкө болгон жок.
Жолой деген жол ырчы,
Көңүлүмө толгон жок.
Кер Жолдош, Калык жаңы ырчы,
Коргол, Барпы бала ырчы.
Бир тогузу биригип,
Биле албайт булар сырымды,
Айта алышпайт ырымды!..
Толгонуп колу байланган,
Топтон Шыбыр айдалган,
Аркага колу байланган,
Алыска Шыбыр айдалган.
Түрмөдө жатып кутулган,
Соолуда мойну жыртылган.
Кыдырып барып жер көргөн,
Кайтып келип эл көргөн.
Жер тамда жатып ачыган,
Көзүнөн жашы чачылган.
О десем добушум козголгон,
Кыяматтык дос болгон.
Бир билсе: Токтогул билет сырымды.
Көп болбосо азыраак —
Током, сен айтып кой ырымды!..

КЫЗЫМ ШАКАНДЫН АРМАНЫ³

Айрылдым Шакан эрмегим,
Акыры ушул пендемин.
Арманың айтып калганча,
Макул эле өлмөгүм.
Кылыгың чыгып чоңоюп,
Кызыгыңды көрбөдүм.
Азыраак күнү кубантып,
Ааламдан ботом өттүңбү.

Убайың Шакан көрсөтпөй,
Улутуп таштап кеттиңби.
А дүйнө чындык экен деп,
Атаңдан мурун кеттиңби.
Агыздың көздөн жашымды,
Аңыртка таштап башымды.
Боору суук кара жер,
Ботомду бербей жашырды.
Гүлдөй болуп иреңи,
Күч алып кесел ашынды.
Тике келген куу кесел,
Тилегимди катырды.
Эки-үч күн жаттың кыйналып,
Эс-акыл анда жоголду.
Эркелеткен кызы жок,
Энеңдин күнү не болду.
Алсырап жаттың кыйналып,
Акыл-эс анда жоголду.
Алдейлеп сүйгөн уулу жок,
Атаңдын күнү не болду.
Укпадым Шакан жалганда,
Сайраган ширин тилинди.
Боору суук жер алып,
Боздогон атаң түнүлдү.
Артыңдан кудай бергенге,
Азапка салдың көөнүмдү.
Талаада калдым каңгырап,
Тагдырдын иши ушу экен,
Талантыма жеткирбей,
Таалайым шорго туш экен.
Каралдымды бекиткен,
Кара жер боору муз экен.
Кашайткан ата-энесин,
Кай шордуунун кызы экен.
Кыйратаар ал менде жок,
Кылса кудай ушу экен.
Өксөп тапкан көөдөктү,
Кудурет өлбөс эле кылбайбы.
Жаштарга мээрин бербеген,
Мээри катуу кудайбы.
Садагам Шакан айрылдым,
Атаң саргайып жүрүп куурайбы.
Каардуу шамал жел болуп,
Кайрылып сынды бутагым.
Кудурет кылса ушу экен,
Куру кылды кучагым.
Каралдым эңсеп жытыңды,
Кайгынын суусун жутаармын.
Тиякта жаткан энең да,
Тилек менен бирге эле.
Ташып жүргөн таянең,
Таланты менен келди эле.

Калың эл келип кутгуктап,
Калк деле туура келди эле.
Кагылайын кудайдын,
Касташканы мен беле.
Кош көрбөй бизге кудурет,
Колумдан кетти эрмегим.
Жылдыз тарап таң атса,
Жытыңды Шакан дегдедим.
Тилегин каршы көрдү бейм,
Кудурет биздей пендемин.
Көңүлүн алып кудай деп,
Көрсөтсүн кудай артыңдан.
Сагынып атаң өзүңдү,
Саргая күтөөр жарты жан.
Ажырап калган биз шордуу,
Арманын айтып артыңан.
Алдейлеп балам сүт бердим,
Аманат жаның барында,
Анча мага күч бердин.
Алдырып колдон жетимди,
Алладан мүшкүл сени көрдүм.
Акырет жайга барганда,
Атам деп басып түз келгин.
Эңкейип эмчеке сүт бердин,
Эрмегинден айрылып,
Эгемден мүшкүл иш көрдүң.
Эсен-соо жаның барында,
Шакан, энеңе канча күч бердин.
Эртеңки чындык дүйнөдө,
Энем деп басып түз келгин.
Кайгырган менен айла жок,
Салганын кудай көрдүк да.
Качан кудай бергенче,
Кайгыны бирден тердик да.
Кайнеже арнап берди эле,
Каалабады кудурет,
Кайра калыбыбызга келдик го.
Кум куйрук куттуу боло көр,
Кудай берип артыңдан,
Каалабай бизге кудурет,
Шакандын кайгысын бизге калтырган.
Жараткан эске алса деп,
Али да жалынып зарлайт жарты жан.
Жараткан бизди эсине,
Аларда күнү болобу.
Муңдуу башым кубанычка,
Барар да күнү болобу.
Бешенеме перзентти,
Кудурет салар да күнү болобу?
Алдыма бөбөк өнөрүп,
Жүрөр да күнүм болобу.
Алдейлеп бала сооротуп,

Сүйөр да күнүм болобу.
Ээрчитип бала үйүмө,
Кирер да күнүм болобу.
Кучактап бала жатканда,
Түнөр да күнүм болобу.
Ачылып жарпым кубанып,
Күлөр да күнүм болобу.
Алдыман бала жүгүрүп,
Чыгар да күнүм болобу.
Арыз муңумду кудурет,
Угаар да күнүм болобу.
Акыреттик жолдошум,
Тубар да күнүң болобу.
Ээрчип, калбай артымдан,
Кыйнаар да күнүң болобу.
Энең секет сенин деп,
Ыйлар да күнүң болобу.
Кыйыгына баланын,
Батар да күнүм болобу.
Таң сүргөндө ойгонуп,
Татасынан атаң деп,
Жатар да күнүң болобу.
Калк чогулуп куттуктап,
Келер да күнү болобу.
Карып көөнүм кубанчу,
Көрөр да күнүм болобу.
Аял, эркек той бер деп,
Калар да күнүм болобу.
Алдейлеп бала колума,
Алар да күнүм болобу.
Мейли эркек, мейли кыз,
Табар да күнүм болобу.
Кыз, уулдун убайын,
Көрөр да күнүм болобу.
Алдейлеп бешик төрүмдө,
Терметер күнүм болобу.
Азыркы муңдуу көңүлдү,
Сергитер күнүм болобу.
Буламыгын баланын,
Талашар күнүм болобу,
Ал кебетем, өзүмө жарашаар күнүм болобу.
Атынан айтып баланын,
Чакыраар күнүм болобу.
Ар кыял менен ата деп,
Асылар күнүң болобу.
Бир жактан келсем жүгүрүп,
Чыгаар да күнүң болобу.
Эмне алып келдиң ата — деп,
Сураар да күнүң болобу.
Түн жарымда сийем деп,
Ыйлар да күнүң болобу,
Кыйнар да күнүң болобу.

Чуркап келип жанымды,
Аңтарар күнүң болобу.
Апам мени урду деп,
Даттанар күнүң болобу.
Өйдө төмөн тантырап,
Күлдүрөр күнүң болобу.
Өз билгеним болот деп,
Булдурар күнүң болобу.
Кучактап алып боорума,
Сүйөөр күнүм болобу.
Кубанчыңа семирп,
Жүрөр күнүм болобу.
Таалай жалга бизди да,
Сындатар күнү болобу.
Бейбаштыкты беш эсе,
Ырбатар күнү болобу.
Эсиңе ал кудай жартыны,
Чыгарсаң ойдон дартымы,
Кулун кудай көрсөтүп,
Куттуу кылсын артымды.
Чоң казаным асылып,
Чакырсам тойго калкымды.

ЖЕҢИЖОК. БАЛАМ ЖОК⁴

Аксайдан аккан дарыя,
Арманым айтам жарыя.
Көксайдан аккан дарыя,
Күйүтүм айтам жарыя.
Аргымак оозун бурайын,
Ай айланып жыл келет,
Айтпай бир кантип турайын.
Күлүк бир оозун бурайын,
Күн айланып ай келет,
Күйбөй бир кантип турайын.
Сарыны кийдим тогунан,
Саргайдым бала жогунан.
Караны кийдим тогунан,
Кайгырдым бала жогунан.
Кымыздык чыккан кең колот,
Кырына чыгып эл конот.
Кымбатым, элим, келипсиң,
Кыйылтып айтсам не болот?
Балдыркан чыккан кең калат,
Башына чыгып эл конот.
Башымда турган арманды,
Байкатып айтсам не болот?
Алтынды жезге өткөрбөйт,
Айтпасам дартым бөксөрбөйт.
Күмүштү жезге өткөрбөйт,

Күйбөсөм дартым бөксөрбөйт.
Алтындын жайы гүл бакта,
Алган жарым Көксулуу,
Айтып турам бул чакта,
Арманга батпа бул тапта.
Күмүштүн жайы гүл бакта,
Кошулган жарым Көксулуу
Какшанып турам бул чакта,
Эми күйүткө түшпө бул тапта.
Тескейге каккан куу казык,
Текенин эти жол азык,
Теңтушумдан кем болдум,
Теңирим менде не жазык.
Күнгөйгө каккан куу казык,
Кулжанын эти жол азык,
Курдашымдан кем болдум,
Кудайым менде не жазык.
Беш колумда муунум жок,
Бел кыла турган уулум жок.
Оң колумда муунум жок,
О дүйнө көздөй жол тартсам,
Ордумду басар уулум жок.
Түндүктө дүкөн үйүмө,
Түркүк болор уулум жок.
Капшыттуу дүкөн үйүмө,
Карманып оокат кылаарга,
Кадырлап баккан уулум жок.
Каттаганда кан жолум,
Кармаганда оң колум.
Сүйлөгөндө таңдайым,
Сүйүнгөндө маңдайым.
Жалгыз уулум болгондо,
Аргымак берип дуулатып,
Адырдан коён уулатып,
Тобурчак берип жыргатып,
Токойдон коён уулатып,
Сар кашка атка мингизип,
Саймалуу калпак кийгизип,
Карагер атка мингизип,
Кайырма калпак кийгизип,
Чакырбайт белем жыйынга,
Жыт кылбайт белем мурунга.
Сайратсам элдин кашында,
Санаам жок эле башымда.
Кулпунтсам элдин кашында,
Кубаныч болмок башымда.
Суксурга кушун ыргытмак,
Сур жорго минип жылжытмак.
Кекиликке кушун ыргытмак,
Саркашка минип жылжытмак.
Аттиң ай, гана арман куу дүйнө!
Ак куурайда муун жок,

Аркамда калган уул жок.
Көк курайда муун жок,
Көтөрүп баккан уул жок.
Сүт куйган чарам толгон жок,
Сүйөөргө балам болгон жок.
Аш куйган чарам толгон жок,
Аларга балам болгон жок.
Алтындан кемер байланып,
Айчылык кетсем айланып.
Айчылык жолдон келгенде,
«Аталап» чыгар балам жок,
Арманды ичтен чыгарып.
Күмүштөн кемер байланып,
Күнчүлүк кетсем айланып.
Күнчүлүк жолдон келгенде,
Күлүп чыгаар балам жок,
Күйүттү ичтен чыгарып.
Ак шумкар учат кыр менен,
Ак сарай бүтөт сыр менен,
Артымда калар уулум жок,
Армандуу болдум муң менен.
Көк шумкар учат кыр менен,
Көк сарай бүтөт сыр менен,
Көтөрүп баккан балам жок,
Көңүлүм өспөйт муң менен.
Алтыным барбы бүгүндө,
Ардактап уул сүйбөстөн,
Арманым кетти ичимде.
Күмүшүм барбы бүгүндө,
Кучактап бала көрбөстөн,
Күйүтүм кетти ичимде.
Ай төбөдөн жаңырат,
Арманым качан арылат,
Күн төбөдөн жаңырат,
Күйүтүм качан арылат?
Ай төбөдөн түш болду,
Арманым кыйын күч болду.
Күн төбөдөн түш болду,
Күйүтүм жаман күч болду.
Ай тегерек сабы жок,
Акыныңдын табы жок.
Күн тегерек сабы жок,
Күкүгүндүн табы жок.
Аралга бүткөн тал белем,
Аманат болгон жан белем?
Капталга чыккан тал белем,
Капыстан бүткөн жан белем?
Алтынды жезге бургандай,
Арманым айтып отурам,
Алдыма келип тургандай.
Таштак бир жерде жүрбөдүм,
Тайтайлап бала сүйбөдүм.

Кумдак бир жерде жүрбөдүм,
Кучактап бала сүйбөдүм.
Көк-Башат менен Бел-Башат
Көркөмү жанды каратат.
Көтөрүп бала сүйбөстөн,
Көп өмүр өтүп баратат.
Бек байлаган бел калды,
Медер кылган эл калды.
Үзөңгү тепкен бут калды,
Үмүт кылган журт калды.

БАЛАМ ЖОК⁵

Тегирмен жүрбөйт баласыз,
Тартылбайт эгин каласыз.
Бул аманат дүйнөдөн,
Мен эмес пайгамбар да өткөн баласыз.
Адамды арыктаткан санаа экен,
Ажал жетип күн бүтсө,
Артында атың өчүрбөй,
Айтылып калчу бала экен.
Адамга өмүр болбосо,
Ата, энең капа экен.
Кайгыма чыдабай,
Карыганда ырдадым.
Кара оокаттын айынан,
Карысам да тынбадым.
Каса жерип күн бүтсө,
Балдар, кайда калат жыйганым.
Уруша кеткенде, айткан болчу,
О, какбаш деп мени тууганым.
Өзөндүү булак кара суу,
Өзөнү толсо калаа жок.
Өз ордумду басарга,
Өзүмдөн башка бала жок.
Алмалуу булак кара суу,
Арасы толсо калаа жок.
Ата журтум ээлерге,
Артымда калган бала жок.
Аргымак жолдон айрылса,
Таргыл эмей эминен.

ЖАЛГЫЗ БАЛАСЫНА ЖАЗГАН АРМАН⁶

Зарыкканда көрдүм деп,
Сарыпбек койдум атыңды,
Садага кылам дечү элем,
Сакадай кара башымды.
Жазуунун иши кантейин,
Бешенеге жазылды,

Көрбөдүң ыраа кудурет,
Кара көз кара кашымды.
Курман неге кылбады,
Курган менин башымды.
Кайрат кыл, ата деп айтып,
Ким тыят менин жашымды.
Күйүп турган балбылдап,
Онунчу жанар чырагым,
Талкаланып болду дейм,
Ойрон болгон убагым.
Ичимден өтүп кара кан,
Күйүп ыйлап турамын.
Чолпонум сенден ажырап,
Кейиштүү болду ырайым.
Буга да шүкүр канимет,
Кантейин САКЕ жубайым.
Арга барбы минтпеске,
Айла жок кандай кылайын.
Арман менен өткөрдүм,
Айланайын кудайым.
Айланайын ардагым,
Азапка мени салганың,
Ала кетпей сен мени,
Ошого менин арманым.
Жаназанды окуйун,
Жалгызым өзүң калбарың,
Түгөттү менин аргамды,
Түбүндө мени жалгадың.
Кагылайын ардагым,
Кайгыга мени салганың,
Кайрылбай кеттиң жалгандан,
Ошого менин арманым.
Карыган атам кантти деп,
Кайрылып кабар албадың,
Каралдым сенден ажырап,
Көк талаада калганмын.
Орун бергин жаннаттан,
Жараткан өзүң жалгагын,
Кайгырганда кантемин,
Кылымыш болом кайратты,
Канат бутак жок кылып,
Кандай күндү жараттың.
Ичимде толгон кара кан,
Кара көздөн сел акты.
Эки көзүм тунарып,
Карайлаган убагым.
Кайрылбай кеттиң жалгандан,
Кагылайын чырагым.
Ак жибектен боосу бар,
Ала моюн тынарым.

Алланын кылган ишине,
Пендени кандай кылайын.
Оюмда жок иш болуп,
Жай баракат жүргөнмүн,
Жалп этип каларың,
Жалгызым такыр билбедим.
Оюмда жок иш эле,
Ойрон кылган дүйнөнүн,
Алдына неге кетпедим,
Атам шордуу өлдү деп,
Артымда неге жүрбөдүң.
Жараны куучу бар кудай,
Жалгызды ыраа көрбөдүң.
Каралдым аман жүргөндө,
Курдаштары чогулуп,
Камалашып бир бирин,
Калчу эмес эле оюндан.
Каралдымдын жогунда,
Кантейин бирөө келбеди,
Бассам турсам оюмда,
Басып турган жерлери.
Колумду жайып ирмесем,
Билинбей калды бир бүдүр,
Айла кеткен убакта,
Кылымыш болом бир шүкүр.
Жараткан олуя кудайга,
Жазгандырмын шай кылып.
Жалдырап калдым кантейин,
Жалгызымдан айрылып.
Өткөн экен далайлар,
Келбестир бир кайрылып.
Боздогон экен далайлар,
Мен сыяктуу кайгырып.
Чабалактайм төшөктө,
Онтоп неге жатпадым.
Алып келип догдурду,
Жалгызым неге бакпадың.
Кыдыртып кыйла догдурду,
Эшикти неге ачпадың.
Болот элем армансыз,
Бозортуп неге таштадың.
Себеп болсо бирөөдөн,
Менден жаман какшасын.
Көтөрүп турам теңселип,
Кудуреттин жазганын.
Ашебке болбос деп ойлойм,
Арман күн менен айтканым.
Колум сунуп бул күндө,
Кокуй болгон убагым.
Атайын туйлап жүрөгүм,
Токтоно албай турамын.
Азапка салып кеттиң го,

Айланайын чырагым,
Кандайча болуп жашаймын,
Кадыр алла кудайым.
Карыптык түшүп башыма,
Кайгыра турган убагым.
Кабакты ачып каткырып,
Күлгөндөн калган убагым.
Кадимкидей шар басып,
Жүргөндөн калган убагым.
Кашайтып менин көзүмдү,
Карайлаттың чырагым.
Бутту сунуп керилип,
Жаткандан калган убагым.
Эки тизем бүгүлүп,
Баскандан калган убагым.
Алдыңа мурун мен кетпей,
Жок дегенде жаш болбой,
Алтымыш ашкан убагым.
Буйругу ушул кудайдын,
Буркураттың карганда.
Балбылдап чыккан айдайым,
Пас болуу менин таалайым.
Пендеде мендей бар бекен,
Байкачы толук угайын.
Аман-эсен болсочу,
Кандай айла кыламын.
Толукшуп чыккан айдайым,
Тосулду менин таалайым,
Топ элде мендей бар бекен,
Байкачы толук угайын.
Эртели кеч ат минип,
Сугарчу элең кесинде.
Ат сугарган жерлериң,
Али да турат эсимде.
Азапка салбай атаңды,
Жалгызым алсаң боло эсимди.
Каралдым жалгыз эрмегим,
Карырым сүйүп бергеним,
Кайрылбай кеттиң жалгандан,
Кагылайын береним.
Узун түндө чакчайып,
Уктабай таңды атырам.
Узун кыл деп өмүрүн,
Тилечү элем өмүрүн,
Канымет жерден айрылдым,
Кантейин кара башымды,
Топурак басты өзүңдү,
Буйругу ушу башынан.
Ордунан чыкпай кантейин,
Ойлогон менин оюмдун.
Он чакты күн тумоолоп,

Төшөктө неге жатпадың.
Кандайсың байке деп,— айтып,
Кадырың сурап койбодум.
Каплет жерден жалгызым,
Кантейин кара жерге сойлодуң.
Кайгыртпай мендей атаңды,
Каралдым жалгыз ойлонгун.
Артынан калбай барсам деп,
Мен деле ошол ойдомун.
Кызмат кылчу эки кол,
Өйдө болбой шал болду.
Кадамдап басчу эки бут,
Басууга жол жок тар болду.
Тарытып койду кудурет,
Басып эле жүргөн кең жолду.
Капилет жерден кайгыртып,
Карачы кудай кылганын.
Жолдош болсун жаныңда,
Акретте ыйманың.
Чачылып турган талаалап,
Сарпбектен жыйганым.
Буюруса кудай деп айтпай,
Ашепке менден кеткенин,
Капа болуп турганда,
Кайгыны жазчы чырагым.
Кайрылбай кеттиң жалгандан,
Кара жашка тынарым,
Он беш жаш беле чегеңиз,
Жалгандан кетер убагың.
Узун кыл деп өмүрдү,
Жараткандан сурадым,
Кабыл болбой куу тилек,
Калжайып калган убагым.
Алат күн түшүп башыма,
Түшүп турат дамамат.
Азапка салбай атаңды,
Ардагым Сакин ала жат.
Талкаланып кабыргам,
Таза бүтүп кыйрады.
Кандайча болуп бүтөдү,
Кабырганын сынганы.
Болсо экен жолдош жаныңа,
Акретте ыйманы.
Жүрөктө турат зырылдап,
Жалгыздын айтып турганы.
Кайгырып ыйлап турамын,
Кантейин кудай кылганын.
Болнисага мен жатып,
Жардырып ичти көргөнмүн.
Аман эсен айыгып,
Ардагым сени көргөнмүн.
Азабыңды мен тартып,

Ошондо кандай өлбөдүм.
Кайгырып жүрүп дамамат,
Кандайча күндү көрөмүн.
Кур алакан калтырбай,
Болсочу арман бөбөгүң.
Боорума басып кучактап,
Кулунум кимди сүйөмүн.
Он эки мүчөм шалдырап,
Ооз омурткам кыйрады.
Кара көздөн кан кетип,
Карган атаң ыйлады.
Кайрылып керээз айта албай,
Кагылайын жалгызым,
Капилеттен суналды.
Артымда жок кантейин,
Алымды менин сураарым,
Арманда болуп куурадым,
Айланайын кудайым.
Алтымыштан мен ашып,
Чукул турат сапарым.
Узун түндө уктабай,
Убайым менен жатамын.
Таң атып кетсе эл менен,
Темселеп бир аз басамын.
Санада турат кылтылдап,
Садага Сакин азабың.
Он төрт, он беш жаш,
Ошол беле сапарың.
Катарлаш басып эл менен,
Жүргөндөн калган убагым.
Каткырышып сүйлөшүп,
Күлгөндөн калган убагым.
Опосу жок бу жалганда,
Орунсуз экен бу дагы,
Ойдо жок мындай болот деп,
Ойрон кылды кудайым.
Буга да шүкүр канимет,
Кыла көр кудай ырайым.
Көлөкө калса артыңда,
Мынчалык неге ыйлаймын.
Жанымда билги жан барбы,
Байкачы Сакий жубайым.
Талап кылсам бир ишке,
Жеткирер дейм кудайым.
Арманда кантип жүрөбүз,
Алда эле САКИЙ жубайым.
Атадан жетим сен калдың,
Оо шаймерден бөбөгүң,
Кыяматта көрүнчү,
Сарыпбек эле жөлөгүң.
Бирдикте туруп экөөңөр,
Мен эле кандай көнбөдүм.

Санаа тартпай ушунча,
Мурун неге өлбөдүм.
Калжайып калган мен жалгыз,
Канаты жок сен жалгыз,
Караан кылган жалгызга,
Тийдиби дейм бир каргыш.
Санаа чиркин токтобой,
Болуп турам эң алсыз.
Кадыр алла кудурет,
Кайгыны айтпайм мен байкуш.
Боздоп өтмөк болдум го,
Кагылайын чырагым.
Бардык мүчөм шалдырап,
Басуудан калды дарманым.
Балбылдаган чолпонум,
Сенин балакетиңди албадым.
Артыңдан жете барганча,
Арылбайт менин арманым.
Өзүң менен боордош,
Болсочу арман жубайың.
Кан агып кара көзүмөн,
Ыйлай берсин дедиңби?
Кара жаның өлгөнчө,
Кыйнай берсин дедиңби?
Мурундун суусун тарта албай,
Боздой берсин дедиңби?
Муңун айтып үч убак,
Жалгызым козгой берсин дедиңби?
Сакалдан жашын чууртуп,
Ыйлай берсин дедиңби?
Сырын айтып кудайга,
Жыгыла берсин дедиңби?
Кайгы тартып өлгөнчө,
Жүрө берсин дедиңби?
Каралдым деп үн тартып,
Күйө берсин дедиңби?
Шаркыратып сары зил,
Куса берсин дедиңби?
Кагылайын жалгыз деп,
Ыйлай берсин дедиңби?
Жүрөгүнө кан толуп,
Жүрө берсин дедиңби?
Кагылайын чырагым,
Жыйнай албай калдым эсимди,
Арман менен өткөрдүм,
Акыры жалган бул жайды.
Аталап чыгып астымдан,
Тосо көр балам ал жайда,
Айланайын каралдым,
Акылдан бүткүл адаштым.
Ордумда жок акылым,
Ойлонсом иштин акырын,

Календер болуп кетемби,
Кагылайын алтыным.
Боздотуп неге калтырдың,
Алланын кылган иши экен,
Арманда болуп турамын.
Уйкуга көзүм жумулса,
Өзүң менен жүрөмүн.
Боорума басып кучактап,
Жалгызым сени сүйөмүн.
Ойгонуп кетсем жок болот,
Ошонуңа күйөмүн.
Азапка салбай атаңды,
Ала жат мени дүйнөгүм,
Боздотуп мени не койдун,
Кагылайын сүйгөнүм.
Омурткасын оркойтуп,
Чыгып кетсин дедиңби?
Ооз омуртка мойуну,
Сынып кетсин дедиңби?
Бүтүн тишин ириң жеп,
Чирип кетсин дедиңби?
Шишик басып жүрөгүн,
Ирип кетсин дедиңби?
Эки көзүн кан басып,
Карайласын дедиңби?
Жумурга чыгып бир жара,
Жаралансын дедиңби?
Айыкпастан жарасы,
Балалансын дедиңби?
Алданып калган ишиме,
Амалым барбы чыдайын.
Айыкпаган дарт болду,
Алат күн Сакий жубайым.
Колго илинер неме жок,
Кагылайын кудайым,
Ырыскы берчи кудайым,
Үмүтүмдү үзбөй турайын.

ЖАЛГЫЗ ТАЛ⁷

Бакайырда жалгыз тал,
Баласы жок байкуш тал.
Жол боюнда жалгыз тал,
Жолдошу жок байкуш тал.

Кайрылып келип конгондой,
Каргага түнөк болгондой.

Канаты жок жалгыз тал,
Кайгысы көп байкуш тал.

Бурулуп келип конгондой,
Булбулга түнөк болгондой.
Бутагы жок жалгыз тал,
Мундуу болгон байкуш тал.

Сен бу жерде жок элең,
Жериң гана жалгыз тал?
Аймактуу чогуу жамагат,
Элиң гана жалгыз тал?

Көрүнбөйсүң ыраактан,
Караң гана жалгыз тал?
Тегеренип ойногон,
Балаң кана жалгыз тал?

Ичке тартып кетипсиң,
Денең гана жалгыз тал?
Көтөрүп жүрүп чоңойткон,
Энең гана жалгыз тал?
Ала бакан болгондой,
Ачаң гана жалгыз тал?
Аркалап жүрүп чоңойткон,
Атаң гана жалгыз тал?

АРМАН⁸

Алтындан топчу сары бар,
Арыз-арман дагы бар.
Күмүштөн топчу сары бар,
Көп арманым дагы бар.
Ак-Суу башы тал бекен,
Ак алмасы бар бекен?
Ак элечек аялдын,
Арттырганы бала экен.
Артында бала болбосо,
Адал эмгек, ак кызмат,
Арамга чыккан жан экен.
Көк-Суунун башы тал менен,
Көк алмасы бар бекен?
Ак элечек аялдын,
Көтүндө калган бала экен.
Көтөргөн балаң болбосо,
Көп эле мээнет, ак эмгек,
Арамга чыккан жан экен.
Балалуу элди карасаң,
Калоолоп урган коргондой,
Баласы жок мен байкуш,

Кайгыга бүткөн шор маңдай.
Уулду элди карасаң,
Айнектеп урган коргондой,
Уулу жок мен байкуш,
Арманга бүткөн шор маңдай.
Аргымак минген дарылдайт,
Арманга бүткөн мендейдин,
Арманы баштан арылбайт,
Айтсам үнүм кырылдайт.
Күлүк минген күүлдөйт,
Күйүткө бүткөн мендейдин,
Күйүтү баштан арылбайт,
Күйсөм үнүм кырылдайт.
Торуну минсе дуулдайт,
Тозокко түшкөн мендейдин,
Кайгыдан башы арылбайт.
Алтындан жүгөн кадалуу,
Арманы жок адамдар,
Кандай сонун таалайлуу.
Күмүштөн жүгөн кадалуу,
Күйүтү жок адамдар,
Кандай сонун таалайлуу.
Алтындан жүгөн калайсыз.
Армандуу өткөн мен шордуу,
Бул дүйнөдө таалайсыз.
Күмүштөн жүгөн калайсыз,
Күйүттө өткөн мен шордуу,
Күндө журтта таалайсыз.
Арманым айтсам арылбайт,
Тилегим менин табылбайт.
Күйүтүм айтсам арылбайт,
Күндө айтып турсам да,
Ичимде тилек табылбайт.

АРМАН⁹

Топ-топ учкан таранчы,
Тобунан көп карачы.
Аялды жакшы көрсөткөн,
Алдында эркек баласы.
Сал-сал учкан таранчы,
Санынан көп карачы,
Күйөөгө жакшы көрсөткөн,
Көтөргөн эркек баласы.
Отуздан иий, жашым ашты го,
Ой-санаа мени басты го.
Ушундай күндү көрөт деп,
Бешенеме жазды го.
Кырктан бир жашым ашты го,
Кыйын күн мени басты го,

Ушундай турмуш сүрөт деп,
Бешенеме жазды го.
Ушул бир бойдон өтөмбү?
Ойлогон ойго жетемби?
Ойлогон ойго жете албай,
Соолуган гүлдөй өчөмбү?
Сабылып сыздап өтөмбү,
Самаган ойго жетемби,
Самаган ойго жете албай,
Соолуган гүлдөй өчөмбү?
Он сегиз менен жыйырма беш,
Жашка эле жетти курагым,
Бул убактан өткөн соң,
Жаксаң да күйбөйт чырагың.
Артыңда бала калбаса,
Арман эмей эмине.
Тобурчак жалын тараса,
Тармал эмей эмине,
Өзүңдөн бала калбаса,
Арман эмей эмине.
Ай төбөдөн жаңырат,
Арманым ай, качан арылат.
Күн төбөдөн жаңырат,
Күйүтүм качан арылат.
Кымыздык чыккан чоң калат,
Кырына барып эл конот.
Кымбаттуу энем турасың,
Мен кыйкырып айтсам не болот.
Балтыркан чыккан чоң калат,
Башына барып эл конот.
Башымда турган арманды,
Мен байкатпай айтсам не болот.
Көңүл менен Бел-Башат,
Көл нарылап баратат.
Көлдүн чети көгөрүп,
Көргөндүн көбүн каратат.
Көтөрүп бала сүйбөстөн,
Эми көп өмүр өтүп баратат.
Көтөрүп жүрсөң баланы,
Бу көркөмү кандай жарашат.

БАЛАМ ЖОК¹⁰

Өтүп кеткен жылдарда,
Өзүм элүү кырдаалда.
Эчен ыр жазып өткөнмүн,
Эсиме туулат өткөн күн.
Бир миң тогуз алтымыш,
Биринчи эки жылында,
Бар болсо бала артымда,
Атамдын жазган сөзү деп,

Айтпайт беле кылымга.
Тумшукту кудай урганбы,
Тукумуң калбай ырымга.
Тамтаңдап жүрөм айла жок,
Түрүлөй жандын тыңында.
Кубатым кетсе кокустан,
Кор болбой кантем чынында.
Жубайымды калтырбай,
Жалгыз жан эрте чагымда.
Шөкүлө десем балам жок,
Шерик болор караан жок.
Күлгөнүм курсун балам жок,
Күйдүмбү десем жарам жок,
Жүргөнүм курсун балам жок,
Жумса көзүм караан жок.
Атам деп айтар балам жок,
Артымда калаар караан жок.
Гүлжандан кокус айрылсам,
Көңүл айтар адам жок.
Каргалар чокуйт көзүмдү,
Карышкыр тытат этимди.
Келжиреген куу чал деп,
Ким угат менин сөзүмдү.
Жоорумду эзип ырбатып,
Желкелейт мендей жесирди.
Айылга кетсе алган жар,
Алымды сураар киши жок.
Кесерип ачтан өлсөм да,
Келгендердин иши жок.
Гүлжандан калсам күнүм жок,
Гүүлөнүп жүрчү түрүм жок,
Көрүстөн болуп каламын,
Көзүмө сайса үнүм жок.

БАЛАМ ЖОК...

Жетимиш алты жашымда,
Жетелеп баккан балам жок.
Жаш тамып көздөн шорголоп,
Жашыймын кээде аргам жок.
Алты аял алып жашасам,
Артымда калган балам жок.
Артымда балам калганда,
Жүрмөкмүн анда санам жок.
Сүйүнүп жашар кезимде,
Сүйүп бир баккан балам жок.
Картайган ушул кезимде,
Карманып баккан балам жок.
Каккайган как баш аталдым,
Көз жумсам артта караан жок.

Жашоо бар жерде өлүм бар.
Жанды ажал акыр кыйбайбы?
Жаныңда балаң жок болсо,
Жаман болот бул кайгы.
Ажал жетип, күн бүтсө,
Артымда бала турбайбы.
Өзүмдөн бала болбосо,
Өзгөлөр мага ыйлайбы?
Көрөөр күнү түгөнсө,
Көкжал да көзүн жумбайбы!
Күлүстөн атам кетти — деп,
Көз жашын төгүп турбайбы.
Жараткан алса жаныңды,
Жарандын баары өлбөйбү.
Жан балам анда болгондо,
Жакшылап мени көмбөйбү?

Ушуларды ойлонсом,
Уйкудан мени чочутат.
Ажал жетип мен өлсөм,
Ким келип куран окутат.
Өлөөрүмдү ойлонсом,
Өзгөчө мени чочутат.
Өзүмдөн бала болбосо,
Өзгөлөр кантип окутат?
Артымда бала калбаса,
Арманда башым өтпөйбү?
Ар түрдүү ойду ойлонуп.
Арстакең жашын төкпөйбү.
Кабыргасы кайышып,
Кайгы, муң кошо көчпөйбү!
Калбады балам артта — деп,
Кайгырып жашын төкпөйбү.

Кырк үчүнчү жылында,
Кан майданга жөнөдүм.
«Калкыма бүлүк салганда,
Кармашып анан көрөмүн».
Акыреттик күн бүтсө,
Ажалдан мурун өлөмүн.
Башыма бүткөн күн болсо,
Баарысын чыдап көрөмүн.
Деп барып анда майданга,
Далайдын көрдүм өнөрүн.
Азаптын көрдүм далайын,
Ажалдан башка бөлөгүн.

Согуштан кайра келген соң,
Ата-энем өлүп мен койдум.
Өзөгүм абдан өрттөнүп,
Өзгөчө кордук мен көрдүм.
Өзүмдүн салам болбостон,

Өмүрлөр өттү мен көндүм.
Тагдырдын татаал жолунда,
Ташыркап далай жүдөдүм.
Таң калаар татаал жол басып,
Таймашып дале жүрөмүн.
Ойлосоң балам жоктугун,
Опколжуйт менин жүрөгүм.
Өскөнбай, Көкүл, Анарбек,
Ашырбу, Селки, Молдоалы.
Анатай, Кутуй, Райымбек,
Бир туугандар бул баары.
Өлгөндөн калган бешөөбүз,
Унутпай өлүп калганды.
Жүрөбүз жашап азыр биз,
Айтышып кээде арманды.
Арманым ичте түгөнгүс,
Алардын бар балдары.
Айталбайм ичте күйүттү,
Аңгырап жалгыз калганды.

Алган жарым Зыйнатым,
Армандуу кетти кымбатым.
Ардактап мени турчу эле,
Ал айтып сөздүн кылдатын.
Алтымыш төрткө келгенде,
Куралган шаарын кыйбаттын.
Улгайып калган кезимде,
Убайга салып ыйлаттың.
Жаш балага кор кылып,
Жаралап жүрөк сыздаттың.

Эки жашар кезинде,
Асырап алган балаң аа.
Ал балаң кеткен карабай,
Аябай ушул жаман а.
Заңгыратып үй салып,
Машинасын бүт алып,
Берген элем ошого.
Аларың кеткен мен калып,
Ошолорду ойлосоң,
Отурам ичим өрт алып.
Өзүмдүн балам болгондо,
Өспөйт белем күүлөнүп.
Өксүбөй минтип карыганда,
Өзүмчө ырдап сүйкөнүп.
Эл бийлеген киши элем,
Эми мен жүрөм бийленип.
Азыркы жарым Шайырга,
Раазы болуп жүрөмүн.
Эркелеп турат кургурум,
Жаштыгы анын билемин.

Бир жүрсөк элдер кызың дейт,
Кызыгы ушул дүйнөнүн.
Кыйшандап калам кечинде,
Кызыгып көрүп күлгөнүн.
Өзгөчө сыйлайт өзүмдү,
Өзүнүн кылып билгенин.
Болбосо менде карылык,
Бийлегим келет бийлегим.
Бул дүйнө калар, мен кетем,
Бар болсо болду сүйгөнүм.

ЖАЛГЫЗДЫК АРМАНЫ¹¹

Ойлоп көрсөм жалпы журт,
Жакшы менен жаманда,
Айырма бар турбайбы.
Жер жүзүндө көп элдин,
Ичинде мага окшогон,
Көп жалгыз бар турбайбы.
Жалгыз болуп жаралып,
Келипбиз ушул дүйнөгө,
Катыгырак көп айтып,
Баралбайт тура бирөөгө.
Жараткан алла кудурет,
Жаратканда биздерди,
Жалгыз кылып коюптур,
Бирөөгө ашык кош айтып,
Баргыз кылып коюптур.
Болушар тууган болбосо,
Кудайдан башка жалгыздын,
Жардамы болбойт турбайбы.
Жалгыз болуп жаралып,
Жаш чагымдан бери мен,
Жаман жакшы башымдан,
Өткөндүгүн айтайын.
Жалгыздыгым аз келип,
Жети жашта атадан,
Ажыратты кудайым.
Атадан тирүү айрылып,
Жаш башым тартты убайым.

ЖАЛГЫЗДЫК АРМАНЫ¹²

Жазамын — баштан өткөн арманым көп,
Жалгызмын — кур талаада калганым жок,
Жанымды кыйнап түрмө салганым жок,
Жашымда мен бир зайып алганым жок.
Жалындайм отко түшүп күйгөнүм жок,
Жанымда бирге жатар сүйгөнүм жок,
Жаралып жарыктыкка келген менен,
Жаш өмүр кандай өттү билгеним жок.
Бой жүрүп өз башыма көпкөнүм жок,

Бой жетип кыз баланы өпкөнүм жок,

Бозо ичип же бирөөнү сөккөнүм жок,
Бозоймун — ырды нөшөр төккөнүм жок.
Атам бар — алдында мен жүргөнүм жок,
Ачылып гүл сыпаты күлгөнүм жок.

Кардым ток, кийим бүтүн — сүлдөрүм жок,
Бактыга булбул менмин — үндөрүм жок,
Турмуштан күдөрүмдү үзгөнүм жок,

Туура айтам — өткөн ишти түздөөрүм жок,
Акыйкат кол алышып сүйгөнүм жок.

Ар кимге азил сүйлөп, көңүлүм жок,

Мас болуп мен жиндилик кылганым жок,
Максатым сүйүү болду тынганым жок,
Мартчылык колдон келип кылганым жок.
Кайрылып гүл шагы мен — сынганым жок,
Аскалуу зоодон, тоодон ашканым жок,
Акылман — зирек өскөн жаштарым көп,
Алсызым — алым кетип шашканым жок.
Алдыда турса — душман качканым жок,

Эл жерди араладым — калганым жок,
Энемди эне эмес деп танганым жок,

Колума канжар, бычак алганым жок,
Душмандан коркуп үйдө калганым жок.
Фронтко аскер болуп барганым жок,
Жокчулук — башка түшкөн арманым көп,
Жаш жүрөк кыйнап отко салганым жок,
Жазамын ыр жеринен таңганым жок,
Белимде белбагым бар, кубатым жок.
Элимде эсенчилик, урматым көп,

Теңтушка мен оройлук кылганым жок.
Тентидим — карып калып тынганым жок,
Күйгөндөн айта берер кептерим көп,

Күндө ыйлайм, арманым күч, жүрөгүм чок.
Туугандан тогузу бар — пайдасы жок,
Турумтай торго түшсө — айласы жок,

Мен өңдүү жабыр чегип ыйлаган көп.
Колумду артка бирөө байлаган жок,
Жардымын — бала-чака бакканым жок,
Көтөрүп каптап даным сатканым жок,
Бекерден дүнүйө тапканым жок.

Беделүү күлүк буудан аттарым жок,
Безилдейм ырдан башка кайтарым жок,
Шамал мен кайда кетсем кой дерим жок.

Шаарда ойнодум — мен көңүлүм ток,
Жаралыш канды алса, бермейи жок,
Жаш өмүр өтүп кетсе келмейи жок.

АШЫКТЫК АРМАНДАР

АК ЖООЛУК¹

Мен жүрөмүн сабылып,
Жүрөгүм сени сагынып.
Кечигесиң келбейсиң,
Кеттиңби мага таарынып.

Алкымыңдын актыгы,
Алтын менен жапкандай.
Тиштериңдин актыгы,
Күмүштөн чеге каккандай.

Көз үстүндө эки каш,
Калем менен тарткандай.
Түбөлүккө дос болуп,
Алып алсам жазганбай.

Алкымың аппак кылайып,
Акырын сүйлөп муңайып.
Ашык болуп барганда,
Алдымдан чыксаң булайып.

Алкымыңдын агынан,
Ашык болдум абыдан.
Ашыктыктын белгиси,
Чыккым келбейт жаныңдан.

Салынганың ак жоолук,
Саамай чачың чубалып,
Көңүлдөш жарым ушу деп,
Көргөндө көөнүм кубанып.

Айтса арман арылбайт,
Адамда сиздей табылбайт.
Ашык болуп сүйбөсө,
Адамды адам сагынбайт.

Катка жаздым арзымды,
Каймана сөздө барсыңбы?
Канеткенде чыгарам,
Ичимдеги дартымды?

Сен эсиме түшкөндө,
Туралбаймын токтолуп.
Сырыңды айтпай сен кеттиң,
Сыртыңды салып мостоюп.

Айнектей көзүң чачырап,
Акактай тишиң жалтырап.
Асыл секет, сен үчүн,
Дармансыз калдым алсырап.

Чынардай болгон боюңдан,
Чыкпайсың менин оюмдан.
Бир сүйлөшүп сиз менен,
Чыкпадым такыр кумардан.

Тиктесем көзүң ирмейсиң,
Тиги деп атым тергейсиң.
Кусадар кылып күйгүзбөй,
Же, баштагыдай жүрбөйсүң.

Сөз айтамын азыраак,
Чолпондой көзүң чачырап.
Ашыктыктын белгиси,

Күндө эле дартым ашынат.

Кызылды кийсең буралып,
Кылактап чыксаң чубалып.
Куусам сизге жетпеймин,
Кыйла дарт мага куралып.

Анжиян менен Маргалаң,
Барбаган жерим калбаган.
Алардан чыккан сулуунун,
Артыгына таңгалам.

Күмүштөн кылган билерик,
Күндө келем имерип.

Көбүнчө сизди табалбай,
Күнчүлүк кетем ийменип.

Алтындан кылган билерик,
Айда келем имерип.
Айылыңыздан көрө албай,
Алыска кетем ийменип.

Сөйкөңдүн боосун мыктайын,
Санаа менен жоктоюн.
Сагынышып келгенде,

Санабай кантип уктайын?

Көзүң айнек, тилиң бал,
Көргөндө калбайт биздин ал.
Көкүрөк черди тараткан,
Көрбөдүм сиздей ашык жар.

Ойлосом чыкпайт оюмдан,
Оолукту жүрөк бугумдан.
Ойноп-күлүп түбөлүк,
Ойлоймун турмуш куруудан.

Абыдан ысык жылдызың,
Ичимден сызам тымысын.
Көргөндө кантип чыдаймын,
Адамдан артык жылдызың.

Отурган жериң Айгыр-Жал,
Ойлосом кетет биздин ал.
Ойлоп жүрүп жете албай,
Азабың тартып болдум зар.

Суу алган жериң Чоң-Камыш,
Булагыңды сагындым.

Күл жыттанган Айсулуу,
Тамагыңды сагындым.

Орто менен жайманы,
Ойлосом жаным калбады.
Айтмайынча түгөнбөйт,
Көкүрөктүн арманы.

Жаңы-Арык менен Аралды,
Азапка мени не салды?

Эске алсаңчы, ак жоолук,
Мага окшогон зардалды.

Саргарган чөптүн ыраңы,
Саргартты жердин ыраагы.
Бозорткон чөптүн ыраңы,
Боздоткон жердин ыраагы.

Ак ичик кийсем тердеймин,
Алыскы секет кел деймин.
Сагынгандан көрсөм деп,
Күндө эстеп дегдеймин.

Көк ичик кийсем тердеймин,
Көп кечикпей кел деймин.

Көз жеткис кеткен селкини,
Көрсөм деп күндө дегдеймин.

Ак-Сайдын сары башында,

Ак жайык Кең-Суу салкынды.
Айткан менен табалбайм,
Алыска кеткен жаркынды.

Кара тоону этектей,

Калкым консо куралып.

Кара кемзел, ак седеп,
Жарашып чыкса буралып.

Карарган тоонун дарагы,
Мөмөсү бышкан тал бекен?
Кадырың эске түшкөндө,
Санаар заман бар бекен?

Бозоргон тоонун дарагы,
Мөмөсү бышкан тал бекен?
Борумуң эске түшкөндө,
Санаар заман бар бекен?

Жоругуң жакшы барыдан,
Кетпейсиң менин санаамдан.
Айтканым күнөө болбосо,
Артык көрөм жанымдан.

Эңкее бүткөн тал беле,
Татсам оозуң бал беле?
Көп зарлаймын сиз үчүн,
Мээр чөбүң бар беле?

Ак жоолугуң дүрүйө,
Кирдетпеймин дечү элең.
Күнү ажал бир келсе,

Тең кетейин дечү элең!

БОЛОТТУН АРМАНЫ²

— А, Мөкөм, акак бир тилдүү, ай жүздүү,
Айда бир көрсөм жылдыздуу.

Ай чырайлуу жамалды,

Арзызам сендей табамбы?

Азабыңа мен калып,

Сени, аксакал Жантай чал алды.

Күкүк тилдүү, күн жүздүү,

Күндө көрсөм жылдыздуу.
Күн чырайлуу жамалды,
Күйгүзүп Жантай чал алды.
Күйүтүңө мен калдым,
Күйсөм оо, сендей табамбы?
О, Мөкөм адырда оттойт бир жылкы,
Арам өлсүн миң жылкы.
Алачка* кетсин үй-мүлкү,
Ак Мөөрүм менин кана? — деп,
Ээ-эй, айтууга болдум шум күлкү.
Оо, Мөкө, торпудан оттойт бир жылкы,
Токойдон үркүп кошкуруп,
Доңуз болсун миң жылкы.
А тозокко кетсин үй-мүлкү,
Толмочум сенден айрылып,
Тобума болдум шум күлкү.
Токсон байтал айдатып,
Топудай кебез байлатып,
Той жүктөп кылаа түшпөгөн,
Менин, атама жетсин убалым.
Ак Мөөрүм сенден айрылып,
Азаптуу күндө турамын.
Тогуз айчылык жүрсөң жол,
Менин, толгонуп алым сурагын.
А менин укурук боом, аа кыл аркан,
Кыл кошуп эшкен оо чын аркан.
О, Мөкөм, топчу бир кулак тор жорго ат,
Топ жыйынга минбедим.
Толмочум Мөкөм өзүң мен,
Тобумда бирге жүрбөдүм.
Толмочум сенден айрылып,
Тозогун тарттым дүйнөнүн.

Тотудай көзүң жайнатып,
Тоо ашып көчтүң сүйгөнүм.
Кайчы бир гана кулак оо карала ат,
Карматып тойго минбедим,
Кадырман Мөкөм, өзүң менен,
Калкымда бирге жүрбөдүм.
Көрүнбөйсүң кыядан,
Каякка кеттиң сүйгөнүм?
Каралдым сенден айрылып,
Капасын тарттым дүйнөнүн.
Саргамтыл түстүү сары жайыт,
Санаамдан Мөкөм кетпейсиң,
Мен сагынармын саргайып.
Ак калтар түлкү жем издейт,
Ак шумкар көктөн эңиштейт,
Айылдан тандап бирди алармын,
Ар жоругу сага келишпейт.
Ак калтар сенсиң каңшыдым,
Ак ала барчын жанчыдым,
Арам өлгөн Жантай чал,
Ак жаркын алды малчынын.
Чакырды Мөөрүм келсин деп,
Чабарман барды шум бала,
Чаржайыт жылкы четинде,
Мен ырдап турсам ыргала.
Минтип кетериңди билгенде,
Мен келбей бир койбой тим гана.
Атаңдан көрбөй бергенди,
Айдай Мөкүш, сен үчүн,
Ал арам айылга салат чеңгелди.
Ааламды билген шум экен,
Ага айтышып кайсы эр тең келди.
Айыл да аман, сен да аман,

Аякта болгон сен да аман,
Акыры болдум мен жаман,
Армандуу Болот сенделдим.
Кийгениң кытай кырмызы,
Сага кимдердин түшпөйт жылдызы.
Кыдырган чалган жакпаптыр,
Кыргыздын канча миң кызы,
Ак Мөөр деген кыз бар деп,
Жактырган гана сендей нур кызды,
Жылдызын колдон түшүргөн,
Түбү жигиттин болдум мундуусу.

АК СЕЛКИ³

Ай тийген сенин сарайың,
Ай тийгенче карайын.

Ай тийгенче келбесең,
Азабың тартып калайын.

Күн тийген сенин сарайың,
Күн тийгенче карайын.

Күн тийгенче келбесең,
Күйүтүң тартып калайын.

Жылкы ичинде тай тору,
Азуусун сайып ат болду.
Антташканым ак селки,
Ажырай көчүп жат болду.

Көз адамдын чырагы,
Көпүрө суунун курагы,
Күндө барып көрө албай,
Курусун жердин ыраагы.

Карарган тоонун бооруна,
Карга айланып конуптур.

Кадырың санап бир бала,
Карыгандай болуптур.

Карарган тоонун боорунан,
Карарып туман ачылбайт.
Кадырлаш, сени көп санап,
Какшаган үнүм басылбайт.

Алтындан сөйкө салынган,
Кулагыңда болсомчу.

Айлындан басып суу алган,
Булагыңда болсомчу.

Күмүштөн кылган оймогуң,
Оймогуң боосун чойбогун.
Көрүнбөй кетип калды деп,
Күдөрүң үзүп койбогун.

Күмүштөн кылган билерик,
Күндө келем имерип,

Күндө бир айлам табалбай,
Күнчүлүк кетем ийменип.

Алтындан кылган билерик,
Айда бир келем имерип.

Айда бир айлам табалбай,
Алыска кетем ийменип.

Көк зоонун башы мелтирейт,
Көк көйнөгүң делбирейт,
Көңүлдөш жарың мен тургай,
Көргөндүн ичи элжирейт.

Жоргону минсем күлөмүн,
Жоругуң тартып жүрөмүн.
Күлүктү минсем күлөмүн,
Күйүтүң тартып жүрөмүн.

Алмалуу булак алаша,

Алмасы бышат жанаша.
Алмасы менен бир уруп,
Ак селки салдың тамаша.

Чырпыктан кылган чынарың,
Айлыңдан сени сурадым.
Ак селки, колго сен тийсең,
Жазылат менин кумарым.

АСЫЛ ЖАР⁴

Босого кулак, таш башат,
Боздосом кумар ким жазат?
Болгонбу чатак асылган,
Ажыраштык бир замат.

Көк-Мойнок менен Кызыл-Жар,
Көңүлгө түшөр кайгы зар.
Күндөй болгон жүзүңдү,
Бир көрүүгө болдум зар.

Токойдун башы Айгыр-Жал,
Тозогуң тарттым, асыл жар.
Толгон айдай жүзүңдү,
Бир көрмөккө болдум зар.

Кара-Чоку, Кузгун-Таш,
Кападар болду курган баш.
Кадырың санап, асыл жар,
Күнүгө агат көздөн жаш.

Айгыр-Булак, Семиз-Саз,
Алмадай боюң өтө пас.
Ар кыялың көп сурап,
Агызамын көздөн жаш.

Торпок менен Көк-Белди,
Көрмөк болдум көп жерди.
Мына минтип сиз үчүн,
Көздөн төгөм кан-селди.

Ак бейит менен Беш-Сары,
Ай сайын айтам мен аны.
Акылыма түшкөндө,
Өңүм болот кер сары.

Андан ары Терек-Суу,
Жазында келчү сен бир куу.
Ашыктыктын айынан,
Ар күнү айтам мен муну.

Ыргайга чыгып барайын,
Ал жерден издеп карайын.
Табалбасам ал жерден,
Ырысы жок таалайым.

Арчалуу менен Жылаңач,
Айлыбыз консо аралаш.
Ар кыялың көп санап,
Агызамын көздөн жаш.

Кайрылып барып эл конот,
Каман-Суу, Шекер-Булакка.
Катгасаң салам айта бар,
Кагылсын секет ынакка!

Кызыл-Өңөт, Көбүргөн,
Кылаңдай басып көрүнгөн.
Кызыл көйнөк буралып,
Кысталыш жерден бөлүнгөн.

Маңдай жагың Сарт-Жолду,
Санасам ичке дарт толду.
Санадар кылып мени сен,
Кандай түрдүү күн болду.

Үч-Кашка-Суу, Чоң-Ташка,
Айта турган сөз башка,
Айлыңыз калып эң артка,
Азабың тарттым башкача.

Башым түштү көп дартка,
Көңүл бурчу мен жакка.
Ырайым кылсаң болбойбу,
Көздөн аккан кан жашка.

Кайнардан аккан булагым,
Кайда деп сизди сурадым.
Жайма көкүл, узун чач,
Жанбурадар ынагым.

Карааның көрүп дууладым,
Кайда деп сизди сурадым.
Кадырыңды көп санап,
Кападар болуп куурадым.

Түз ашуу менен Зынданды,
Түтпөй ичим көп жанды.
Түбөлүк жарың болбосо,
Түгөнсүн жандын жыргалы.

Түз-Ашууну ашайын,
Түзүктөп көңүл ачайын.
Түпөйүл болгон көңүлдү,
Каякка барып жазайын?

Үйүңүз көчтү беттештен,
Үшкүрүп калдым жетпестен.
Көрүшөрбүз өлбөсөк,
Үмүтүң үзүп кетпесең.

Ак-Муз менен Кекилик,
Азабың тартып нетелик.
Амандашып коштошуп,
Алыскы жолго кетелик.

Көртө-Тоо менен Теректи,
Көңүлгө мунуң көп өттү.
Көңүлгө мүшкүл иш салып,
Көз көргүс жерге не кетти?

Сары-Күңгөй, Теректи,
Санатып мени дегдетти.
Санаага мүшкүл иш салып,
Сагынтып алтын не кетти?

Муздабас менен Карагыр,
Муңкандым таппай карааның.
Мына минтип сен үчүн,
Кыйналганым карагын.

Ат-Башыдан карайын,
Армандуу менин таалайым.
Андан издеп таппасам,
Армандуу болуп калайын.

Кемеге менен Талды-Суу,
Кейишти кыйын салды ушу.
Кападар кылып кайгыртып,
Кайрылбай кетип калды ушу.

Кынама кийип белиңе,
Кызыгам сенин кебиңе.

Мен айраңмын жалганда,
Көңүлүңдүн бегине.

Айтайын келип аркаңдан,
Айлыңды таппай Арпадан.

Ар кыялың көп санап,
Азабың тартып зарланган.

Кантейин келип аркаңдан,
Калкыңды тапсам Арпадан.
Кадырың санап канчалык,
Кападар болдум зарпыңдан.

Айланып учкан ак шумкар,
Ал дагы түшөр жем үчүн.
Азабың тартып зар какшап,
Атайын келдим сен үчүн.

Көкөлөп учкан көк шумкар,
Туурга түшөр жем үчүн.
Тозогуң тартып зар какшап,
Толгонуп келдим сен үчүн.

Белиң ичке тасмадай,
Башында тагдыр жазгандай.
Азабыңды көп тарттым,
Жүрөмүн кантип какшабай.

Арпанын башы коргон таш,
Ортосу даңгыл отоо таш.
Кыялың эске түшкөндө,
Кыйла агызам көздөн жаш.

Кузгун таштын булагай,
Курусун жандын ынагай.
Қусадар болуп кеттим го,
Кантейин жолдун ыраагай.

Маңдай жагың Каракол,
Үч кайнардын бөксө жол.
Ажырашып бөлүнүп,
Алыска кеттиң, аман бол.

Чаар айгыр менен Чарынды,
Кимге айтамын зарымды?
Керилип басып буралып,
Кейишке салдың жанымды.

Кайрылып барып эл конор,
Каман-Суу шекер булакка.
Катгасаң салам айта бар,
Кадырлаш секет ынакка.

Ак байталдын Кызыл-Таш,
Айтамын кой көз узун чач.

Ар кыялың көп санап,
Агызамын көздөн жаш.

Кайнар менен Арашан,
Кайрылып жүзүң карасам.
Кан жуткандай боломун,
Кадырыңды санасам.

Койгонду-Колот, Кыр-Жолду,
Колкодон кетпес сыр болду.
Комузга салып чертүүгө,
Кошулушкан ыр болду.

Ак сайга чыгып барайын,
Ал жерден издеп карайын.
Табылбаса ал жерден,
Армандуу менин таалайым.

Айлыңыз көчүп Бетгештен,
Аңырып калдым жетпестен.
Аман болсом келермин,
Ажырашып кетпестен.

Кемеге менен Талды-Суу,
Кейишти жаман салды ушу.
Капа кылып жанымды,
Кайгыртып кетип калды ушу.

Айлыңыз кетти алыска,
Амалым жок барышка.
Кантейин салам айта тур,
Алыста калган таанышка.

Элиңиз көчсө козголуп,
Эриккен көңүл кош болуп.
Жазылат жарпым көргөндө,
Жарк этип күлсөң оштонуп.

Жаралуу аркар көздөнүп,
Жароокер муңдуу сөздөнүп.
Жамалың эске түшкөндө,
Жалбырттап ичим өрттөнүп.

Көгүчкөн учуп жеткисиз,
Көк ойго түшүп кетипсиз.
Көк ойдо чаңдап шамал жок,
Көңүлдөн кетпейт амал жок.

Сагызган учуп жеткисиз,
Сары ойго түшүп кетипсиз.
Сары ойдо чаңдап шамал жок,
Санаада турат амал жок.

Күмүштөй тишиң кашкайган,
Күзгүдөй бетиң тастайган.
Кусадар болуп таппадым,
Күрдөлүү жериң Ак-Сайдан.

Адамдан артык келбетиң,
Алмашып келген бендесиң.
Акылың артык адамдан,
Кетпейсиң менин санаамдан.

Айтамактын айынан,
Азыраак обон саламын.
Асылкеч, сендей сулуудан,
Арманда кантип каламын?

Күйгөндөн айтам бир сабак,
Күйүттү салдың, Айтамак.
Күйүтүңө чыдабай,

Айтмак болдум сөз жамап.

Күйгүзүп салдың жалынды,
Күйүткө салдың жанымды.
Көңүлдү минтип.бурганча,
Салсаңчы мага жалынды.

Жаркырап көзүң Чолпондой,
Келбетиң нурдан болгондой.
Жылуу төшөк, таттуу уйку,
Койнунда жатсам ойгонбой.

Саамай чачың селкилдеп,
Айттырасың келсин деп.
Жаралуу аркар көздөнүп,
Жароокер муңдуу өңдөнүп.

Санап жүрөм өлгөнчө,
Сагынып кетем көргүчө.
Эстеп жүрөм өлгөнчө,
Эригип кетем көргөнчө.

Карарып чачың жалтырап,
Көп караймын жалдырап.
Сен эсиме түшкөндө,

Мен кетемин алсырап.

Сары ала шайы жоолугуң,
Санжыргалуу борумуң.
Санаган сайын ич күйүп,
Санаадан кетпейт жоругуң.

Көк ала шайы күрмөчөн,
Көйкөлө басып түрлөнсөң.
Көптөн бери сүйлөшүп,
Өтүп барат күн нечен.

Акырын басып байкасам,
Акылга салып чайкасам.
Көңүл берип сен көнсөң,
Түбөлүккө жар болсоң.

Колунда күмүш билерик,
Козголуп сүйүп ийменип.
Кой десе болбой күнүгө,
Келемин сени имерип.

Келгеним сени имерип,
Кошулсам деймин түбөлүк.
Түбөлүккө сен көнсөң,
Ойноп күлүп жүрөлүк.

Тамагыңдын актыгы,
Таң шооласы жарыктай.
Үч төрт жыл сага асылып,
Кириштим го талыкпай.

Азабың тартып ар күнү,
Айтып жүрөм зар күүнү.
Ашыктык зардан кутулуп,
Кошулсакчы бир күнү.

Колтуктап атка мингизип,
Колунду кармап бек кысып.
Колума эми тийди деп,
Безип бир кетсем ызгытып.

Кымбатым, кызыл алтынсың,
Кыялың күмүш жаркынсың.

Көргөндө көңүл сергиткен,
Күзгү бир коңур салкынсың.

Кубантасың ар кандай,
Кумар болгон жандардай.
Ойлонтосуң ак тамак,
Олуттуу жерди тапкандай.

Жашылдан кемел күрмөчөн,
Жарашыктуу өң, мүчөң.
Ич кызытып бек тартып,
Жайкала басып сүйлөсөң.

Колуң жумшак апапак,
Үлпүлдөгөн кебездей.
Абайлап көрсөм сыпатың,
Адамдан тууган эместей.

Көк дукаба буралып,
Көргөндө көңүл кубанып.
Көңүлүңдөн мен чыкпай,
Кай жерде турдуң кубарып?

УГУЛБАЙ КЕТТИ КАБАРЫҢ

Жаш кезекте жаркылдап,
Сүрбөдүк дүйнө жыргалын,
Жакын жерде сен болуп,
Артыңдан издеп барбадым.
Өзүңдөн кабар бир укпай,
Арылсын кантип арманым.

Сизге арнап кат жазам,
Сүйлөшүп качан сырдашам,
Сүрөтүң турат жанымда,
Сүйлөбөйт экен тыңшасам.
Мендеги болгон санаалар,

Ысык-Көл менен барабар,
Өзүңдөн кабар уга албай,

Жаш жүрөк болгон жарадар.
Такыр кабар болбоду,

Беш жыл эки ай болгону.
Кандайча кабар угам деп,
Капалуу жүрөк козголду.
Күкүк менен Сейнептей,
Күйүттүү болуп үн жетпей,
Зарлаган жарга кошобу,
Саринжи менен Берметтей.
Капалуу болом эстесем,

Кандай бир күндү чектесем,
Арманда өтүп кетем го,
Сүйүшкөн жарга жетпесем,
Балалык кызык өмүрүн,
Көрбөстөн өттүм арманда,
Кантейин сабыр кылайын,
Жараткан башка салганга.
Бир жылы бирге жашаган,
Өмүрлүк эле жубайым,

Угулар бекен кабарым,

Жети жыл күтүп турамын,
Тилеген тилек ишке ашып,
Самаган ойго жетермин.
Салкынын көрүп аванын,
Сайрандап жүрүп өтөрмүн,
Милдетин алып аскердин,
Эсендик белги кат бергин,
Аманат жаның соо болсо,
Жеңиштүү болуп бат келгин.
Аман-эсен бармын деп,
Жеңиш жеңип алдым деп,
Кат келер күнү бар бекен,
Кадырлаш курбум алгын деп.

МОНЧОКТОП АГАТ КӨЗДӨН ЖАШ⁷

Айлыңдан издеп желиктим,
Аманат жандан зериктим.
Ашыктык сенин зарпыңдан,
Айың сөз болуп териктим.

Арпанын башы кара суу,
Аягы кептеш миң бугу.
Айтпай кантип коёюн,
Ичимдеги көп муңумду.

Аяк жагы Каракол,
Үч-Эмчектин бөксө жол.
Ажырашып, жете албай.
Алыска кеттик, аман бол.

Кызыл-Дөбө, Жагалмай,
Кылчайып издеп таба албай.
Кыялың эске түшкөндө,
Кылча жанды аябай.

Арканын башы Курган-Таш,
Ортосу заңгел оттуу таш.
Түбөлүк жардан ажырап,
Акылым айран болдум мас.

Маңдай жагың Каш-Кулак,
Барарга чолоң кайсы убак.
Мал жоктуктан алалбай,
Байланды белем биздин бак.

Токойдун башы Айгыр-Жал,
Тозогуң тартып болдум зар.
Бар тилегим дүйнөдөн,
Кошуламбы, ашык жар?

Кемеге менен Үйүрмө,
Кеп айттырдым күнүгө.
Кебимен жооп келгенче,
Кеттиңби жалган дүнүйө?

Аябаймын жанымды,
Тарттырдың го зарыңды,
Эсиң бир болсо сен өзүң,
Эскере жүр алымды.

Чаар-Айгыр деген жар болот,
Чакырып үнүм кар болот.
Жайдарым сени мен издеп,
Таппадым айла не болот?

Көйнөгүң кызыл тубардан,
Көргөндө чыгам кумардан.
Күйбөгөн жерим калбады,
Күлүп коюп муңайсаң.

Кыймылдайт сенин күбөгүң,
Солкулдайт менин жүрөгүм.
Ай тийгендей жаркылдайт,
Ача салсам билегиң.

Жайламак болдук быйыл жай,
Кайырманын жонуна.
Кападар кылып зарлантып,
Кайгыны салдың оюма.

Көлтөр менен Ойнок-Жар,
Көңүлдө кайгы канча бар?
Көптөн бери көрө албай,
Көрүшүүгө болдук зар.

Талаа-Булак түз жерге,
Талыкшып чарчап жатпайбыз.
Жайдарым секет сиздейди,
Таңшыган менен таппайбыз.

Бороонду-Ичке Адырлаш,
Бооруң сенин кандай таш.^
Болжолдоп сага жете албай,
Мончоктоп агат көздөн жаш.

КҮҢӨТАЙ⁸

(1-түрү)

Булум, булум, булум жар,
Булум бир жардан туз албай.
Мурдатан сага ишенип,

Күңөтай, бойбойдок калдым кыз албай.
Ийри бир ийри-ийри жар,

Ийри бир жардан туз албай.

Илгертен сага ишенип,

Күңөтай, бойбойдок калдым кыз албай.
Курбуга каккан куу казык,

Кулжанын эти жол азык.

Курдашы менен бир кеткен,

Күңөтай гана кызда не жазык?
Тектирге каккан куу казык,

Текенин эти жол азык.

Теңтушун таап кеткен соң,

Күңөтай гана жарда не жазык.

Эл өйдөгө чыгарда,

Кара жон эркеч кой баштайт.
Кадырлашым Күңөтай,

Качан бир болсо той баштайт.

Топтоп учкан таранчы,

Тобун бир бузбай карачы!

Топ бийкечтин ичинде,

О-кургур Күңөтай барбы карачы!

Эл ылдыйга түшөрдө,

Агала эркеч кой баштайт.

Кайсы жерден көрсөм да,

Ай, бой, бой Күңөтайым той баштайт.
Эл өйдөгө чыкканда,

Эрмек бир элең Күңөтай.

Саймалаган жоолукту,

Бермек элең Күңөтай.
Ак ирим көлдүн жакасы,
Айтмайынча жазылбайт,
Бойбой, бойбой,
Күңөтай кыздын капасы.
Көк ирим көлдүн жакасы,
Көк боз аттын такасы,
Көрмөйүнчө жазылбайт,
Бойбой, бойбой,
Күңөтай кыздын капасы.
Ак таяк кыйдым кырчындан,
Күңөтай, ашык болдум сыртындан.
Айланып кайра сүйлөшпөй,
Арманда калдым журтуңдан.
Көк таяк кыйдым кырчындан.
Көбүнчө сага сүйлөшпөй,
Күңөтай, арманда калдым,
Алиги көчкөн журтуңдан.
Өрүк бир жедим гүлдөшпөй,
Күңөтай, өкүттө калдым сүйлөшпөй.
Алма жедим гүлдөшпөй,
Арманда калдым сүйлөшпөй.

КҮҢӨТАЙ
(2-түрү)

Ак ирим көлдүн жакасы,
Ак боз аттын такасы.
Айтмайынча жазылбайт,
Ак Күңөтай капасы.
Көк ирим көлдүн жакасы,

Көк боз аттын такасы,
Көрмөйүнчө жазылбайт,

Ак Күңөтай капасы.

Ак ирим көлдүн дубалай,

Ак тулпар аттын тумары ай.
Көксөгөндө айрылган,

Ак Күңөтай кумар ай.

Көк ирим көлдүн дубалай,

Көк тулпар аттын тумары ай.
Көксөгөндө айрылган,

Күңөтай кыздын кумары ай.
Кыштоонун башы кызыл жар,
Кызыл жардан туз албай,
Күңөтай, сизге ишенбей,

Башка жерден кыз албай.

Ак тикен чыгат бүр байлап,
Алышып жүрдүк бир жайлап.
Акылдаш жарың болойун,
Күңөтай, азабыңа бел байлап.
Көк тикен чыгат бүр байлап,
Көңүлдө жүрдүң бир жайлап.
Көңүлдөш жарың болойун,
Күңөтай, күйүтүңө бел байлап.

КЕЛИНДИН АРМАНЫ⁹

Жайкалып жайдын шибери,
Жарылсын койдун куйругу,
Жаш балага туш кылган,

Жан эгемдин буйругу.

Алты жашар балага,

Айтсам сөзүм тең келбейт,
Анда бозой кел дебейт.
Курудум бозой кел дебейт.
Боз уланга көз артып,
Бозоруп жалгыз мен жатам,
Күйөөлүгө көз артып,

Күйүп жалгыз мен жатам.
Жагалмай учат мойнокко,
Жан эгем кошпой койду го,
Жыргалы түмөн бойдокко.
Эңкейип качкан куланды,
Атып алар болсочу,

Этегим ачар уланды,

Сатып алар болсочу.
Капталдай качкан куланды,
Атып алар болсочу,
Капшыра басчу уланды,
Сатып алар болсочу.

Эңкее качкан кулан жок,
Эмчегим эзер улан жок.

ЖИГИТТИН АРМАНЫ

Баштасам ырды башынан,
Бал уйкум түндө ачылган.
Бактылуу элем бир кезде,
Бакытым эми чачылган.
Колумда турган бакытты,
Кокусунан качыргам.
Күлүндөп турсаң жанымда,
Гүл элең мага ачылган.

Азапка түшүп жүрөгүм,
Арманда болуп жүрөмүн.
Адашып калып өзүңдөн,
Аябай эми жүдөдүм.

Ак сүйүү менен жетишкен,
Ашык жар элең чүрөгүм,
Өзгөчө элден жан элең,
Өзүңдөн үзбөйм күдөрүм.
Ажарын чачып жүзүңдөн,

Агарып аткан таң элең.

Баратсаң түндө жанымда,
Балбылдап күйгөн шам элең,
Бактыма менин туш болгон,
Башкача элден жан элең.

Ажырап калдым кокустан,

Анда мен бейкам жан элем.

Өзүңдү эстеп кыйналам,
Болду го күнүм ыйлаган.
Топтолуп бугум күн сайын,
Толду го ичке сыйбаган.
Топ элдердин ичинен,
Табылбас сендей сыйлаган.
Кымбатым эстеп өзүңдү,
Кыйналам абдан кыйналам.

Кыйгырдай мүчөң келишкен,
Кымча бел элең периштем.
Көздөрүң сенин моймолжуп,
Көргөндүн көөнүн эриткен.
Албырып жүзүң нурданып,
— «Алсамчы муну» — дедирткен.
Акылдуу элең өзүң да,
Адамдын көөнүн сергиткен.

Куш болуп учуп колумдан,
Карабай кеттиң кайрылбай.
Жүрөк да, тилек бир эле,
Жүрчү элек такыр айрылбай.
Ак куум менин сен элең,
Алдырбай кеттиң, алдырбай.
Кайгырам дайым сени эстеп,
Кантемин анан кайгырбай.

Күлгөндө күндөй жаркыган,
Гүл болуп жытың аңкыган.
Ашыктык отун жандырсаң,
Ак булбул болуп таңшыгам.
Ак куусу көлдүн сен болсоң,
Ак бүркүт болуп шаңшыгам.
Бактысыз болуп калгынча,
Барсамбы деймин артыңан.
Алтындан эле сабагын,

Ак кебез эле тамагын.
Адамдын колун кубанткан,

Ак алма болчу мамагың.
Өзүңдү эстеп кыйналып,

Өрт болуп күйүп жанамын.
Күйүгө берсем мен минтип,
Күл болуп бир күн каламын.

Көргөндө сени жаңыдан,
Көзүмдү тартып алалбай,
Көңүлүм түшкөн өзүнө,
Күймөнүп жакын баралбай.
Убайым чеккем ошондо,
Үмүтүм үзүп калалбай.
Бийлеген менин эркимди,
Басканың сенин маралдай.

Бір жазып анан арнагам,
Ыңгайлуу жерде кармагам.
Ынтызар болуп жүрчү элем,
Ырыстуу экем жандагам.

Көз артып сага далайлар,
Көптөрү жандай албаган.
Алданган белем ошондо,
Алардан бирөө калбаган.

Таалайыма жазылган,
Тандаган жарым сен элең.
Таалайлуу кылам сени — деп,
Талпынып жүргөн мен элем.
Кылыктуу далай келиндин,
Кыркына өзүң тең элең.
Түгөйүм Какей сен менен,
Түбөлүк жашайм дечү элем.

Тагдырым тайып жолумдан,
Таалайым кетип колумдан,
Түтүнү каптап күйүттүн,
Түгөнбөс санаа чогулган.
Түйшүккө салып өзүмдү,

Түк кетпей койдун оюмдан.
Төрт айлансам жер шарын,
Таппасмын сендей сонундан.

Сулуусу элең чүрөктүн,

Толтосу элең жүрөктүн.
Өмүрүмдү узартчу,

Болчусуң суусу мүрөктүн.

Күн болуп тийип «жарк» этип,
Кубантып жанды бир өттүң.
Жоготуп коюп өзүңдү,
Жашоомдо кантип күн өтсүн.

Сүйгөнүн эстеп зарлаган,
Дүйнөдө мендей бар бекен.
Сүйгөнүнөн ажырап,

Ал дагы мендей зар бекен.
Көтөргөн сүйүү кайгысын,

Көк буйлалуу нар бекен.
Бактысыз кылган мендейди,
Бул дүйнө мага тар бекен.

Ойлоном сени күнү-түн,

От болуп ичте күйүтүм.
Оорутат жүрөк сыздатып,
Оңкулдап жалгыз жүрүшүм.
Көзүмө дайым элестейт,

Жарк этип сүйкүм күлүшүң.
Нааразы болом тагдырга,
Бөлбөгөн бакыт үлүшүн.

«Жарк» этип күлсөң айланан,
Жылдызым элең жайнаган.
Жанымда жоксуң жалжалым,
Жалгыздык мени байлаган.
Суктантып коюп бөлүндүң,
Сүйүүм ичте кайнаган.

Азапка салдың өзүмдү,
Арданам абдан арданам.

Антташкан күндөр эстеби,
Айлуу түн ошол кечтеги,

Болукшуп турган ошол кез,
Буралып жаздын көктөмү.

Ак сүйүү жолун ачсын — деп,
Ай нурун бизге төккөнү.

Күч алган анда махабат,
Күйүтүн эми өрттөдү.

Ар кимдин кирип тилине,
Ажыраштык экөөбүз,

Ашыктык оту күч алды,
Айласын кантип чечебиз.
Арадан бир аз жыл өтсө,
Алыстап анан кетээрбиз,
Аткарбай калдык антты — деп,
Арманда болуп өтөөрбүз.

Ойлонуп ичтен сызылып,
Жүргөнүңдү түшүнөм.

Мен сыяктуу сенин да,
Сүйгөнүңдү түшүнөм.
Махабатың күч алып,
Күйгөнүңдү түшүнөм.

Сүйөм сени сүйөм — деп,
Сүйлөөрүңдү түшүнөм.

Айланып алыс кетпестен,
Келээриңди түшүнөм.

Ак сүйүүңдү түбөлүк,
Берээриңди түшүнөм.

Азапта калган мени да,
Сезээриңди түшүнөм.

Баш кошоорбуз кайрадан,
Ортодо сүйүү күчүнөн.

ТҮРМӨДӨГҮ АДАМДАРДЫН АРМАНЫ

ТҮРМӨДӨГҮ АРМАН ЫР¹

Калем алып колума,
Кат жазамын ойлонуп,
Эл-журтумду мен самап,
Жаталбадым толгонуп.
Болот калем колго алып,
Болжоймун сөздүн борумун,
Түрлүү сөз менен сайратып,
Сүйлөймүн сөздүн сонунун.
Ноябрь айдын ичинде,
Айдалып үйдөн жөнөдүм,
Алланын салган иши экен,
Пешенемден көрөмүн.
Ушул күндүн өзүндө,
Кара жер калды катырап,
Жаш баласын көтөрүп,
Алганым калды жалдырап.
Айылдан чыктым бөлүнүп,
Карааны көзгө көрүнүп.
Кайран элим калды деп,
Кара жаш көздөн төгүлүп.
Айдалып Муса кетти деп,
Агайың калды күйүнүп.
Бейлинен Муса тапты деп,
Душман калды сүйүнүп.
Ал күнү келип мен жаттым,
Райондук түрмөгө.
Ушундай ишке туш болдум,
Убалга душман карайбы.

Төрт күндөн кийин мен келдим,

Биринчи номер түрмөгө,
Көрүнбөй Муса калды деп,
Агайин-тууган түңүлбө.
Аркарын атпай мен калдым,
Ак карлуу тоону аралап,
Азыраак иштеп мен келдим,
Акмак душман каралап.
Айланам бийик темир тор,
Алтын баш болду мында кор,
Жакында бошоп барсам деп,
Жараткандан тилек зор.
Жароокер курбум сүйгөнүм,
Жалындуу терең күндөрүм,
Алышып ойноп күлөрдө,
Азабын тарттым түрмөнүн.
Капа болбой катып ал,
Колондон жазган катымды,
Калтырбастан мен жаздым,
Калган ичте дартымды.

Кош, аман бол, эл-журтум,
Кайра айланып көргөнчө,

Бул алтын баш не көрбөйт,
Өмүр өтүп өлгөнчө.
Жаралыпмын мен жалгыз,
Кудирети — күчтүү кудайдан.
Жалгыздык түшүп башыма,
Жабыркап тарттым убайым.
Жараткансың кудайым,
Жалгыз кылып башымды,
Жалгандан эки жыл кесилип,
Өткөрмөк болдум жашымды.
Күйөр тууган бар болсо,
Кетпейт беле куткарып,
Кебимди сүйлөөр тууган жок,
Кесилдим соттон суралып.
Жалгыз кылып койгончо,
Жаратпай койсо эп экен,
Жардам кылар тууган жок,
Жалгыздын иши кем экен.
Айдалып келип колонго,
Айласыздан жатамын,

Абалы кандай болот деп,
Артымда катын-баламын.
Жалгыздыкка жеңдирбе,

Кайрат кыл Батый алганым,
Не болсо да көрөбүз,
Алланын башка салганын.

Чегирткеге черттирбе,
Колунда эки баланы,

Атасыз жетим дедиртип,
Көңүлгө салба санааны,

Көп ойлоп капа боломун,
Артымда чүрпө баламы.
Кудай башка салбасын,

Бул өңдөгөн жараны.

Эч болбосо артымдан,

Издеп келер балам жок.
Жалгыз элем балам жаш,
Кайгыда жүрөт алтын баш,
Карыптык тарткан кезимде,
Кайрылып келер балам жаш.
Кандай күндө жаралдым,
Асылын көрбөй Алмандын,
Үч жашка чыгып калганда,
Күйүтүн тартып айрылдым.
Өтөбү жалган дүйнөдөн,
Күйүт менен алтын баш.

Мен капамын жалганда,
Жалгыздык түшүп башыма.
Жалгыз болуу, көп болуу,
Жараткандын колунда,
Жамандык көргөн кезимде,
Жалгыздык түштү оюма.

Ак кагазды бетке алып,
Алып калем колума,

Аңгеме кылып жазайын,
Азаптуу таалай шорума.
Алда кандай күн болот,
Айтылып жүрсүн соңума.
Агайин, тууган, курбулар,
Алышып жүрсүн колуна.
Алыстан берген саламым,
Агайин, тууган тобуңа,
Айыпталдым жүрө албай,
Акыйкат закон жогунан.
Алладан жардам тилейин,
Ишимди салса оңуна.
Аттанып чыгып барышка,

Алыскы сапар жолумда,
Айланып кайта тарта көр,
Кең Аларча бооруна.

Аңгеме кылып алайын,

Ар түрлүү обон салайын,
Айрылбайт кайгы жүрөктөн,
Азабын тартып санаанын.
Алды-артымда бирөө жок,
Атадан жалгыз карааным,
Топтолгон кайгы тумандын,
Толкунунда турамын.
Тогуздун бири болсом деп,
Тоодой эле илебим,

Тогуз турмак бири жок,
Көрбөй түрмө караанын.
Алмак үчүн көңүлдү,
Аңгеме кылып турамын.
Айткан кызыл тил сайрайт,
Өткөн күндүн далайын,
Азаптуу күндөн чыкпадым,
Ачылат качан таалайым.

Ай, жылдар өтөт тизилип,
Алсырап күндө паанайым,
Азапты бирге тартышып,
Алганым жеди убайым.
Көтөрмөккө көңүлдү,
Көтөрүп обон салайын.
Көрсөтчү кызыл тил сайрап,
Көргөн күндүн кандайын,
Көп күндөрдү тизилтип,
Көрмөк болдум далайын.
Карап көрсөм абайлап,
Кандай болот таалайым?
Кайгы менен кан жутуп,
Канчалык кейиш убайым.
Кайгыма болуп тең орток,
Капалуу болду жубайым.
Карып жандын аманын,

Бир алладан сурайын.
Приговордун башына,
Кыргыз ССРи атынан,
«Айыпкер» деп аталып,

Ак кагазга жазылдым.
Айдалып кетем ар качан,

Анымды кимден жашырам,
Арт жагын бергин кудайым.
Калкалап калчу канат жок,
Карып жан жалгыз башынан,
Калемде болгон иш экен,

Кай жерге барып жашынам.
Өкүм турмуш айланып,
Кетпеди менин башыман,

Энчилеп берген немедей,
Ээрчип алып артыман,
Адашпай кайта кез келет,
Тааныгансып жашынан.
Ажыратчы Мухаммед,
Айланайын атыңдан,
Амалсыздан адаштым,
Агайин, тууган калкымдан.
Аркалайм кимди куткар деп,
Уялаш жок катыңдан.
Аягымдан бек кармап,
Тыгамбы шорго башымды.
Жакшы кезде бир жүргөн,
Жакыным кетти жанымдан,
Бейпил турмуш боштондук,
Канткенде сага кабылам.
Калдайган калың эл-журтум,
Араңарды сагынам,

Кээде торго чалынам.
Чындыгы менин шорум көп,
Жабырланып наалыган,
Жарасын айткан андан көп,
Сактансаң сактайм деген кеп,
Чындыгы кимге таарынам.
Жардам күтөм кантейин,
Азирети алладан.

Жараткан нуруң мурунтан,
Ак мустана Мухаммед.
Жанаттан барып жай алган,
Опосуз дүйнө убара,
Кылымдан кылым өтпөгөн,
Абалкы бүткөн эл кана.
Алпурушуп күн өтүп,

Азап тартып беймара,
Жараткан алла жалгай көр,
Таппадым башка эч айла.

Азирети бир алла,

А дагы түшкөн туткунга,
Жан-жаныбар, адамзат,

Көнбөй койбойт жазганга.
Алладан амир болгон соң,
Айтып чыккан асманга,

Туура келсе тарткылык,

Түк койбойт андан качканга,
Медет бол таксыр пайгамбар,
Белинен шорго батканга.

Жараткан өзүң билесиң,
Жакшы-жаман кылышты.
Тагдырыңа айла жок,

Багып күткөн күнүмдү.
Жазууга көнбөй койбойсуң,
Муз чайнап, булут бүрксөң да.
Кайберен кырк чилтен,

Бириң медет кылбайсың,
Касиеттүү эр Манас,
Жалбарамын атыңан,
Алманбет, Чубак, Эр Сыргак,
Ошол өңдүү баатырдан.

Шор айланса башынан,
Бак-дөөлөтүн качырган,
Абайласам бул күндө,
Душманым көп жакындан.
Адамдан жардам болобу,
Арбакты тороп чакырсам.
Эрмек болуп керең үй,

Эч кабарсыз мен жатам.

Өткөн күндү алдыман,
Элестетип ыр жазам,

Кырк бир таш төлгөнү,
Кайта-кайта мен тартам.

Ачпас аны болду деп,
Көңүлүмдү кубантам.
Арбактары колдой көр,

Өз атам менен чоң атам.
Жараткан өзүң жар болуп,
Карыбыңды жалгай көр.

Айла кеткен күн болду,

Эрмек болуп ыр жарык,
Ааламда жашаган,

Курман болду көп адам.

Улуу-кичүү курбалдаш,

Куран окуйм сизге арнап.

Ар бири кымбат эл үчүн,

Күйүп турган шам чырак,

Жардамы тиер бекен деп,

Жалынсам ыйлап мен зарлап.
Жалгызмын деген сөзүмө,
Жапарым көңүлүңө албагын,
Аман койсун кудайым,
Сен менин бел байлаган чырагым.
Капа болуп кат жаздым,
Жапарым кандай айла кылайын.
Нукен, Бурул балапан,
Булар да менин балдарым.
Аман койсун деп тилеймин,
Булардын бир чымындай жандарын.
Силерди көрүп мен турсам,
Жок болот менин арманым,
Ардактуу келиним Күкүнай,
Сен да көңүлүңө албагын.
Көрө албастан силерди,
Сагынып зарлап ыйладым.
Кыябы кирип келгенде,
Сөз тиримин жалгадым,
Не болсо да көрдүм го,
Алланын башка салганын.
Алган жарым Батыйна,
Катка мени жазбайт деп,
Таарынып сен да калбагын.
Мырзакүл, Талкан балдарым,
Бир көрө албай силерди,
Сагынып зарлап ыйладым.
Кырсыктан кудай сактасын,
Бир чымындай жандарын.
Кеңири терип жей албай,
Кеңештин берген жемишин,
Карасам абдан бек уят,
Кармалып кайра келишим.
Адамзат кайдан билебиз,

Алланын эмне кылышын.

Кең дүйнөм менин тарыды,

Кесепети тийип душмандын.
Кыябын таппай турамын,

Кыясы тайган тар жолдун.

Кыйналган учур кез болду,
Кудурет өзүң жар болгун.
Саналат саат мүнөтү,

Өмүрүм өтүп баратат.
Азаптын чети көрүнбөйт,
Сандаган күндөр, ай жатат.
Жарадар кылып жүрөктү,
Болжолсуз санаа чер жатат.
Кеңири жайып кулачын,
Кеңитип кайгы-мун жатат.
Кечке мени тоорубай,
Кечикпей качан таң атат.
Айланып торго чалынса,

Ак шумкар эстейт чабытын,
Алыска буудан чуркаса,
Аркырап керет арышын.
Арсыз жаман болсо да,
Азамат ойлойт намысын.
Өзгөрбөгөн турмушта,

Эчтеке болбойт баары чын,
Алаксып өмүр билинбей,
Байкачы өтүп барышын.
Жалпыга бирдей жардамың,
Жаратылыш калысын,
Азапка башың чалынса,

Алыстан качат таанышың.
Адам себеп тагдырга,
Кармалып кайра калышым,
Көтөрбөскө айла жок,
Таалайга тагдыр салышың.
Алып калем колума,
Айыптуулук зар кылган,
Мезгилинде адаштым,
Берекем жыргал калкымдан.
Улуу-кичүү курбалдаш,
Урматтуу жер жалпыңан.
Жер бети гүлдөп, бак гүлдөп,
Мелтиреп гүлү чалкыган,
Жайлоосу толгон мал менен,
Жакада аштык чалкыган.
Кыштагы укмуш өзгөрүү,

Кылымдар тойбос баркы бар.
Жаңылыкка жаңылык,
Кошулуп турат артынан,

Кел бери, жайыл дасторкон,
Айланайын салтыңан.

Уруксат берсе кең Совет,

Учсам деп кайра талпынам.
Катарлап үйлөр салынып,
Калаасы гүлдөп жаңырып,
Кызгалдактай кыз-келин,
Келишер жоолук салынып.
Калкыңдан кетпес берекең,
Каалаган нерсең табылып.

КӨБҮРӨӨК ПАЙДА ТАБАМ ДЕП²

Казал жазам азыраак,

Кары болдум жалдырап.

Карыш жерге баса албай,

Эки бутум шалдырап.
Камырдын ичи караңгы,
Кайран Кең-Суу аманбы?
Түрмөнүн ичи караңгы,
Түрлөгөн Кең-Суу аманбы?
Түрмөдө жатып аманат,

Бир кудайга зарланат.

Бул тозоктон куткарып,
Азаптан алчы далдалап.
Айылдын суусун бура көр,
Айланайын аталаш,

Атама көз салып тура көр.
Жогорку сууну бура көр,
Жоругу жакшы энелеш,

Көз салышып тура көр.

Көк ала зоонун боорунан,
Көрбөй басып тай кылдым,
Көбүрөөк пайда табам деп,
Эл-журтум сенден айрылдым.
Ак ала зоонун боорунан,

Аңдабай басып тай кылдым,
Азыраак пайда табам деп,
Айылым сенден айрылдым.
Ташка чыккан тармал чөп,
Алганымдан берген көп.

Кумга чыккан куба чөп,
Аласамдан берген көп.

Кудук кассам суу чыкпайт,

Мен жалгыздын артынан,
Өлүп калсам чуу чыкпайт.
Бак көчүрсөм жемиш жок,
Бул жакка кайра кетиш жок,
Кыжалат түшүп башыма,
Күйөт жалын ичим чок.
Алтымыш менен жетимиш,
Абышканын курагы,

Алда кандай болот деп,
Гепочонун* сурагы.

Ачыкчын сөздүн бурайын,
Айылым кандай жатат деп,
Өткөндөрдөн сурайын,
Кутулсам ушул азаптан
Кош колдоп чыны сунайын.
Билбептирмин бир дагы,

Кор болдуго жубайым,
Күнү-түнү тилесем,

Кошор бекен кудайым.
Жаңырыктуу кыядан,
Жалгыз элем уядан,

Перзент берип өзү алды,
Маңдайыма сыйбаган.

Эчки жүрбөс кыядан,

Элкин элем уядан,

Кош айтышып кетүүгө,
Келбеди го буяман.

Түбү бирөө кул кайыр,
Асылжандын Бекдайыр,
Өлбөсөм басып көрөрмүн,
Көрүшкөнчө кош кайыр.
Кабар берип карматты,

Кыйма жакка айдатты.
Апийим чиркин гүлдөттү,
Адегенде түрлөнттү.

Аягында моминтип,

Аябай жаман жүдөттү.

Таап алган олжо жок,
Мурдагымды түгөттү.

Көпүрө мазар жалгыздай,

Суу боюнда жалбыздай,
Тамтаңдатып кууратты,
Өрттөгөн кара аңыздай.
Кудайым неге жаратат,

Каралдысыз жалгыздай.

Энекем кургур өлбөй жүр,
Букарда жүрөм мен кулуң,
Жанымда жүрөт тең курбум.
Насип кылса көрөрмүн,

Кызыл беттен өбөрмүн,

Кайра айланып келермин,
Кызматың эне өтөрмүн.

Кош, энеке, сагынба,

Күйүп жүрөм жалынга,
Кучакташып көрүшсөм,

Азабым менин арылса.
Айланайын, Кең өзөн,

Суум менин тарта көр,

Кирлиги жок үлпүлдөп,

Күнүм мени тарта көр.

Ак токочту чайнаткан,

Унуң мени тарта көр.

Ушул каттын ичинде,

Убайым тарткан муңум бар,
Ойлоймун түшкө киресиң,

Атам тапкан сүйгөн жар.
Жатканым болуп жарым ай,
Жаныма батты бек убай,
Жарыкчылык береби,
Айланайын кудай ай.

Күн бешимдин убагы,

Көп жагымды карасам,
Көрүнбөйт жердин ыраагы.

СҮРҮЛГӨН ЭЛДЕН МЕН КАРЫП³

Сүрүлүп жүргөн мен бир жан,
Сүрөтүм калган кайгыдан,
Сүрүлгөн элден мен карып,

Сөз айтуудан айбыгам.
Кайгырып жүргөн мен бир жан,
Кабыгым калган кайгыдан,
Калың элден бөлүндүм,
Калкыган элден мен карып,
Кайрылуудан айтылган.
Кайгынын минип жоргосун,
Капа болбой жүрө көр,
Кадырлуу алтын жолдошум.

Каршылашкан душманга,
Жүрө көргүн тоңдосун,
Доско — күлкү, душманга,
Таба иштер болбосун.
Айылымдан бөлүндүм,
Азаптын минип жоргосун,
Абийриң менен жүрө көр,
Ардактуу алтын жолдошум.
Асылып жүргөн душманга,
Жүрө көргүн тоңдосун,
Асылган душман табалап,
Айылда күлкү болбосун.
Жаш балдардан аманат,
Жаманатка конбоссуң,
Жасаган эгем аллага.
Жатарым менин белгисиз,
Бул түрмөдө канчага.
Жаткандыктан камоодо,

Бир аллага тапшырдым,
Капа болбой оокат кыл,
Айтылды сага бар сырым.
Эсенгул менен Өзгөрүш,
Ыйласа мени сагынып,

Капа болбой соороткун,
«Келет» деп аваң жалынып.
Урба, сокпо, ыйлатпа,
Көңүлдөрүн пас кылып,
Жаман айтып муңайтпа,
Көкүрөгүн дарт кылып.

Сөзүм бүтгү жолдошум,
Чыгарбагын эсинден,

Эсиңе салып жүрсүн деп,
Экинчи кабат өтүнөм.

Эсим кетип эндиреп,

Эмне экенин билбеймин,
Сен эсиме түшкөндө
Алаксытып жолдоштор,
Күлсө дагы күлбөймүн.

Көз алдыман кетпедиң,
Элесиң көзгө суй салып,
Күнү-түнү сени ойлоп,
Жаталбадым тынч алып,
Алда кандай жан элең,
Күйгүздүң мени мынчалык.

МАМАНДЫН АРМАНЫ⁴

Элимде калган туугандар,
Кападар болбой уккула,
Рахматов Мамандан.

Колхоздо он жыл мен иштеп,
Ажырап элден, айылдан.

Эгин айдап, көп жүрчү,

Сары талаа Айгыр-Жол,
Жеримди эстеп кат жаздым.
Туулуп өзүм чоңойгон,
Өлөң-карага, Калинин,
Элимди эстеп кат жаздым.
Асерек менен Көк-Ойдо,
Таптап атын мингизген,
Атамды эстеп кат жаздым,
Алпештеп мени өстүргөн,
Апамды эстеп кат жаздым.
Кызыл-Үңкүр, Эшек-Арт,
Өлөң-Көл калды дарыя,
Ыбырайым, Култайлар,
Элимде калды карыя.

Айыбы жок өзүмдү,

Итап кылып айдатып,
Базар-Коргон жеримен,
Жалал-Абадка мен барып,

Жатканым цемент таш болду,
Жарык күндөн ажырап,
Дайым мага шам болду.

Шам болсо да мейличи,

Кат жазам кабар угарын,
Жараткандан тилейин,
Жанымдын аман турарын.
Каракыз эжем карыя,

Ал бир күн келиптир,
Самсалым деп ойлонуп,
Кайгыга бул да жетиптир.
Ыйласа чыдап тура албай,
Кагазды бердим колуна,
Башкармага бергин деп,
Алдап салдым жолуна.
Каракыз эжем кайрат кыл,
Самсалың келет айланып,
Эсен аман чогулсак,

Көңүлүң калат жайланып.
Сейилкан менөн Салтанат
Ушуларча болбоду,

Алты ай болду жатканым,
Бир кайрылып койбоду.
Жолдош менен молдо Осмон,
Булардын боору таш экен,
Аркамдан издеп келерге,
Балдарым элде жаш экен.
Алганым Күмүш ойлонгун,
Балдарым сенде жаш калды.
Атасы жок байкуш деп,
Каралуу кылып койбогун.
Шайлоокан он бир жашта эле,
Кайгырсам кандай кылайын,
Балдарым мусапыр болбосун,
Кабарын алып турайын.
Элимде жүрүп бирге өскөн,
Ыйман менен Орунбай,
Кайрылып булар келбеди.
Ырайымжан карыя,

Секин басып жөтөлүп,

Келип кетти астыма,
Көңүлүмдү көтөрүп.

Он жылкы менен он уйду,
Таламак болду Пирматов,
Завферманы ошентип,

Каматышты кулатып.
Тегирменди жеди деп,

Тутуп келип коюптур,
Жусубалы, Муратбек,

Нормада экөө турат дейт.
Жалган жерден айыптап,

Кара жаптың Арстанов!

Сот болуп жаткан убакта,
Сельсовет келип турду эле,

Өгүз доолап Таспаев,

Жалган сөздөн урду эле.

Апа капа болбоңуз,

Айыбым жок калкыма,
Аркамдан издеп сенделдиң,
Жетермин апа баркыңа.

Түлкү жүрөт түз менен,

Тайган кубат из менен,

Түрмөдөн башым кутулса,
Сырдашам апа, сиз менен.
Үч баланды куш кылып,
Колго кармап алдыңыз,
Туйгунунду учуруп,
Каңгырап элде калдыңыз.
Көкөлөп алыс кайрылбай,
Уулуң учту дайынсыз,
Кайгырбастан кайрат кыл,
Эмне үчүн апа ыйлайсыз.
Осмонаалы жолдошум,
Таппайсың мени журтуман,
Шайлоокан менен Гүлайга,
Көз салып жүр сыртынан.

БАЛАСЫ АТУУГА КЕТКЕН АТАНЫН АРМАНЫ⁵

Арманым аттын башындай,
Айталбайм ичте санаамды.
Бйлаймын кээде тумчугуп,
Ырбатып жүрөк жарамдык

Кызматын мага көрсөтпөй,
Кайгыга салган адамды.

Ар дайым эстеп кыйналам,
Атууга кеткен баламды.

Түгөлдөп айтсам арманым,
Түгөнүп барат дарманым.
Айтпасам болбойт чынында,
Апаңдын өлүп калганын.
Убайга салдың атаңды,

Улуусу элең балдардын.
Тирегим элең жан балам,
Тийбеди мага жардамың.

Эр жетип эми келгенде,
Эмгегин тийбей элдерге,
Азгырып кара шайтаның,

Алып барды кандай жерлерге,
Атууга балам кетти — деп,
Айталбай жүрдүм элдерге.
Аңдышкан жырткыч сен белең,
Аттырып койчу мергенге.

Акыйкат соту болгон жок,
Азыраак кылбай кечирим.
Атууга сени кетти — деп,
Айтканда соттун өкүмүн.
Акылдан тая жаздадым,
Актыка жетпей чечимим.
Айтууга алым келбеди,
Акыркы сөзүм «кечирим».

Өзөгүм күйүп шал болдум,
Өзүмдү билбей дал болдум.
Өңгүрөп ыйлап жеталбай,

Өз балама зар болдум.
Бутагынан айрылган,

Букуру өскөн тал болдум.
Кайгыдан башым чыкпаган,
Капырай кандай жан болдум.

Күйүтүн мени өрттөдү,

Кыйын го күндүн өтмөгү.
Жалындап күйгөн бийикте,
Жылдызым түштү көктөгү.
Жашаган күнүм курусун,
Жан кыйнап минтип өткөнү.
Жан балам кеттиң ажырап,
Жашоонун келбей көктөмү.

Силерди жакшы баксам деп,
Жашоонун жолун издедим.
Адашып кээде жолумдан,
Азапка эчен түшкөмүн.
Жетилген сайын сүйүнүп,
Жакшылык сенден күткөмүн.
Аз беле көргөн ал азап,
Алаамат күндү жүктөдүң.

Мүнөзүң сенин жоош эле,
Жибектей болуп созулган.
Жаман сөз такыр чыкчу эмес,
Жан балам сенин оозундан.
Жанымдан артык көрчү элем,
Жамандык кайдан кошулган.
Ордумду басаар сен элең,
Ортобуз эми тосулган.

Жанымда жүр — деп какшагам,
Жакшы — деп сени мактагам.
Арманым калбас дечү элем,
Аталык парызым актасам.

Атагы чыгаар дечү элем,

Алдыга сени баштасам.
Максатыма жеткирбей,
Майдалап кеттиң капкачан.

Азыраак иштеп ал жерде,

Андан соң окуп келемин.
Ошентип шаарга жөнөдүң,
Ошондон айтпай бөлөгүн.
Ишенип сени жөнөткөм,
Окуунун айтып керегин.
Адашып калдың жан балам,
Тиерде мага керегиң.

Көп өтпөй анан ошондон,
Телеграмма алдым колума.
Кабарды алып келиптир,
Кайгылуу менин шорума.
Шумдуктуу кабар жазылган,
Шойкоңду салып жолума.

— «Тескери жүрүп балаңыз,
Түштү — деп — түрмө торуна».

Түш көргөн элем мурдараак,

Он бутум анда чириген.

Ошол түш ушул турбайбы,

Ойдо элем ошол күнүмөн.

Колума албай кагазды,

Корккомун анын түрүнөн.

Ажырап калган күн беле,

Эки уулдун эми биринен.

Жигиттик курак чыңдалып,

Жыйырма экиге келгенде,

Жаркырап жүрөөр кезиңде,

Жардамын тийип элдерге.

Жамандык ишке кабылдың,

Жол ачып тозок жерлерге,

Жарылып кете жаздадым,

Жан балам сени көргөндө.

Жакшыдан жолдош күткүн — деп,

Жар салып айтып жүрчү элем.

Жактырып айткан кебимди,

Жарк этип кайра күлчү элең.

Жанымда жүргөн кезиңде,

Жаныма өзүм тынч элем.

Апаңдын ойлоп жоктугун,

Ар дайым аяп турчу элем.

Жаңыдан шаарга барганда,

Жандашып жаман балдарга.

Жамандык ишке кабылдың,

Жактырып ойноп калганда.
Аралашып бир жүрүп,

Ар кандай ишке барганда.

Кечигип анан түшүндүң,
Кыйындык күндө калганда.

Баштаган сени шылуундар,
Кутулуп анан кетишти,

Паралап далай жерлерди,

Пайдалуу ишти чечишти,
Кылганын ишти кылышып,
Максатына жетишти.

— «Баштаган ушул» — деп айтып,
Каралап сени өтүштү.

Жүрөктөн туюп жүрөмүн,

Жүгү оор болгон күнөөнүн.
Мойнуна алып баарысын,

Жабырын тарттың бирөөнүн.
Азапка салды башыңды,

Ак көңүл байкуш мүнөзүң.
Анчалык кылмыш кылбастан,
Азабын тарттың бирөөнүн.

Ыйласа калган балдарым,
Ындыным өчүп жүдөдүм.

Ичимден онтоп кыйналып,

Ичимден күйүп жүрөмүн.

Кайрат кылып кээ бирде,

Калп эле жерден күлөмүн.
Канчалык кайрат кылсам да,
Кыйналып турат жүрөгүм.

Абалым толук түшүнүп,
Аңдашпайт али балдар жаш.
Жетимдик күнгө туш болуп,
Ападан алар калган жаш.

Ар жерде жүрүп көнүгүп,

Алар да болду арданбас.

Азабын тартып баарынын,
Аңгырап жалгыз калган баш.

Топтойм — деп жүрүп силерди,
Топтодум кайгы, арманды.
Баарысын көрүп келатам,
Башыма кудай салганды.

Аракет кылып жакшы эле,
Аябай атаң карманды.

Ар кимге кудай салбасын,
Аңгырап жалгыз калганды.

Сүйлөбөс болуп унчугуп,
Жүрөмүн ойго тумчугуп.
Кайгымдын айтсам чеги жок,
Кайраттан тайып улутунуп.
Көчөөдө, үйдө жалгызмын,

Көп иштен калам умсунуп,
Бакыбат мурда жан элем,
Басалбайм алга умтулуп.
Көрүшүп ошол жүргөнүм,
Көптөрдүн уктум күлгөнүн.
«Кайрандар» кайдан түшүнсүн,
Кайгыда адам жүргөнүн.
Акылдуусунат айрымдар,
Айтышып кээ бир билгенин.
Акмактар шылдың кылышып,
Азапка түшкөн күндөмүн.

Жалгызмын дайым жалгызмын,
Курусун күнү жалгыздын.
Жатамын үйдө тунжурап,

Жан кыйнап ичте намысым.
Болсо да жашоо кызыксыз,
Жүрөмүн жангап бала үчүн.
Баарысын ыечип коймокмун,
Бармын мен балдар бар үчүн.

Ооруймун кээде жыгылып,

Оор турмуш жүгү ныгырып.
Төшөктө жатам жап-жалгыз,
Жаралуу жүрөк сыгылып.

Жан адам кирбейт үйүмө,
Жарамдын бетин сыдырып.
Баарынан безип кетким бар,
Баш оогон жакка кыдырып.

Мен жакшы жашап турганда,
Көп эле менде тууган да.

Жан тарткан бирөө калган жок,
Жайымды сурап турганга.
Билинбей жатып мен өлсөм,
Бири да келбей жууганга.
Көмүлбөй сөөгүм калабы,
Ишенбей кетем тууганга.

Арызданып жүрүп далайга,
Азабын тарттым балама.

Аларды азыр эстесем,

Азапка бүткөн жарада.

Аларды кайдан түшүндүң,
Абакта жаткан балама.

Тун балам сенин азабың.

Туз куйду менин жарама.

Алмашып атуун жылына,

Азыр мен чыдап жүрөмүн.
Азабың сенин кыйын да,
Аныңдын баарын билемин.
Антсе да ойлоп кыйналып,
Алоолоп күйөт жүрөгүм.
Аман-соо келгин жан балам,
Аткарып менин тилегим.

ЭНЕНИН ТАГДЫРЫ⁶

Турнабай бурап жол чалган,
Туюкту бузуп жол салган.
Баш бакса ажал капшыттан,
Баласын коргоп кол салган.
Эмгеги менен сыйга жык,

Энелер төрдө сыйланып.
Күлпөтүн төксүн заманам,
Күлкү берип, ыйды алып.
Кулунум сенин айыңдан,
Күйүткө батты өмүрүм.

Күн көзүн көрбөй буйдалып...
Боорума катып алдейлеп,
Бакканым айтып берейин,
Боорунду жерден көтөрүп,
Басканың айтып берейин.
Боорго тээп энеңди,
Какшанып айтып берейин.
Мергенчи чыкса куш салып,
Жолунан тосуп чыгамын.
«Жолуңуз болсун аке» — деп,
Болбостон тенге сунганмын.
Кыш сайын турчу жаңырып,
Кызыл тон түлкү тумагың.
Газеттен болуп дептерин,
Окудуң анан тентегим.
Коргошун куйуп бойоткон,
Чүкөгө толуп чөнтөгүң.
Табилиңден беш көрсөм,
Тартылып нере эртеңиң.
Тийгизбей сага, өзүм жеп,
Турмуштун катуу келтегин.
Атадан жалгыз жетим деп,
Албадым бир да жемеге.
Көңүлү чөгөт болот деп,
Көтөрүп бактым төбөмө.
Баламды берип ырдатып,
Багамын десең жыргатып,
Демдешип турчу энекең,
Деңиздей көшүп жөн эле.
Өздөрүн сезип жыйындай,
Өнгөнү көрбөй тыйындай,
Ээлейбиз дешкен колго алып,
Эр Маскөөнү буюмдай.
Желмогуздар кырылды,
Жеринен турпак буюрбай.
Көк тиреп туусу жеңиштин,
Келгенин элге салтанат,
Көргөзбөй энең эмеспи,
Канатына калкалап.

Айтканым балам угуп ал,

Ай чыккан тоом чалкалап!
Булуттун күчү кайда бар?
Добулун соккон желдетип,
Төгүлгөн түшүм кайда бар?
Төкпөсө жамгыр селдетип,
Аскерге жөнөп көп менен,
Ардагым уулум эр жетип.
Көрүнбөй жээги чалпыган,
Көлдөн милдет аткарып,
Түкүрүк түшкөн муз болуп,
Төрдөн милдет аткарып.
Турмуштун ысык суугуна,
Туруштук берип такшалып.
Тосуп алдык кайтканда,
Тууган элиң шаттанып.
Жаныма пайда тийдирип,
Жатканда кайда ийгилик?!
Башкармадан суралап,
Шоферлигин билдирип.
Күркүрөтүп күн жүрүп,
Кырлардан ашып көп басып.
Кылдат буруп түн жүрүп,
Акылы толук ишке маш,
Азамат экен дедирип.

Ачык көңүл, күлдүргү
Атасы экен дедирип.

Көпчүлүк антип мактаса,
Көлкүлдөп энең эрүүчү.
Көтөрүлүп тура албай,

Көчөгө баскым келүүчү.
Жашыртып ийген жаз кылып,
Жакшы уулдун демиги!

Келин алып той бердик,

Кенч эмеспи эл ичи.

Турса деп толуп ырысы,
Турмуштары бурулбай.
Келгенден тартып боорума,
Келиним көрүп кызымдай.
Кызыл алтын, бал тилдүү,

Кыз атасы болгондо,
Балканактай бакыбат,

Бала атасы болгондо.
Баарыбызды ыйлаттың,

Балам сен түшүп жол жолго...
Эрдинди бир күн көгөртүп,
Энеңди жаман чөгөртүп,

Эсиңен тана мас болуп,

Ээрге келдиң өнөртүп.

Кайнага эптеп жайсыздык,

Көп, буттап алып суналтып,
«Энеке кечир» дебестен,

Эс алганда кубантып.

Артынан түштүң кантейин,
Аракка боюн уулантып.

Ачуулу боло баштадың,

Ак жүзүңдү кубартып.

Касындай берип жазамды,

Карганда алып мазамды,

Качырып үйдүн кутманын,

Каңтарып тээп казанды.

Күрмөлбөй тилиң балдырттап,

Күнөөсүн айтпай аныктап,

Жалаңдатып бычакты.

Жарыңды кууп чалыштап,

Чымчып алган немедей,

Чыңырып балдар чала уктап.

Жетелешип качтык ээ,

Жети түндө дабырттап.

Карабай алды артыңды,

Көрүнбөй көзгө бардыгы.

«Көрсөтөм, сойом» көбөйүп,

Көбүрүп чырың арбыды.

Балекет болуп түйүлсө,

Барскандай муштум алдыгы.

Коендон бетер корголоп,

Конбогон коншум калдыбы?

Эки том болмок жазганда,

Энеңдин ушул тагдыры.

Мен таңмын, уулум ким бузду?

Мүнөзүң болду табышмак.

Жамалы өчүп түйтөйүп,

Жайдары жайың арыктап.

Айттырдым кеңеш табыштап.

Акылын укпай баш уруп,

Акмактык жагың ашынып.

Талаага кетип тапканың,

Талкалап баарын сапырып.

Бурулбай сызды артыңа,

Булутка багың жашынып.

«Жашыңда жайлап салбасын,

Жаман деп түрү эринин».

Балдарымды колуман,

Бөлүп кетти колуман.

Кырк кабыргам кыйратып,

Сөгүп кетти келиним.

Төркүнүн көздөп көз жашын,

Төгүп кетти келиним.

Ак үйүм кепе тамга окшоп,

Ак төрүм кара чанга окшоп.

Жалдырап калдым аргасыз,

Жалгыз түп, жапан талга окшоп...

Жумшартпай ичим муздатып,

Жинимди улам күчөтүп,

Бир кийбей жаңы пальтонун,

Булайтып жеңин түтөтүп.

Жармадай шыкап күндө ичип,

Жашымды минтип сурадың.

Шейшеби кардай төшөккө,

Чечинбей барып куладым.

Колтойгон бутта керз өтүк,

Тартсам серпип төшүмө,

Так салдың балам төшүмө.

Бубактап чачым агарып,

Бырыштар жаап бетиме,

Басынып өлдүм уяттан,

Баралбай топтун четине.

Бошотпой жүктөн далымды,

Бошотуп болгон алынды.

Сыздатып өчүң барчылап,

Сындырсаң дагы шагымды.

Элестетип кайрадан,

Эсине келер чагыңды.

Жоругуң жердей көтөрүп,

Түтүп жүрсө энекең.

Түйшүккө салдың түбү жок,

Түрмөгө түшүп көлөкөм.

Каңтарып жарып ишенип,

Кайныңды карай сабалап,

Калыңым төлөп бергин деп,
Кайнатаңды камалап.

Демите сүйлөп демпилдеп,

«Кызыталак кемпир» деп,
Кайнэнеңе кол кайрып,
«Кызыңды бузган сенсиң» деп.
Жалпы айылга дуулдап,
Жаманаттың таралып,
Таптырбай салдың дайнымды,
Там сүзүп түштө камалып.

Ак кирпичтен талдарым,
Айрыкча быйыл кар калың.
Райондон соттолуп,

Жол тарттым таңда ардагым.
Аркырап бороон, күрткү уруп,
Автобуз жылбай калганын.

Жөө бастым алга турбалап,
Жоолугум тытып жулунуп,

«Эр болсоң, жылчы» дегенсийт,
Этектен тартып бурганак.
Дрбыбай жолум кыйналып,
Кыйналган сайын чыйралып.
Жеңил карап күнөөңдү.
Жакшылыкка ыйгарып,
Бошонуп менин санаамда,
Боюма кубат жыйналып.
Көөдөнүмдү бороонго
Тиреп келем кулунум,
Мелтиреген ак карды,

Жиреп келем кулунум.

Өлбө жаным, өлбөлөп,

Чуу деп келем кулунум.
Апаңда шондо муң кайда?
Артынан жетсең мындайда.
Атыңды тартып суулугун,
Эбиңден тайып шоктонуп,

Эки жыл кеттиң соттолуп.
Алдырып өпкөм суукка,
Алоолоп денем от болуп.
Кабылдап оору камаган,

Ал күнү ошол жердеги.
Камыгып ичтен түтөдүм,
Кайгыны айтпа мендеги.
Жыгылып катуу өңүм жок,

Жыларга карыш деним жок.
Энелеп тамак жеткизген,
Элдикиндөй келин жок.

Аш турат желбей табакта,

Ач болуп жаткан жерим жок,
Кайгым канат бүтүрүп,
«Кандайсың?» деген эрим жок.
Турууга өйдө чамам жок,

Тааныш үн, тааныш кадам жок...
Айнекти чертип апалап,

Алымды сурар балам жок.
Жарылып кетпей бук толуп,

Жан чыдап турат амал жок.
Сүйүүмдү сенден бөлбөдүм,
Сүйкүмдү сенден көрбөдүм.
Балама кандай карайт деп,

Башка ата таап бербедим.

Сен албай тырмак канатын,

Сен үчүн болчу тергеним.
Эңкейип күчтөн калганда,
Ушулбу сыйын көргөнүм?!
Жүрөктүн кылып кетири,
Бурагандар бар болду.

Келиниң, уулуң жокпу деп,
Сурагандар бар болду.

Кысылып жооп таба албай,
Ошондо энең дал болду.

Жолдо калсын жоругун,
Жамандап кантип айтамын,
Төрөттөн калган ооруп деп.

Төгүн сөз айтып кайтамын,

Ары барып, аз жерден,

Кайтып келдим дүйнөгө.

Өмүрдүн досу догдурлар,

Көп болсо экен дүйнөдө.

Балбанга чапан жапкызган,
Баатырга орден таккызган.
Сүйөмүн жарык дүйнөнү,
Тамылжып таңын аткарган.

Кечүү бербей ажалга,
Мүрөктүн суусун ташкырган.
Таш төшөгөн жолчуну,
Тамашага батырган.
Кара ниет сууларды,
Капканына чапкызган.
Балам сен — жарык дүйнөмсүн.
Бөлүнүп чыккан денемден.
Кат жазыпсың биринчи,
Кечирим сурап энеңден.
Кешигим энең канетет,
Кечирбей кеги барчылап.
Дагы эле түтөм сен үчүн,
Шыргалаң кечип калтырап.
Кылгыртып жашың кечир деп,
Кымыз сунуп, бал чылап,
Эми эле кирдиң түшүмө.
Эмчегим ийип тамчылап,
Оңолуп келсең болгону,
Оң жолго түшүп жаркырап.

**УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ
МЕЗГИЛИНДЕГИ АРМАН ЫРЛАРЫ
ЭНЕНИН АРМАНЫ¹**

Ай-аалам уксун үнүмдү,
Айтайын арман күнүмдү.
Ажыдаар чагып, өрт алган,
Ачылган алты гүлүмдү.
Күн өтпөй жашым төгүлдү,
Күйүткө белим бүгүлдү.
Убайым менен зар какшап,

Узаттым далай күнүмдү.
Көп болду зарлап келатам,
Көтөрүп мундуу жүгүмдү.
Келелек кезде бул кайгы,
Керемет жыргал турбайбы.
Эркелеп койсо бир балам,
Эсиме келбей муң кайгы.
От болуп күйүп жанам деп,
Ойлодум качан мындайды.
Көрбөсөм бирин алардын,
Көзүмдүн жашы кургайбы?
Алтоонон бирдей ажырап,
Азыркы күнүм муң-кайгы.
Күкүгүм менин балдарым,
Күч алып улам арманым.
Ардагым бирин көрсөңчү,
Апаңар минтип калганын.
Атанар өлүп жашымдан,
Азапка башым салганмын.
Алты уулум бар деп силерди,
Арка бел кылып калганмын.
Атадан антип калдыңар,
Алтыдан ашпай алдыңар.
Кетчү эле чыгып чый-пыйым,
Кемисе бир аз кардыңар.
Оозуна элдин алынып,
От болуп күйүп жандыңар.
Аларды күндө ойлонуп,
Арманга мени салдыңар.
Башыма ал күн туш болуп,
Балапан баккан куш болуп,
Эшикке чыксам эрикпей,
Үйүмө кирсем уз болуп.
Өкүнүч тартып биринер,
Өспөсүн дедим суз болуп.
Эстедим беле мындайды,

Эрибес мундуу муз болуп.
Жалбырттап согуш чыгаарын,
Жарама тийген туз болуп.
Карманып караан кылгыдай,
Калсаңчы бириң кыз болуп.
Оморум Пишпек шаарынан,
Окуусун бүтүп жаңыдан,
Жапарым окуп жүрчү эле,
Жанагы догдур жагынан.
Кемелим, Капар, Сапарым,
Кетүүчү ишке таңынан.
Чырагым кенжем Актаным,
Чыга элек эле жанымдан.
Чаржайыт тартып ошондо,
Чатырап калган убагым.

Бири жок ошол чагымдын,
Бир укмуш күнгө кабылдым.
Таңды кеч тилеп ак тилек,
Тагдырга далай жалындым.
Энеси элем алтоонун,

Эми мен бирге зар болдум.
Бүлдүркөн бышкан шак элем,
Бүчүрү калбай кагылдым.
Кебездей чачым агарып,
Кеткенин көрчү алымдын.
Айылдан алтооң кеткенде,
Арчыбай жашым көлдөттүм,
Кара эле көзүм кашайгыр,
Кайгыны чындап көрбөпмүн.
Кулаалы алган балдарым,

Куюккан мен бир өрдөкмүн.
Кесепет согуш болбосо,
Ээрчитип чүрпөм ойнотуп,
Эмине десе көнмөкмүн.
Кымындай болгон садага,
Кызымдын чачын өрмөкмүн.
Анан мен кандай өлсөм да,
Армансыз болуп өлмөкмүн.
Мен жаралдым белем күйүүгө,
Жадырайм качан сүйүнө?
Чыдабай кээде буркурайм,
Чыйыр да түшпөйт үйүмө.
Улута берчү жайы кыш,
Ушундай белең дүнүйө?
Апаңар бүгүн алдырап,
Арманга белин алдырат.
Эрте-кеч оюн-тамаша,

Эшиги тынбай калдырап.
Үлпөткө толгон бир кезде,

Үйүңөр турат аңгырап.
Молодой болуп мен байкуш,
Олтурам жалгыз жалдырап.
Кээде бир үйгө кире албай,
Кетсем дейм тентип каңгырап.
Көнүмүш болуп кайгырган,
Көөдөндү күйүт жай кылган.
Так эми жеттим дегенде,
Таалайым колдон тайгылган.
Карайлап айла таба албай,

Кан күйгөн күчтүү кайгымдан.
Каруусуз мен бир кум болдум,
Канаты кабат кайрылган.
Ааламда мендей бар бекен,
Алтоонон бирге айрылган.
Көрөрүм деле аз калды,

Көрөйүн дейм жазганды.

Алым жок азып ойлоого,
Аккандай кайсы жаш калды.
Боор оруп башым көтөрүп,
Ботодой боздоп жатканды,
Өзөктү өрттөп шум согуш,
Өмүрүмө өчпөс так салды.

Кур десе кудай бир жолу,
Көрсөтчү кенжем Актанды.

Куураткан мендей карыны,
Куурасын согуш тамыры.
Жаңыдан көзүм ачканда,

Жалп эткен алты жарыгы.

Туулбай койсо не болот,
Турмуштун мендей карыбы?
Ай күндөй күлүп жаркырап,
Азайтчы муңдуу зарымды.
Алтоонун бири келбесе,

Ал кудай, эрте жанымды.
Күйүтүм сыйбай териме,

Күлүгүтуйлай кериде.

Күнүгө жыргал той болуп,

Күн тийип жарык элиме.
Күлмүздөп турган чагында,

Гүл жайнап бүткүл жерине,
Чүкөсүн кошо өңөртүп,
Чүрпөмдү таңып белиме,

Алтоону күндө кыдырып,
Айылдап жүрсөм эмине.

ДАЛАЙ ЖАШ КЕТТИ ЭЛИМ ДЕП²

Эстесем курбум табылбайт,
Ойлосоң жүрөк жалындайт.
Айта берсем арманды,

Бир күн кечке арылбайт.
Далай жаш кетти жеримен,
Панктуу кыргыз элимен.

Далай кыз-келин айрылды,

Даанышман сулуу теңинен
Армандуу болдум жашыман,
Далай иш өттү башымдаш
Мүнүшкөр болдум тап билбес,
Шумкарым колдон учурган.
Убайым түбү жел кайык,
Өмүрүм өтөр муңайып.
Ушунтип күйүп жашчылык,
Бүтөр беле муңайып?!
Тилегим кабыл кылабы,
Өчөбү жаштын талабы..
Басылар күндөр болобу,
Дегдеткен ойчул санааны?!

Кырк биринчи жылында,
Жыйырма экинчи июнда.
Германия кол салды,

СССРдин тылына.

СССРдин жеринде,

Көк шибери жайкалган,

Ошол жерди алсам деп,
Германия кол салган.
Каршыгышкан фашисттер,
Кадалып турат жүрөккө.
Кайгылуу күндөн кутулуп,
Жетебиз качан тилекке?
Сталин атам күлсө экен,
Планды мыктап чийсе экен.
Аламын деген Гитлердин,
Тилеги ташка тийсе экен!

Алтын, күмүш аралаш,
Алтыны башка көрүнөт.
Азыркы жаштар оюнан,
Капалык качан бөлүнөт.
Куурайдай болду билегим,
Орундайт качан тилегим.
Аскерден жаным сен келип,
Кайгысыз качан жүрөмүн?
Кызматка бара жатканда,
Сүйгөнүм чыгып жолумдан:
«Сүйгөнүң жоого барат» деп,
Кыса кармап колумдан,
Кыйбаттап айткан бир сөзүң,
Кырк жылы кетпес оюмдан.
«Сүйгөнүм аман жүргүн!» деп,
Жаш оорутуп өзүмдү.
Жадымдан кантип чыгарам,
Жакшы айткан сенин сөзүңдү.
Асылкеч курбум, аман бол,
Аттандың алыс сапар жол!..
Душманды көздөй учууга,
Туйгунум, канат оңдогун.
Айыгышкан жоону жоготуп,
Эсен келсең болгонуң.

Тайкы жал, чалыш ат миндиң,
Тайбуурулдай таптоого,

Ийнице жарак асындың,
Эмгекчи элди сактоого.

Барган жоону багынтып,
Баатыр деп элиң мактоого.
Аттанып чыккан баатырлар,
Бирине-бири чын жолдош.
Айыгышкан жоону талкалап,
Эсен бол жаным кайыр кош!
Түбүнөн кармап каламды,
Түрлөнтүп жаздым саламды.
Түбөлүк бирге жашоочу,
Жаным сүйгөн аманбы?
Турган жериң алыста,

Айла жок бирге барышка.
Жеңесиң душман, жеңип кел,
Туулгансың намыска.

Аттанып асыл баласы,

Алыска кетип барасың.

Аман да болсоң көрөрсүң,
Агайин-тууган арасын.

Актап жоолук салынып,
Азаптуу жүрөк сагынып.
Сагынганым эмеспи —

Жаза албай каттан жаңылып.
Ак булуттай таралдым,
Алыстан сени карадым.
Жашоодо бирге жүрө албай,
Турмушта неге жаралдым?
Жаш дагы болсом көтөрөм,
Жазууда башка салганың.
Сүйгөнүм келсе аскерден,
Жалганда болбос арманым.
Жаштарды совет таптасын,
Табигат өзү сактасын.

Баш ийип — Герман Советке,
Эмгекти тездеп актасын.
Комузду күүгө келтирген,

Он колумдун тырмагы.
Сүйгөнү менен кошулган,

Бул дүйнөнүн жыргалы.

Кат жаздым сага каралап,
Жаралуу деген жаман ат.
Жаралуу болсоң майдандан,
Жаныма келсең саламат.

Эмне үчүн менин алым жок,
Жүрөктө соккон каным жок.

Алымдын кеткен себеби,
Жанымда сүйгөн жарым жок.
Өлбөсөм жаным көрөт ко,
Өлсөм турмуш болот ко?
Ойлоно берсем ушинтип,
Өмүргө зыян келет ко.

Кетсе экен Герман, кетсе экен,
Өз жерине жетсе экен!
Фронттогу балдар, ай,

Тегиз эсен келсе экен!
Германдын жерин болсо экен,
Фашизмди жеңсе экен.
Чыгыштын угуп Японун,
Арданып жатып өлсө экен!
Фронттогу курбулар,

Жаркырап элге келсе экен.
Жеңиш менен той кылып,
Жыргалым, элге берсе экен!

ТУТКУНГА ТҮШКӨН ЖООКЕРДИН АРМАНЫ³

Плендеги арманым,
Тынбастан эл деп зарладым.
Талыттың жалгыз канатты,
Табыйгат ошол жалганың.

Темселеп сокур кишидей,
Тепседим түндүк карларын.
Тепкидей жерде жылуу жок,
Азап тарткан арманым.

Күн, түн иштеп суукта,
Тоңгондогу арманым.

Басууга бутум шилтенбей,
Болгондогу арманым.

Түндүктөгү муздарды,
Жаргандагы арманым.
Теңтуштардан айрылып,
Калгандагы арманым.

Жаным тынбай күнү-түн,
Иштегенде арманым.
Жалгыз жанды оозума,
Тиштегенде арманым.

Конвойлор мылтыктап,
Ургандагы арманым.

Кар сугунуп оозума,
Тургандагы арманым.

Кан аралаш көздөн жаш,
Аккандагы арманым.

Кардуу бороон суукта,
Баскандагы арманым.

Каруу, күч жок алсырап,
Жаткандагы арманым.
Жер түбүнөн көмүрдү,
Каскандагы арманым.

Кыргыз совет элимди,
Эстегенде арманым.
Кайгылуу муң ичимден,
Кетпегенде арманым.

Өз тилимден ажырап,
Зарлаганда арманым.
Колумда мети карышып,
Кармаганда арманым.

Эл журтумду бүт эстеп,
Боздогондо арманым.
Москваны көп ойлоп,
Козгогондо арманым.

Фрунзедей шаарымды,
Жоктогондо арманым.
Аны аралап жүрө албай,
Токтогондо арманым.

Каш кирпичке кар тоңуп,
Жүдөгөндө арманым.
Калың карды капталдан,
Жирегенде арманым.

Кара нээт душман деп,
Тилдегенде арманым.

Кайда калар куу жанды,
Билбегенде арманым.

Карындаш, эже менде жок,
Кайрат айтар пенде жок.
Кайрылып көрсөм кыргызды,
Катарым арман сенде жок.

Жүрсөм турсам муунум жок,
Өөп күйөр уулум жок.
Арманда өлүп кетемби,
Артымда колдор тирек жок.

Чырактай көз жоодурап,
Кашайган шордо жатамын,
Какшатпастан ар күнү,
Арысаңчы сапарым.

Көк кашык болду эттерим,
Көңүлдөн кыргыз кетпедиң.
Кетейин десем эрким жок,
Көк муздуу ак кар четтемин.

Жарылып кулак, беттерим,
Жан тубас суук четтемин.
Жалгыз жан аман калаармын,
Партия, совет эптегин,
Азап тартып жүрсөм да,
Ала-Тоо эстен кетпедиң.

Убайы жеп койду,
Үстүмдөгү жапаным.
Титиреткен суукта,
Тиземе жетпейт чапаным.
Кайратым кажып жашадым,
Кашайдың го катарым.
Мылтык тийсе өзүмө,
Бышык эле атарым.

Жан кулактын учунда,
Жамандыкка барбадым.
Уруксатсыз бирөөнүн,
Уурдап затын албадым.

Ажалымбы, азаппы,

Асыл башым тутулду.

Сары суу алып тиземди,
Сылтык чалды бутумду.

Өзөндүү сууда жок болот,
Өрдөк эмес, кароолу.
Өпкөмдүн жарымын,
Үшүттү аяз бороону.

Мекенимди сагынып,
Бйлаганда арманым.

Кишен салып бутума,
Кыйнаганда арманым.

Жамгырдай төгүп жашымды,
Тыйбаганда арманым.

Чымын жанды өлүмгө,
Кыйбаганда арманым.

Көтөрүм болуп дарманым,
Кеткендеги арманым.

Көркөө душман түбүмө,
Жеткендеги арманым.

Күндөрү түнгө айланган,
Жерге барган арманым.
Күүгүмү жок, жаны жок,
Көргө барган арманым.

Жерде кендер көп болот,
Көмүр, темир, коргошун.
Атайы ачып койгонсуйт,
Көктө жамгыр чоргосун.

Өлмөйүнчө унутпайм,
Эл-журтумдун бар жагын.
Айланып көрсөм элимди,
Арылаар эле арманым.

Ойдо жок шумдук жападан,
Опосуз өттү бир топ жаш.
Касаптар кыйнап өлтүрсө,
Кайда калбайт алтын баш.

Бул жерде калбай сөөгүм,
Бурулуп элге барсачы.
Чиймеленген бул тагдыр,
Чарт үзүлүп калсачы.

Кордуктан улам айтылып,
Козголду сырлар кайдагы.
Жеңишке жеңиш уланып,
Өссүн жаштар аймагы!

ЖАШ АРМАН⁴

Калем алдым колума,
Кат жазууга камынып.
Калдайган кыргыз журтумду,
Каргадай башым сагынып.
Кармашууга бет алдым,
Каруу-жарак тагынып.
Канчасын кырдым душмандын,
Каракан кечип малынып.
Канкордун аткан огуна,
Кармалды жаш баш чалынып.
Кайтамбы кыргыз калкыма,
Кайгы шор баштан айрылып,
Каргаша болду мен үчүн,
Кара чойун оскөлкө,
Как жаныма жарылып.
Жамбашым эсен калса экен,
Мен жаратканга жалынам.
Жамгырдан калың аткан ок,
Жан койор эмес жабылып.
Зыркырап ооруйт сай сөөгүм,
Шыйрагым сыртка чабылып.
Көңүлүм айнып, эсим ооп,
Көзүмдөн оттор чагылып.

Көп болду жаткан орунум,

Көп агып каным зарыгып.
Көрбөйм го деп артымды,
Көзүмдүн жашы токтобой,
Көңүлгө балдар алынып.

Көп адам кетти жумулуп,
Көрбөстөн үйүн сагынып.

Көп баатыр чыкты кыргыздан,

Көкүрөккө орден тагынып.

Күчү кетти Гитлердин,

Көшүлөт жерге жабылып.

Күл болуп учуп жок болот,
Гитлердин сөөгү жагылып.
Эркиндүү совет өлкөсү,

Эч кимге бербейт багынып.

Эс ала түшсөм ойлоймун,
Эл-журтум сени сагынып.

Карыган атам калды деп,
Кайгы-дартым ошондо.

Камап турду бомбулап,

Каруу жок аны тосорго.
Качырашкан танкелер,

Как буурадан жөлөшүп,

Качат экен кайрылып,

Каруусу жогу бошоорго.

Каптаган ажал бат жетип,

Качамын деген осолго.

Качан да болсо ишенгин,

Калкым, канкордон совет озорго.
Танкеге танке бет келсе,

Так букадай сүзүшүп,

Таманында буржуйна,

Таамай уруп гранат,

Так ошону үзүшүп.

Таамай атып жарууга,

Танкистер тактиге жолду түзүшүп.
Тарс дегенде от чыгып,
Талкаланып түшүшүп.

Жанымда жатты келишип,

Жан аябай челишип,

Жардамдарын танкистер,
Бири-бирине беришип.

Жарым минут ичинде,
Жайланышып бүттү жеңишип.
Жамбашымдан ажырап,

Жалдырап жатып мен көрдүм,
«Жанат» оту жангандай,
Жалбырттаган сел көрдүм.

Жаңы чапкан бедедей,

Жайнап жаткан эл көрдүм.
Аптаматы болбосо,

Акупант күчүн кем көрдүм.

Эки ортодо эсим ооп,

Эки жак күчтү тең көрдүм.
Кара жаным кайгырып,

Кан жыттанган жел көрдүм.
Буйрук менен кең көрдүм,
Кажыбаган кайраттуу,
Канчалык жүрсө айбаттуу,

Бул советтен эр көрдүм.
Танкени бузган талкалап,
Тайманбаган шер көрдүм.
Кашынан катуу чопосу,

Татаал бекем жер көрдүм.

Так ошерде азап жеп,

Таалайга келип мен көрдүм.
Кыйноону тартып ошерде,
Кыбыраарга алым жок.
Жамбаштан төмөн жарылып,
Жарты жоон саным жок.
Үстөмөндөн жыгылам,

Үзүп кеткен аткан ок,
«Ушунтип өлмөк белем» — деп,
Убайым тартып алым жок.
Акырындап сүйрөлүп,

Алыс жылар айла жок.

Жамбаш менен сынган бут,

Жай алдырбайт короктоп.
Жамбашым көргөн азапты,
Жалпыга айтам жомоктоп.
Жаралуу жатып ойлоном,
«Жаным чыкса ушерден,

Жар көчүрүп койот» — деп.
Куруду алым муңайып,

Куу саным жылбай кашайып.
Кесип санды таштоого,

Келбеди мага ылайык.

Бут болбойт деп санадым,
Буйурса ушул тың айып.

Жан жолдош Керезаалыдан,
Жаңылыш кетти бир айып.

Өйдө тура калам деп,

Ошерде болду ал майып.
Баатырдык менен бат кетти,
Балапан башы чын кайып.

Канча күнү алынбай,

Кайрып айтар сөзү жок,

Көк боорум жатты жылмайып.
Жараткандын жазганы,

Жаш арман көзүн жумдурган.
Жамгырдай жааган калың ок,
Жандуу адамды ун кылган.
Жаннаты кеткен адамга,

Жан алгыч найза сундурган.
Таамай тийсе замбирек,

Ташты жарып, кум кылган.
Талаада алыс жүрсөң да,
Табышы кулак тундурган.

Коер эмес алымды,
Коргошундай эритет.

Короо, там, тийген бадалды...
Эртели-кеч эрикпей,

Эсептеп санайт адамды.
Эсебинен кемисе,

Эстейт шондо калганды.
Жарадар болуп мен келдим,
Жаш кеткен шордуу ал калды.
Жакшылык көрбө куу Гитлер,
Жашымда айттым арманды!
Арманым ичке жайылды,
Айланып жүзүн көрсөм — деп,
Аялым менен баламды.
Аралашып немиске,

Алынбай сөөгүм калат деп,

Ар түрлүүнү ойлонуп,
Айландырдым санаамды.
Алдейлеп багып өстүргөн,
Агайин, эл-журт, аманбы?
Куркулдаган куу немис,
Кузгундай болуп көрүнүп.
Курдаштардан айрылдым,
Кургабай жашым төгүлүп.
Кабарсыз кылып табылбай,
Каламбы деп көмүлүп.

Кайгы тартып кансырап,
Калың ойго чөмүлүп.
Катын-балдарды эстесем,

Кара жаш көздөн төгүлүп.
Калың уруш ичинде,
Каршы-терши тууралып,

Кара сан жамбаш бөлөнүп.
Калкым эсте бир эсе,

Карыган атам кантет деп,
Ошондо кабыргам кетти сөгүлүп.
Кайрылар дүйнө болобу,

Калың элге көрүнүп,

Кайгы тартып жүргөндүр,
Карааныма зар болуп,

Кадырлап сүйүп алганым,

Кара чачын өрүнүп.

Алтын баш кетсе дүйнөдөн,
Атама жаман иш болор.

Артымда балдар жаш эле,
Айнегим кирдеп ыш болор.
Ачылбай күнү бүркөлүп,
Айдарым суук кыш болор.
Арыштап тынбай чуркаган,

Ак тулпар элем ойногон.
Албарстан өткүл курч кезим,
Ак болот элем жойбогон.
«Ажал жетип күн бүтсө,
Акырет көздөй мен кетсем
Арт жагым кандай болот?» деп,
Алсырап жатып ойлоном.
Абалтан шарты ушундай,
Аталаш менен койбогон.
Канааттанбайт кара жер,
Канча адам жесе тойбогон.
Кара санды тең бөлүп,
Канкордун огу жойлогон.
Ошол күнү алган жок,
«Өлдү» деп мени ойлогон.
Ажалдын оту жалындап,
Адамдын жолун торгогон.
Алыска келип өлөмбү,
Ала-Тоо алтын ордомон?!
Адамзат жөнөйт жер жайнап,
Арпа эмес, аны орбогон.
Аа дегенче жалп этет,
Ажалдын огу сомдогон.
Ал жерден аман келмекчи,
Ар кандай адам болжогон.
Алты жүз немис бир келсе,
Араң жан калат ондогон.
Таруудай чачкан немисти,
Тартиптүү аскер орногон.
Илгертен алган жеңишти,
Ленин жолун жолдогон.
Алым кетип алсырап,
Азапты тартып жатканда,

Ар нерсе кетти санаага:

«Кайрыла албай калдым,— деп,—
Карыган ата-балама».

Кат жазып кабар билгизбей,
Кадырлуу аял, агага.

Кайыттым ойду учуруп,

Калкына жетпей кайран баш,
Калабы деп талаада.

Эси оогон менен өлгөндөн,

Эч ким калбай талаага,

Санбат болгон машина,

Салып бир кетет чанага.

Эси ооганды жыйнаган,

Эки адам мага туш болду,

Эки-үч күн ошол арада.

Карап туруп жарама,

Карашты менин алыма.

Көз жумушуп бутту ороп,

Көтөрө коюп далыга.

Токтолбостон жөнөдү,

Тозокту тартсам билеби,

Толгоо бир кирди жаныма.

Кайрат менен күчтөнүп,

Кайгыны башка жүктөнүп.

Сызылып агат кара кан,

Шыйрагым сыртка бүктөлүп.

«Кетиргин,— дешти,— тез артка!»

Командирлер бүт келип.

Машинага буюрду,

Басылбай каным чубурду.

«Кыйнабай жеткиз!» деген сөз,

Кулакка жакшы угулду.

Курдашым Керезаалыны,

Куулардын огу сугунду.

Бакырууга алым жок,
Батырдым ичке муңумду.
Барып аман көрсөм дейм,
Артымда балапан жапжаш уулумду.

Кара санды кучактап,
Көк талаада мен калдым,
Карманбай бир да курбумду.
Кан жутуп алсыз жатсам да,
Кайта-кайта ойлоном,

Карыган атам-балдарды,
Калдарбек, Жумгал, Социал,
Карегим Нуркан булбулду.
Канча адам кетти өлүмгө,
Кайгырсам элим көңүлдө.
Кадимкидей жаркылдап,
Кайтар беле арманым,
Калкымды көрсөм өңүмдө?!
Кармаарга тутка калбаган,
Кара чоюн чөөгүндө.

Канча аскөлкө ок тийген,
Кара сан жамбаш сөөгүнө.
Кадалган окту суурубай,
Капшырып канча көтөрсө,
Кара жаш көздөн чуурду, ай!
Кан токтобой көп акты,

Кара сан бекем буулбай.
Капилет кетсем арман көп,
Калкыма кабар угулбай.
Канкордон келди он миңче,
Катюша аны сугунду, ай!

Он миң киши, кеп эмес,

Ошо да, катюшага жугунбу ай?
Катюша деген куралдын,

Канча түрлүү огу бар.

Кашына келген немистер,
Канча миң болсо согулар.
Каарына алып атылса,

Как жарылат чокулар.

Жаныңа түшкөн пенденин,
Жанасасы окулар.

Жыйырма гектар жердеги,
Жылмасы менен жок болот.
Шыпырып кетет көчкүдөй,
Шаркыраган от болот.

Кара чоюн темирлер,

Кардай эрип жок болот.

Кара чоюн чыдабайт,
Катюшанын огуна,

Канткенде пенде токтолот?!
Машинага түшкөндөн,
Басылбай каным чубуруп,
Байкабаптыр догдурлар,
Байлаган жиби жулунуп,
Ашкере кыйын кыйналдым,
Ары-бери урунуп.

Кара санды көтөрүп,

Карай албайм бурулуп.

Канча бир курбум бөлүндү,
Канкордун огу сугунуп.
Кокуйлаган пенде көп,
Кантерин билбей чыңырып.
Карагайдай тууралып,
Каршы-терши жыгылып.
Жалпыга тирүү кайтпасам,
Жаш өмүр өтөр арманда.
Багар атам карыган,
Балдарым жапжаш андан да.
Баарысын адам көтөрөт,
Башыңа мүшкүл салганда.
Аталаштан айрылган,
Армандар көп го ар жанда.
Айлымдын четин көрбөсөм,
Азис баш күйөр арманга.
Атаке, мага зарланба,
Ал-абалга карашып,

Акча берип тургандыр,
Аз-аздан өкмөт жардамга.

Аз жерден калдым урунбай,
Акупант тоскон кажарга,
Атайлап салам айтып кой,
Агайин, кары чалдарга.

Аз оокатың жетишет,
Артымда жапжаш балдарга.
Ар кайсыны көп ойлоп,
Атаке, оозун карманба.

Тирүү мени көрсөм деп,
Түйшүктү тартың карганда.
Туурун, туткан кур эмес,
Тобокел келтир жалганга.
Түк кайгырба, Түкөбай,
Түркүгүң сынбай белинен,

Тирүүлөй аман калганга.
Сагындыңар билемин,
«Саламат жетсем» — тилегим.
Аман-эсен барышка,

Ар дайым тилеп жүрөмүн.
«Эми балам кантет?» деп,
Эндирбе ата карганга.
Эгизинен айрылып,

Эсенин укпай кылайып,

Эси оогон көп го ар жанда.
Экиден төрт канатың,

Эрмегиң бар колунда,

Эриксең сүйүп алганга.

Эки көзүм төрт болду,

Элиме эсен барганга.
Энелештен экөө бар,

Эсенин укпай болдум дал.

Эң улуусу Жумабек
Эсенби келип үйдө ал?

Бир туугандан ажырап,
Бириндеген пенде бар.

Бир кат албай дайынсыз,
Билинбеген элде бар.

Билемин эл да тилектеш,

Бир көрүүгө ынтызар.

Калкына жетпей кайгырып,
Карасынан айрылып,

Капилет кетти далай жан,

Кара жерден тайгылып.
Түркүктөр сынды майданда,
Түрткүлөп ажал тайдырып.

Кан жугуп жатты далай жан,
Кардын жара сайдырып.

Колу ийнинен жок болуп,
Козголо албай токтолуп,

Кор дей түшүп суналып,
Коштошту бизден жок болуп.
Жаш жарынан ажырап,

Жаны күйгөн пенде көп,
Жалындап ичи чок болуп.
Жадылаган бедедей,

Жартыйып жаткан пенде көп...
Кат ала албай кабарсыз,

Кайгы тартыш эң жаман.
Канкорду жеңип арстандар,
Кайрадан келер тең аман.
Кара сандан ажырап,
Калкыма келдим мен аман.

БЕКИШТИН АРМАНЫ⁵

1941-жылы Улуу Ата Мекендик согушта Нарындык Бекиш деген жигиттин белине ок тийет экен. Ал жарадар болуп жатып, жанындагы Алыбек, Жапар деген эки жолдошуна айтып турган арманы:

Курдашым Жапар, Алике,
Куу кайгы түштү жүрөккө,
Жеримде өлсөм дечү элем,
Мен жетпедим ошол тилекке!
Адамда ар кыл пенде бар,
Пенделик өлүм элде бар,
Муңайтат өлүм тузагы,
Жарадар Бекиш менде бар.
Арманымды айтайын,
Алыбек, Жапар тыңдаңар,
Жалгандан качкан аркардай,
Жыйырма алты курагым.
Куурап соолуп баратам,
Кулунчактай убагым.

Ажалга кетти алтын баш,
Айрылды алаар ынагым.
Чапса талбай чуркаган,
Дулдул элем жериме,
Шакка консо сайраган,
Булбул элем жеримде.

Белим сынып баса албай,
Бечел болдум бул жерде.

А дүйнө көздөй жетелеп,

Кан калбады денеде.

Алыбек, Жапар чочуба,
Жалганы жок кебимде,
Кайрылдыңар ырахмат,
Капалуу чөккөнүмдө.
Карабай кете бергиле,
Кантейин өлүм башымда.

Жаңылыштан ок тийип,

Жарадар кылды белимди.

О дүйнө көздөй жол тартып,
Көрбөй кеттим элимди.
Курт-кумурска талайт ко,
Куураган менин денемди,

Алым кетип, алсырап,

Агыздым кызыл канымды.
Амалымдын жогунан,

Ажалга башым багынды.

Көрбөй кеттим кантем аа,

Бая күйүттүү энем Жаңылды!
Баары карап ошондо,

Кетирди менин алымды.

Белгисиз чыгаар энеме,

Менин ай талаада калганым.
Жесир болуп көк кептер,

Менин жеримден тандап алганым,
Артымда калган бала жок,

Айтып бүтпөс арманым.

Жети жыл жүрдүм аскерде,

Же элимди көрбөдүм.

Турпагын басып кыргыздын,
Туулган жерде өлбөдүм.
Жердешим Жапар, суу барбы,
Тамагым кургап чөлдөдүм.
Жериме жетип мен өлсөм,

Болот беле арманым?

«Атаны кокуй, Мырзали»? — деп,
Ыйлабайт беле алганым.

Таңган менен токтобойт,

Таасири күчтүү жарамын,

Өлүмгө тоспой башымды,

Мен кандай айла кыламын?!

Ажалы жеткен үйдө өлөт,

Үйдө өлгөндүн белгиси —

Ак кепиндеп эл көмөт.

Калкым анда, мен мында,

Өлгөнүмдү ким көрөт?

Алтын баш жерге көмүлбөй,

Арманда кетет өңдөнөт.

Кадырсыз өлүм, канетем,

Бир чымынча көрүнбөй,

Арманда кетип баратам,

Алтын баш жерге көмүлбөй,

Алыбек, Жапар, күнүң көр,

Ажырашпай, бөлүнбөй.

Жер астына мен түшөм,

Силердин көзүнөргө көрүнбөй.

Айылда өлсөм ата-энем,

Келбейт беле башыма.

Эч болбосо бир малды,

Сойбойт беле ашыма.

Арманда кеттим мен кургур,

Таарынам өмүр азына.

Азбы, көпбү бир жүрдүк,

Акмактык кылсам таарынба.

Сыйласаң, тапсаң кабар бер,

Ата-энем менин Нарында,

Адресимди айтайын,

Мен акылымдын барында.
Районум кең Нарын,
Сельсоветим Сары-Жылга,
Ардактап мени өстүргөн,
Атамдын аты Абдылда.
Айылга кабар бериштен,
Ардактуу Жапар, ар кылба.
Алланын салган иши экен,
Мына, арманда өлүп калдым да.
Соңумдан калбай бир жүрүп,
Согушта Бекиш өлдү де.
Ажырап артта калганын,
Азаптуу көзүм көрдү де.
Азаптуу ушул согушта,
Кан талаада калды де,
Аныгын ошентип айтпасаң,
Армандуу энем жол карар.
Кабарым укса өлдү деп,
Түңүлүшөр шондо алар,—
деди да Бекиш эстен танды,
Агызып жүрөгүнөн кочкул канды,
Кансырап кызыл жүзү кубарганда,

менин жүрөгүмдөн тамгандай солкулдады. Бекиш ушинтип жан кыйды. Жапар Бекишти өтөрүп окопко киргизейин деп турганда, анын өзүнө да ок тийет. Анан госпиталга түшүп ошондо эмне болгонун эсине түшүрүп, өз энесине Жапар кат жазат:

Кадырлуу энем, даанышман,
Кат жибердим алыстан.
Кайгыланбай кабар бил,
Кан төгүлгөн Батыштан.
Эркелеп өскөн балаңын,
Энеке, уккун саламын.

Жаралуу жатып билгизем,
Жаш жанымын аманын.
Ага-ини дегенде,
Арман жаш көздөн чубуртам,
Кадырыңар көп өтүп,
Мен кайгылуу болуп кан жутам.
Эркелеткен, энеме,
Эмгегин кантип унутам.
Жаш кезимде тарбия,
Сенин бергениңди кантип унутам.
Чытырман адыр көрүнөт,
Чыгышты эңсеп карасам.
Эт жүрөгүм эзилет,
Эли-журтту самасам.
Жатсам-турсам ойлонуп,
Жаратымды канатам.
Алдейлеп баккан, энеке,
Кадырың өттү жүрөккө.
Кан агызып мен жатам,
Канкорлор менен күрөшө.
Ак сүтүң менин башымда,
Акылымдын азында,
«Актаймын аны качан деп,
Менин армандуу көөнүм ушунда.
Алдастап жатам бул кезде,
Азаптуу элдин кашында
Осколка тийген айыкпас,
Жаратым бар санымда
Мендейден жатат далайы,
Онтолошуп жанымда.
Госпитал кылып коюшкан,
Сегиз бөлмө сарайды.
Санаа кетпей көңүлдөн,
Саргардым кызыл өңүмдөн.
Көргүлүгүм бар окшойт,
Түңүлдүм эле өмүрдөн,

Аз күндөн бери айыгып,

Аман калдым өлүмдөн.

Жабыгамын муңайып,
Жарадар жаным кыйналса,
Жарадар кылар пенде жок,
Жапалуу Жапар ыйласа.
«Ничего» дешет догдурлар,
Тамырымды кармаса.

Айткан менен ким угат,
Азаптуу Жапар зарласа.
Саламат жүргөн жакшы экен,
Жараткан жанды албаса.
Оюмча басып жүрө албай,
Оорума оору кошулат,
Ата-энемден кат албай,
Кыйналып жүрүп өтөмбү.

АРМАН ЫР⁶

Гитлер салды жаңжалды,

Терип алды балдарды.

Ар колхоздун ичинде,

Келин, кыз, кемпир, чал калды.

Согушка кеткен жарымды,

Ойлосом жүрөк эзилет.

Ажырашкан эки жаш,

Кайсы күнү кезигет.

Акка себеп тагындым,

Кат барбы деп күнүгө,

Почточуга жалындым.

Кайгырам элдин жогунан,

Калың арман тобунан.

Кудайым өзү сактасын,

Карайын түшкөн бомбудан.

Түнөргөн элдин жогунан,

Түгөнүп арман тобунан.

Табигат өзү сактасын,

Түнөрүп түшкөн бомбудан.

Боз шинел болду кийгениң,
Бурама танке мингениң.

Билээр бекен ал курбум,
Жарынын сыздап жүргөнүн.
Өлсө экен, Гитлер өлсө экен,
Өлкөбүз совет жеңсе экен.
Өлүмгө башын байлаган,

Курбулар эсен келсе экен.

Асманда булут, шамал жок,
Акыректе арман топ.

Аскерге кеткен курбумдан,

Али күнчө кабар жок.

Көктө булут, шамал жок,
Көкүрөктө арман топ.

Көз көргүз кеткен курбумдан,
Көптөн бери кабар жок.

Аскерге кеткен сен элең.

Айылда калган мен элем.
«Кайгырбай курбум жүрө бер,

Кат жазып турам дээр элең».
Согушка кеттиң шайланып,
Курал-жарак байланып.

Келээр күнүң барбы экен,

СССРди айланып.

ФРОНТТОГУ АКАЛАРЫ ҮЧҮН АРМАНЫ⁷

А дүнүйө кайырсыз,

Неченди алдың айыпсыз.

Кайда кеткен изи жок,

Көрүнбөйт эч бир дайынсыз.

Бу дүнүйө каарлуу,

Ичиң го жаман заарлуу.

Бири келсе бири жок,

Уктай албайм маалдуу.
Уйкум келбей кезиктим,
Ака жан көзүндү көрбөй кезиктим.
Алыстагы армия,
Кызматта жүрүп эзилдим.
Канатым жок учушка,
Кайыгып көңүл тутууга,
Кол кармашып көрүшпөй,
Санаган көңүл узун да.
Айланып келдим алыстан,
Көзүндү көрбөй даанышман.
Мусапыр болуп кетипсиң,
Куватым акам алыстан.
Шарип каары дастаным,
Көзүндү көрбөй аздадым.
Тил келишип сүйлөшпөй,
Куватым акам арстаным,
Куватым болуп жан ака,
Дува кылып жүрчү элең.
Закир каары укам деп,
Санааңа алып жүрчү элең.
Көк чай куюп чайнектен,
Карачу элең айнектен.
Көрүнөбү жокбу деп,
Мени эстеп зар кеткен.
Абдыразак жан акам,
Канатым элең карасам.
Кайда кетти изи жок,
Кайгылуу көңүл санасам.
Үйгө кирип мен келсем,
Изат кылып турчу элең.

Кел ука кары Закир деп,
Жавалындай көрчү элең.
Айнектен карайм экөөңү,
Куват кылып жүрчү элем.
Карааныңарды көргөндө,
Кубанып өзүмдөн-өзүм күлчү элем.
Көзүңөрдү бир көрбөй,
Ардакташып сүйлөшпөй,
Алланын салган иши экен,
Карап турбай, кетесиңер үндөшпөй.
Перзентке ата болдуңбу,
Ака жан мага капа болдуңбу?
Кайырлашып коштошпой,
Жүрөгүм канга толдуңбу?
Кел деп кийиз салчу элең,
Күрсүлдөп күлүп калчу элең,
Аз да болсо өзүмө,
Ардагы чыгып калчу эле.
Жерибиз шактуу карагай,
Жемде жылкы, кара ат,
Элим жакшы ынтымак,
Жетилип турса жамагат.

АБДЫЛДАНЫН АРМАНЫ⁸

Абдылда Сейтакинов 1941-жылы Ата Мекендик согушка кетет. Бирок Өзбекстандын Самарканд шаарында кырк күн туруп, кайра элине келет. (Анын 1936—1941-жылдардын аралыгында колхоздун, селолук советтин төрагасы болуп иштегендиги тылдын да уюштургуч мыкты адамдарга муктаж экендигине байланышса керек. Ж. Б.) Бирок анын ордунда убактылуу иштеп турган Майчаков Милтеш башкармалыкты бошотуп бербей создуктурат. Акыры райкомдун катчысынын кийлигишүүсү менен мурунку ордуна ишке келет, бирок Майчаков Милтеш военкоматка түрткүлөй берип, Абдылда кайрадан согушка жиберилет. Ошондогу Абдылданын айтканы:

Эскерме казал жазганым,

Эстесем келбейт жаш чагым.
Эрмегим эле Жамбулду,
Эриктирип таштадым.
Жаңырттып казал жазганым,
Жалынсам келбейт жаш чагым.
Жалгызым эле Жамбулду,
Жалдыратып таштадым.
Кыскача казал жазганым,
Кыйкырсам келбейт жаш чагым.
Кылчайып эсен келгенче,
Кыйналбай түзүк оокат кыл,
Кыз алган Аккыз жаш жарым.
Калкыма жаздым саламды,
Жамбулум бузат санаамды,
Кайрылып эсен көрөмбү,
Каргадай Жамбул баламды.
Заманым шундай куурулду,
Бошоткон окшойм муунумду,
Кайрылып көрсөм арман жок,
Каргадай жалгыз уулумду.
Жүрөккө салдың жалынды,
Кыйнаган окшойт жанымды,
Кылчайып кайра көрөмбү,
Кыз алган Аккыз жарымды.
Жамбулду кантип кыямын,
Бузулду мындан сыягым,
Актив болдум жакшы эле,
Ак батаңды бергиле,
Айланайын Асылбаш,
Кимиңе тийди зыяным?
Акса кан жерге төгүлөр,

Ажал жетсе алтын баш,
Бир элдин уулу Абдылда,
Топуракка көмүлөөр.

Кокустан көзүм жумулса,
Артымда бүлөм көп эле,
Туш-тушунан бөлүнөөр,
Билгендерим аман тур,
Башынан менин баркымды.
Касаттан өлсөм Абдылда,
Касташып жүргөн Майчаков,
Кармайт го кайран калкымды,
Айланып кайра көрөмбү,

Атыр жыттуу жеримди.
Келбей калсам согуштан,
Кестешип жүргөн Майчаков,
Бийлейт го кайран элимди.
Алтындан калган күбөгүм,

Ай калкалайт чүрөгүм,
Ардагым эске түшкөндө,
Аңтарылат жүрөгүм.
Күмүштөн калган күбөгүм,
Күн калкалайт чүрөгүм,
Күкүгүм эске түшкөндө,
Күндө күйөт жүрөгүм.

Фрунзе менен Асылбаш,
Муңкаңган үнүм басылбас.
Жамбулумду көрбөсөм,
Бүркөлгөн кабак ачылбас.
Уругум күлдө Асылбаш,
Убайым тартаат асыл таш,

Эл, жерим сага жетпесем,
Улуган үнүм басылбас.
Кайрылып аякка жетемби,
Али да болсом башым жаш.
Кайгырган бойдон баратам,
Көзүмдөн агып кандуу жаш.
Какшаган үнүм укпасаң,
Табигат сенин бооруң таш.
Каса жетип күн бүтсө,

Каерде калат алтын баш.
Авлиякан, Маканым,

Азабын тартып жатамын,

Бир үйдөн кеттик төрт киши,
Ошого жаман капамын,

Кайрылып жүзүн көрөмбү,
Карыган жалгыз апамын.

Ардагым эле Жамбултай,
Тилин угуп сайраган,
Кызыкка качан батамын.
Ракыя карындаш,

Ырыстуу агаң табылбас,
Абдылда өлсө согуштан,
Башкалар сени сагынбас.

Мен келгенче жакшы тур,
Айланайын жатындаш.
Карындашым Канымкан,
Кайгылуу биздин азыр ал.
Кайгыга туулуп калыпмын,
Кантерим билбей болдум дал.
Үзөңгү жолдош активдер,
Үй-бүлөмө көзүң сал.

Көрө албай бизге кол салган,
Фашисттердин пейли тар.
Кылчайып эсен келгенче,
Кыйналбай түзүк оокат кыл,
Кыз алган Аккыз сүйгөн жар,
Эң кичүү иним Жумабай,
Арманым айтып турам ай.
Согуштан эсен келгенче,
Сактаар бекен кудай ай,
Артымда бүлөм көп эле,
Кайгырбай коюм туурабы ай.
Мурат, Асыл, Айбашым,
Мыктыларым кайдасың?
Артымда калган Жамбулдун,
Таппай турам айласын.
Бүркүтаалы, Жумаалы,

Кат жазышып туралы.
Тирөөчүңөр Абдылда,

Согушка кеткен убагы.
Токбергенов Жумаалы,

Кат алышып туралы,
Кадырлашың Абдылда,
Казатка кеткен убагы,
Артымда бүлөм көп эле,
Кайгырбай эле турабы.
Алыстан аман келгенче,

Аман бол, Жамбул тентегим,
Жамбулума карай жүр,
Ысмайыл менен Бейшеним.

Силерден кабар күтөмүн,
Кайгыга терең түшөмүн,
Жолдоштук шартын ойлой жүр,
Ыракымбай, Дүйшөнүм.
Сыдыгаалы карыбыз,

Сырдаш элек баарыбыз,

Кары, жаштан бата алып,
Казатка кеткен чагыбыз.
Кылчайып эсен келгенче,
Кыйналбай түзүк оокат кыл,
Кыз алган Аккыз жарыбыз.
Жалчынын уулу Байгазы,
Жанымдан кетти айласы,
Артымда калган Жамбулга,
Кимдин тиет пайдасы.

Ыман, Жыпар, Сарманбек,
Ырымды айттым арман деп,
Алты ата уулу Асылбаш,
Кимиңе айттым жаман көп.
Жетилип жаңы чыкканда,
Согушка кетип баратам,
Жүрөгүмдө арман көп,

Үзөңгү жолдош активдер,
Жамбулумду ойлой жүр,
Абдылдадан калган деп.
Өнүп-өскөн элимдин,

Баласы элем Абдылда,

Жалаң найза замандын,

Агасы элем Абдылда.
Эрегишкен душмандын,
Жарасы элем Абдылда,
Ал-абалын калкымдын,

Карачы элем Абдылда.
Эрегишкен намыска,

Жарачу элем Абдылда,
Майчакты жаңы жеңгенде,
Майданга кетип калдым да.
Артымда калган Жамбулум,
Тили чыгып сайрандап,
Жеңиштүү болуп майрамдап,
Олтурат бекен алдымда.
Асмандап учкан Ак шумкар,
Айланып шакка конобу,
Артымда калды ырдалып,

Абдылданын обону.
Серпилип учкан ителги,
Секирип шакка конобу,
Жүрөгүмө сакталат,
Сейтакыновдун обону.

АРМАН⁹

Арманым толду ичиме,
Айтпаймын башка кишиге.

Кат келип турса болгону,

Жарай берет ишиме.

Эшигим алды жүзүм бак,

Кашың кара, жүзүн ак.
Эстебейин десем да,

Эстегим келет үч убак.

Ак шерстен кийим сен кийсең,
Ак шайы көйнөк мен кийсем.
Алганым аман сен келсең,
Алдейлеп бала мен сүйсөм.

Көк шерстен костюм сен кийсең,
Көк шайы көйнөк мен кийсем,
Көргөнүм аман сен келип,
Көтөрүп бала мен сүйсөм.

Алтын менен коргошун,

Аиды булут торосун.

Алганымдан айрыган,

Ант ургур Гитлер оңбосун!

Күмүш менен коргошун,

Күндү булут торосун.

Күйөөмдөн айрыган,

Күнөөкөр Гитлер оңбосун.

Айыгат экен чачырап,

Алгандан калдым ажырап.
Алганыңан калдың деп,

Ким багат экен асырап?

Күн чыгат экен чачырап,
Күйөөмдөн калдым ажырап.
Күйөөсүнөн калды деп,

Ким багат экен асырап?!

Чий баркыттан көрпөчөң,
Чыдабайм сени көрбөсөм.

Чын баркыңа жетермин,

Чын ажал жетип өлбөсөм.
Карадан сенин көрпөчөң,
Кайгырам сени көрбөсөм,
Кадырыңа жетермин,
Кара жер тартып өлбөсөм.
Ак жоолугум чачысы,
Эңкейсем сууга малынат,
Алганымды мен эстеп,
Аябай жүрөгүм сагынат.

АТИНАНЫН АРМАНЫ¹⁰

Ак көйнөк кийдим пар кылып,
Акырек жагын тар кылып.
Алыска акем кетти эле,

Артыкча мени зар кылып.

Көк көйнөк кийдим пар кылып,
Көкүрөк жагын тар кылып.
Көрүнгүз акем кетти эле,
Көбүнчө мени зар кылып.

Өөдө төмөн көп басып,

Өткөрдүм күндүн узунун.

Бир акем сизди деп жүрүп,
Өчүрдүм беттин кызылын.
Кызыл пальто кызыл шым,
Кийесиңби, жан аке?

Кыжыл болуп жүргөндү,
Билесиңби жан аке?

Долононун бооруна,

Чымчык консо көп сайрайт.

Көп алыс акем жүрөт деп,
Карындашың көп зарлайт.

АСКЕРДЕН АМАН СЕН КЕЛСЕҢ¹¹

Кара тоонун боорунан,
Кара чаар жылан сойлосун.
Биринчи согуш баштаган,
Германия оңбосун!

Аскерден аман сен келсең,
Алдыңан чыгып кол берсем.

Алган жарым келди деп,
Айылды жыйып той берсем.

Карагер аттын басмайыл,
Каарданып тартайын.

Каарман жолдош алыста,

Кай кылыгын айтайын!

Кабагыңды ачып жүр,
Катыңды бат-бат жазып жүр.
Каршы келген душмандын,
Канын суудай чачып жүр!

ДИЛГИРЕМ УРСАМ ЖЕТЕБИ?¹²

Алтындан менин саатым,
Айда тилин бураймын.
Аскерге кеткен абамдын,
Сүрөтүнү сураймын.

Ак көйнөгүм этеги,
Делбир-делбир этеби.

Алыста жүргөн абама,
Дилгирем урсам жетеби?

Көк көйнөгүм этеги,
Делбир-делбир этеби.
Көрүнбөй кеткен абама,
Дилгирем урсам жетеби?

Асманда жылдыз жалтырайт,
«Балам качан келет?» деп,
Ата-энең ыйлап зыркырайт.

Чөкө-Дөбө элибиз,
Ак пахтаны эгебиз.
А дегиле, жолдоштор,
Биз Германды жеңебиз.

Аскерге кеткен мен абам,
Ак бараң мылтык тагынат.
Аркаңда калган бир балаң,
Абакелеп сагынат.

Күн чыгышта бирибиз,
Күн батышта бирибиз.
Чакырсаң жетпейт үнүбүз,
Кыйын болду күнүбүз.

Тепкеним темир керевет,
Почточу аке келе кет.
Мен абама кат жаздым,
Маркесин бузбай бере кет.

Убада сөздөн жаңылдым,
Убайым менен карыдым.
Урматым кетип аскерге,
Өткөрдүм жаштын жарымын.

Кыскача сөздөн жаңылдым,
Кайгы бир менен карыдым.
Алганым кетип аскерге,
Өткөздүм жаштын жарымын.

Сагызган конбос колотко,
Сан элим барып конот ко.
Сан элимди коргойм деп,
Сан жаштар кетти фронтко.

Көгүчкөн конбос колотко,
Көп элибиз конот ко.
Көп элимди коргойм деп,
Көп жаштар кетти фронтко.

Боз топурак майда экен,
Фронттун жолу кайда экен?
Арканан издеп барууга,
Аялга чара бар бекен?

Иликтир күйөт кечинде,
Алтын бир күмүш ичинде.
Кыйладан бери дайын жок,
Барсыңбы фронт ичинде?

Эртең менен ишке айдайт,
Эңилген бакта куш сайрайт.
Эрмегим качан келет деп,
Эки көзүм жол карайт.

Карайган бакта куш сайрайт,
Караңгыда ишке айдайт.

Кадырлаш качан келет деп,
Эки көзүм жол карайт.

Айлыбыз конот саздакка,
Албырат жүрөк жаш чакта.
Албырып жүрөк басылбайт,
Алты түн бирге жатсак да.

Элибиз конот саздакка,
Элбирейт жүрөк жаш чакта.
Элбирген жүрөк басылбайт,
Эки түн бирге жатсак да.

Асмандагы темир куш,
Аэроплан турбайбы.

Сизди бир эстен чыгарсам,
Табыйгат мени урбайбы...

СҮЙГӨН ЖАРГА¹⁴

Ак шумкар салдың сен салдың,
Ак жибек боосун мен чалдым.
Алышкан жоого сен кетип,
Арка тылда мен калдым.

Көк шумкар салдың сен салдың,
Көк жибек боосун мен чалдым.
Көркөмдүү аскер сен кетип,
Кылгырып көзгө жаш алдым.

Оболоп учкан ак куштун,
Ак жибек боосу бар бекен?
Алыста жүргөн курдашты,
Алдырар дүйнө бар бекен?!

Көкөлөп учкан көк куштун,
Көк жибек боосу бар бекен?
Көрүнбөй кеткен курдашты,
Көрсөтөр дүйнө бар бекен?!

Автобус менен трамвай,
Ыстансага топтолсо.

Кайгы салган жаштарга,
Алыскы Герман жок болсо!

Санасам беш кол тең эмес,
Санабай койчу мен эмес.
Санасам кандай кылайын,
Самап көрөр жер эмес.

Ойлосо беш кол тең эмес,
Ойлобой койчу мен эмес.
Ойлосо кандай кылайын,
Ойноп көрөр жер эмес.

Оймогум боосу жашылдан,
Ойноп кеттиң жашыңан.
Ойго бир салды жаштарды,
Оңбосун Герман башынан!

Шакегим боосу жашылдан,
Солдатка кеттиң жашыңан.
Сар-санаа кылды жаштарды,
Саргайсын Герман башынан.

Кара бир тоонун боорунда,
Карчыга десем куш экен.
Кан жолдошум кеткени —
Каарман совет иши экен.

Улуу бир тоонун боорунда,
Улар бир десем куш экен.
Улутунба, жаш кыздар,
Туугандарың кеткени —
Улуу бир совет иши экен.

Алтын менен коргошун,
Айды булут тордосун.
Агаларың койбогон,
Алыскы Герман оңбосун!

Күмүш менен коргошун,
Күндү булут тордосун.
Күйөөрүң элге койбогон,
Күйдүргү Герман оңбосун!

ТАМСИЛДИК МҮНӨЗДӨГҮ АРМАНДАР ЭЭСИНЕ НААРАЗЫ БОЛГОН КАРА ЭЧКИНИН АРМАНЫ¹

Арыз айтам Аманбай кулак салгын,
Аквалымдан урап ай кабар алдың.

Өзүң келип авалымды сурабасаң,

Өлөрүмө эми ай жакын калды.

Келгениң Аманбай жакшы болду,

Кайтарган койчуманым бакшы болду.

«Чек» деген жакка өзүң баспайсың — деп,
Кууп барып белимди кайрып койду.

Кандай айла кылайын айла барбы,

Кууп урса көбөйтүп, мал табабы?

Кырс эткизип белимди, тастап койду,
Кыбылага каратып таштап койду.

Акыл ойло Шадманым өзүң байка,

Айткан тилге түшүнбөйм айбан ата.

Азап берип мени көп кыйнаган соң,

Арманда өлүп баратам өзүм капа.

Эгерде сөздү билип тилге келсек,

Эшигинде эрмен жеп жүрбөс элек.

Эзип менин белимди, үзүп өлтүрдүң ай,

Эгем таала жазанды берсин кудай.

«Бас» деген тилиңди билип баспайбыз биз,
Бакырсаң коркуп кетип качабыз биз.

Паалың шак Шадман өзүң мал окшойсуң,
Пардашсың өзүң жок окшойсуң.

Ар күнүнө үч маал суу бердиң сен,

Арыктап таңдай кургап кетемин мен.
Алты күндө зорго бир суу ичирсең.
Айла барбы чыдабай өлөмүн мен.
Көчтүм деп такыр сайга конуп алдың,
Күйгүзүп күнгө кактап жанымды алдың.
Азаптап алыс жайып алпарбастан,
Имерип корооңо эле жайып салдың.
Улуу шашке болгуча уктап алдың,
Жалган түнү болгуча тоюп алдың.
Күн ысык деп жаныңа коюп алдың,
Күнгө ургузуп малыңды союп алдың.
Беш миң сегиз жүз жети номерим бар,
Мен өлсөм бекер кетпейм орунум бар.
Ушул ишти көрүп билип текшербеген,
Кой ферма Мамадияр момунум бар.
Жүнүм жибек асыл тукум жандан элем,
Ар жылына эгиз төлдөп калган элем.
Ар жылына эгиз төл планын толтурдум мен,
Быйыл дагы эгиз төлдөп алган элем.
Кудайым айбан кылып жаратыптыр
Мал кылып адам колун каратыптыр.
Ар жылына эгиздеп улак берип,
Шадманым сени мен жадатыпмын.
Жетим болду менин ай улактарым,
Секирип тебелөөчү чунактарым.
Ушул калган туягымды жакшы баккын,
Муну да мендей кылып кууратпагын.
Айбан малды урбагыла асыл балдар,
Малды урсаңар түбүндө болосуң кор.
Азап берип малды уруп кыйнагандар,
Ак татпастан бир туякка болоду зар.
Аманбай кулак салдың арыз айттым,
Дүниядан сапар чегип казыр кайттым.

Бул айткан арманымды ырдап чыккын,

Мал баккан чабандарың бүтүн уксун.

Менин айткан насаатымды бекем туткун,
Мындан кийин мал багып, мал күтүнсө,
Уруп, согуп, кыйнабай жакшы күтсүн.

ЭКИ АТТЫН СЫРЫ, МУҢУ²

Айылдын чети көк шибер,
Аркырап согот шамал, жел.
Амалым жок мен шордуу,
Агып бир турат көздөн сел.
Айрыган баккан малчыдан,
Алсырадым камчыдан.

Армандуу болуп көп ыйлап,
Арылбайт көзүм тамчыдан.
Жонумдан ириң акканы,

Жоо малындай бакпады.
Санымдан кетпейт салаалап,
Сабаган камчы тактары.
Башкармабыз Көчөрдүн,
Башымды жутаар бакканы,
Мындан башка колхоздун,
Булкулдап семиз аттары.
Аяктай өлү шишиген,
Армандуу аттын капталы.
Шишиги жоорум ириңдеп,
Шилиге чейин саптады.

Жок дегенде далдалап,
Жонума ичмек жаппады.

Курт быжылдап лык толуп,
Куураган жоор кетпеди.
Ойноп алган өлүлөр,
Чылапчынга батпады.

Тешип туруп көңдөйлөп,
Билектей кылды такканы.
Чиркей менен көгөндүн,
Чымылдатат чакканы.

Кара ылайдан апкелип,
Капталыма чаптады.

Мыкаачы кургур активдер,
Мынчалык мени кыстады.

Күлүк кылып көп минип,
Көтөрүм кылып таштады.
Асманды карап элирген,
Армандуу аттын жазганы.
Кара чоюн ашуусун,
Капталдай басып ашканы.
Төшүмдү кести карачы,

Төрт кырдуу өрүм таспаны.
Кылтыратат муунумду,
Карынымдын ачканы.

Азап менен өткөрдүм,

Аз кана өмүр көп күндү,
Акырында көк айгыр,

Ак өпкө болуп жөткүрдү.
Көңүлүмө так салып,
Көчөркул баштык көп минди.

Аны көргөн активдер,

Аябайт ко эч кимди.

Эрегишип бир-бири,

Эсимди жаман кетирди.
Ушинтип жүрүп аз күндө,

Мени өлтүрүп таштайт шекилди.
Өлсөм ит жейт бул кезде,

Көк жашык болгон этимди,

Кара өтүктүн такасы,
Капталымды жемирди.
Темингенде көк айгыр,

Текедей болуп секирди.

Жайдары жүргөн жеримден,
Жамбулга кеттим минилип.
Активдерден өлөрүм,

Ачыктан ачык билинип.

Жолдо катар жүк басып,
Жонумдан кайыш тилинип.
Камчылар ойноп саныма,
Кайгыга башым илинип.

Ызаалап мээм айланып,

Ысыктап калдым жинигип.

Эки шордуу муңдашып,

Энди турубуз биригип.

Колхоз баштык Көчөркул,
Карматпайт кайта дегенсип,
Тумшугум басып үч буттап,
Тушалып турат жоон жип.

Өзүбүз кантип арыз айттык,
Өкүмөткө жеткизип.

Өлбөй калар күн барбы?

Өмүрдөн кайгы кеткизип.
Жумабек актив көрүнсө,
Жулунуп үркөм мен типтик.
Тоодой шишик жонумду,
Токунганча мен жик-жик,

Качан минет капыр деп,

Карап турам тирмийип,

Көк айгыр сенден беш бетер,
Көтөрөм болдум кирбинип,

Кучак жеткис сандарым,

Куурап калды илмейип.

Минген актив кубанат,
Мурутунан жылмайып.

Жайкы ысыкта күйгөндөн,
Жал куйругум кырбыйып.
Турсункул жүрөт дыңкыйып,
Кардым ачып жем жебей,
Каруум кетти шылкыйып.
Барып түшкөн жеринде,
Байланып турам ыңкыйып.
Ичмегимдин алдынан,
Ириңим чыгып былтыйып.
Жайымды киши сураса,
Жайгарган болом тымпыйып.
Тоюңар деп бир күнү,
Тоготпой жүрөт кылтыйып.
Биз үчүн бирда кайгырбай,
Өздөрү ичип, жеп тоёт.

Анан кийин артынан,
Акмолдодон кеп коёт.

Атты минип сельподон,

Арак апкел деп коёт.
Ызылыкка бакыртып,

Улак, тоок көп соёт.

Бул өнөрүн активдер,

Качан бир жүрүп бүт жоёт.
Эмине үчүн табият,

Бизди шордуу жаратты.

Мас болушат бир кезде,

Ичип алып аракты.
Көтөрүлүп активдер,

Көргөзөт сонун санатты.

Кара терге түшүрүп,

Менден кумарларын таратты.
Бир убакта чыдабай,
Суулугумду тиштедим.

Кара жандын айласын,
Кантер жагын издедим.

Кууп жөнөйт ыскытып,
Колхозчунун иттерин.

Кара жанды кыйнабай,
Капыстан өлүп кетпедим.
Кайра келип бир-бири,
Кармалашып эңишет.
Капталымды жемирип,
Каруумду кемитет.

Жыгып кетчи мени деп,

Бири бирин демитет.

Денемден көбүк агызып,

Мас букадай челишет.

Бир тыйындык пайда жок,
Бири-бирин жеңишет.
Келжиреп жүрүп бекерге,

Булар кечинде үйгө келишет.
Көзүмдүн жашы көл болду,
Көргөнүм ысык чөл болду.
Жалпы бизге активдин,
Жакшылыгы нөл болду.

Жай ысыкта булардын,
Жатканы мамык төр болду.
Мундузбаев Жумабек,
Мынчалык мага шор болду.

Алкынып жүрчү ак жамбаш,
Акыры минтип кор болду.
Алдынан чыкса ит үрүп,

Аны айланта кубат коргонду.
Жазалар бекен өкүмөт,

Жайлата каным соргонду.
Такасыз бутум ташыркап,
Тамандарым чор болду.
Жукартылып үстүмө,

Жүргөнүм кара жол болду.
Айылга келген өкүмөт,

Деги биздерди көрбөс болгонбу?
Тегирменге жүк тартып,
Темселетти жанымды.

Суруң качкан каапырлар,
Суюлтту менин канымды.

Алы кеткен ак жамбаш,
Арстанып кимге тарынды.
Кадырымды бир билбей,
Калактай кылды санымды.
Жолугуп мага шор мээнет,

Жок жеринен табылды.
Айбандыгым жазыгым,

Асманга эргийт басыгым.

Аса байлап каңтарган,

Ак жыгач менин казыгым.

Аз күндө иттер талайт ко,
Асылдын өлгөн жашыгын.
Өкүмөткө көргөзбөй,

Өздөрү минет жашырын.

Өлөң менен ор камыш,

Өлбөс оокат азыгым.

Мен жүрчү элем башында,
Мээрим канып семирп,

Ак майыма чыдабай,

Асманды карап элирип.
Аңыздагы сокону,

Ала качып желигип.

Эзил турмуш эмгектен,

Энди калдым жеңилип.
Эсеналиев Көчөрдүн,

Эки буту теминип.

Каршы алдыма кете албай,
Кайра артыма чегинип.
Жаңырып күндө көз жашым,
Жамгырдай жерге себилип.
Жатсам зорго турамын,
Жамбашыма тебилип.

Аярлап баккан киши жок,

Ак сулуудан жем илип.

Алты күн жем жеп тыныксам,
Асмандап кетем желигип.
Көтөрүм болот деп коркуп,
Көзүмдүн жашы тамчылайт.
Мүдүрүлүп мен кетсем,
Мүлжүндөп жүрүп камчылайт.
Камчыдан башка жемим жок,
Кантип жүрүп жан чыдайт.
Таскактап дайым көп жүрүп,
Талыгып жаным алсырайт,
Камчы сүйрөп келатса,

Кайран жаным калтырайт.
Арык да болсом мен шордуу,
Андан, суудан тартынбайм.
Күмүш саптуу камчылар,
Сандарыма тарсылдайт,

Темир жүсмө ооздук,

Ууртумда шаркылдайт.

Бул жүрүштөн биз үчүн,

Бир дагы пайда артылбайт.
Жүгөндөп суулук саларда,
Жүрөгүм туйлап алсырайт.
Колтук, башым титиреп,

Коркуп денем калчылдайт.
Минип алган Жумабек,
Таранчыдай чаркылдайт.
Кымыздуу үй көрүнсө,
Кымырылып жалжылдайт.

Эч бүтүргөн иши жок,

Эригип бекер салпылдайт.
Айланайын агатай,

Активдерден жан тынбайт.
Түшө калып үстүмдөн,

Байлай салат каңтарып.
Басмайылым бошобойт,
Бастырмага алпарып.
Ызылдаган саратан,

Ичимди тутам аңтарып.
Суулугумду кемирип,

Суусап турам тамшанып.

Мага бир да кайгырбай,
Мактанат элге жактанып.

Ак жай күнү арыктап,

Акыры калдым сандалып.
Жетимиш аттын ичинен,
Жетеги элем тандалып.

Энди өлүп калам деп,

Эсим чыгат таңданып.
Семизимде жүрчү элем,
Секирип, ойноп шаңданып.
Көргөндөрдүн баарысы,

Көз айрыбай жарданып.

Эч айламды таба албай,

Энди калдым зарланып.
Көлдүк болуп көлтөңдөп,
Көргөндөрдөн арданып.

Кээде калат мингендер,
Өкүмөткө кармалып.

Бул эмиң дегенде,

Өлүп кетет жалбарып.
Семиртпесем күзүндө,

Мени соттогун дейт карганып.
Адамга сүйлөп арстанып,
Акебизге барбадык,
Айлабыздын жогунан,
Активдерди каргадык.

Жайы менен минилип,

Барбаган жерим калган жок,
Мундузбаев Жумабек,

Кайда минип барган жок.

Үч күндө бир сергитип,
Үстүмөн ээр алган жок.
Шабыргаалы Токтосун,

Бул дагы минди арман жок,
Акырында моминтип,
Алсырадым арман жок.

Алты айдан бери асылдар,

Ак бычанга жарыган жок.
Акчий менен Күркүрөөдөн,
Арасында талган жок.

Эч болбосо базардан,

Эки боо беде салган жок.
Ошондуктан мен турам,
Өйдөлөр кубат, алдан жок.
Кадимки семиз кезегим,
Казы, кыртыш жалдан жок,
Карып болгон убагым.
Кадимки толук сандан жок,
Айланайын агатай,
Айтканымдан жалган жок.
Активдердин акысы,
Армандуу атта калган жок.
Баялиев Турсункул,

Башынан жаман мына бул.
Баспасам башка салгылайт,
Башкача мүнөз бул кургур.
Булчуң аттан айрыды,
Бусурманкул бригадир.
Мүдүрүлсөм сабаган,
Мүнөзүң менен жерге кир.
Жыргатып бизди койгонсуп,
Жымырап уктап жаткандыр.
Өкүмөттөн жашырып,

Өз кылыгын каткандыр.

Биз жактан бирөө сүйлөсө,
Аны ооздон ары каккандыр.
Түк ойдо жок жеринен,
Турсункул балаа жабышты.
Биринчи минген бул актив,
Белчирип түшкөн алгачкы.
Ар кайсыга жармашып,

Абдан кылат далбасты,
Жолдо катар жөн жүрбөй,
Жарышып же кармашты.
Мени минген активдер,
Эминеден тартынат.

Каяша айтар тилим жок,
Карап турам калтырап.
Өкүмөткө калп айтып,
Семиртем дейт тантырап.
Арка жонум аяктай,

Жалак жоор жалтырап,
Жаба токуп алганда,

Жарып өлөт жан чыдап.
Минип алса учкашат,

Дагы бирөө салбырап.

Жай жүр десе тил албайт,
Учкашкан киши жалдырап.
Курбулары көрүнсө,

Кууп жетет камчылап,
Эңишип кетип жулкушуп,
Эсимди жаман тандырат.
Маткеримдин баласы,
Бусурманкулду карачы.

Нак ошонун кесири,
Сееримдин сегиз жарасы.
Башкармабыз Көчөркул,

Бир болбоду аралжы.
Көөнүнө башка ат жакпай,
Көбүнчө мага кадалды.

Олдо куруп калгыр ай,

Оңой күчтү табарбы?
Жеткирер адам болсочу,
Өкүмөткө кабарды.

Кармап берип суратып,
Кандырап беле табамды.
Чымын, чиркей мен өңдүү,
Чыңыртып этин чагарбы?

Аз күндө муну семирт деп,
Анык милдет тагарбы?
Арманымды чыгарып,
Абийиримди жабарбы.
Башкармабыз Көчөркул,
Багып минет нак ушул.
Көбүнчө буга туш болгон,

Көк айгырдын багы ушул.

Жер алдына кетүүгө,

Жетигип калган табы ушул.
Бакканы ушул карачы,
Бакадай кылып кууратып,
Итиреңдеп теминет,
Иттердин баарын чуулатып.
Эч болбосо турбады,
Мени күндө бир жол оонатып.
Жүнүм жыдып аз күндө,
Кырчаңгы болуп кетермин.
Активдерге ушинтип,
Абыдан жаман кекендим.
Ушундай болуп сен дагы,
Тери бир аксын чекендин.
Аман турса партия,
Мен максатыма жетермин.
Бир аз күнгө өлбөсөм,
Кайрат кылып турсамбы?
Кыйшактасам бир жолу,
Камчы менен бир салды.
Кышында коёр бактырып,
Каруусу кеткен бир чалды.
Кардым басып суусасам,
Кантип жаным тынч алды.
Ботодой көзүм жалдырап,
Болормун сөзсүз кырчаңгы.
Кезитке жазып ыр кылып,
Же буларды бир балекет кылсамбы?
Былтыркы майдан мен дагы,
Биротоло кутулгам.
Арыктуу жерди көргөндө,
Ач бөрүдөй жутунгам.
Быйыл минтип үч кабат,
Тушоо кетпейт бутумдан.

Бул ахбалга келтирди,
Мени атка минер кутурган.
Мундузбаев Жумабек,
Муңумду такыр уга элек.
Былыртан бери бул мага,
Бир жакшылык кыла элек.
Бул мингени кырк беш күн,
Бир дагы жаным тына элек.
Эптеп жаным отурса,
Минип жүрөт илээлеп.
Мен не жаздым буларга,
Мынчалык мени күнөөлөп.
Калың шордон кутулуп,
Кайран жаным тынса экен.
Томолок сыным толтуруп,
Тоюндуруп минсе экен.
Күлгүн жаным күлтүндөп,
Күзгү малдай күлсө экен.
Биздер үчүн өкүмөт,
Бир жакшылык кылса экен.

ТОР КАШКА АЙГЫРДЫН АРМАНЫ³

Арманын айтып тор кашка,
Араң чыгам беш жашка.
Жоор кылып жонумду,
Азап көрдүм бир башка.
Арка терим калбады,
Убалым жетсин Мукашка.
Арызданууга жете албай,
Араң турам Уу-Ташта.
Абыкайга мингизди,
Өйдө-төмөн жүргүздү.
Токулгасы эң жука,
Өркөчүмдү сүргүздү.

Көз көрүнө ушунтип,
Душмандыгын билгизди.

Как далынын башынан,

Бычак менен тилгизди.

Жоор кылып жонумду,
Ташыркатып колумду,

Башымды жерге жеткирбей
Катырды менин шорумду
Айланайын догдурлар,

Көрөсүң качан оорумду.

Же шили кууп өлөмбү,

Шишитип өпкө, боорумду.
Бекбаатыр чокой калабы,

Оё кесип соорумду.

Өркөчтөн ылдый кара так,
Калбыр кылды жонумду.
Кагылайын өкүмөт,

Ачабы менин шорумду.

Же кирбей эле коебу,
Жашырып койсо болобу.
Бир тууган деп Мукашка
Жан басууну коелу,
Куладыкка карабай
Абыкейди соелу.

Мага кылган так ошол,

Эки көзүн оелу,

Тергөөчүгө билдирип,
Шилисине конолу.

Антип өчтү албасак,

Адатын акмак коебу?
Басууга менде дарман жок,
Эч дарманым калган жок.
Бир көрүп кетсе сельсовет,
Деги менде арман жок.
Күбө болор Мусакем,

Бул сөзүмдө жалган жок.
Кралин куюп жонума,

Себеп кылып оорума.

Ал күнү Муса көрбөсө,
Шишигим түшмөк боорума.
Дарылап кийин азыраак,
Ошентип калды сообума.
Кошула албай калмакмын,
Энчилүү үйүр тобума.
Кетпей калдым аз жерден,
Керексиз иштин оңуна.
Кемиссия келбесе,
Текшерип мени көрбөсө,
Теңдигиме жеткирип,
Өчүмдү алып бербесе,
Мукаш менен бет кылып,
Күнөөбүздү тербесе.
Кимибизде айып көп,
Энчибизди бербесе.
Арманым кетет ичиме,
Суусу да тартыш ичүүгө.
Күндөн-күнгө ылдыйлап,
Тарап барат шишигим.
Тыюу салса болбойбу,
Тартипсиз андай кишиге
Айта берсе түгөнбөйт,

Абыкей, Мукаш кылыгы.
Кудалашып булардын,
Жакын экен алымы.

Өзү койчу неме экен,
Такыр болбойт тынымы.
Күнү-түнү чапкылап,
Кетирди менин сынымды.
Куурай кылып өткөрдү,
Кулпунуп өтчү жылымы.
Эми көрбөй эле койгула,
Үркөсүң көрсөң сынымы.

ТАПАНЧА АТТУУ ТӨӨНҮН АРМАНЫ⁴

Көпчүлүк сага ырдаймын,
Колхоздо болгон турмушту.
Эпкиндүүлөр жакшы иштеп,
Зыянкеч кылган кылмышты.
Көпчүлүк сага айтаарым,
Билимден башың тартпагын.
Жалкоолукка берилип,

Үшкүрүп үйдө жатпагын.

Түкүнчө болуп калды деп,

Жок жерден шылтоо таптагын.
Камыт коко даярдап,
Тишин кошо таптагын.
Жазгы алышка камданып,
Кетмениңди саптагын.
Убагында бүтөөр деп,
Керилип үйдө жатпагын,
Жана жаш өспүрүм комсомол,
Түнкүсүн кантип окуйм деп,
Сен да окуудан качпагын.
Эми мал өстүргөн малчылар,
Өлтүрбөй малың сактагын.
Акчасына кызыгып,
Артелдин малын сатпагын.
Түнкүсүн короо кайтарбай,
Үйүңдө уктап жатпагын.
Карышкыр болсо жайытта,
Салып койгун капканың.
Түшүрүп алып капканга,
Өкүмөткө бергин талпагын.
Эпкиндүү менен жалкоону,
Эми ажыратып айтамын.
Колхозчунун жакшысы,
Өндүрүштө жакшы иштеп,
Эмгегинен тандалган.
Колхозчунун жаманы,
Жакшы иштебей колхоздо,
Жеринен тентип сандалган.
Активдердин жакшысы,
Элин алга үндөгөн.
Активдердин жаманы,
Элин сөгүп тилдеген.
Ким эмне кылып жатканын,
Бирин дагы билбеген.
Мына ушундай активдер,

Сен ким — десе активмин деп сороет,
Колхозчулар иштин жайын сураса,
Мага кожоюн сенсиңби деп олоет.

Ак ниеттүү активдер,

Мунун бирин дагы кылбагын,
Эпкиндүү деп мындайды,

Өкүмөтүбүз сыйлаган.

Малчылардын жакшысы,

Өлтүрбөй малын багышкан.
Стахановчу малчы деп,

Ар түрлүү сыйлык алышкан.

Мисалга алып көрөлүк,

Дүйшөнаалы малчыны,

Койлорун жакшы төлдөтүп,

Козудан алды канчаны.

Кырк сегизинчи жылында,

Бир баш малы өлбөгөн.

Жазгы төлдөө убакта,

Мунун койлору эгиз төлдөгөн.
Малчылардын жаманы,

Төө жылкыны жорутту.

Мисалы төө ферма Түгөнбай,

Төөлөрүн жакшы багалбай,
Төөлөрүнүн жооруна,

Кралин издеп таба албай,

Тапса дагы эринип,

Жооруна кралинди салалбай,

Жоор болгон төөлөрдү,

Сагызгандар чокулап.

Жакшылап бизди баккыла,
Жоорубузду айыктыруучу,

Кралин издеп тапкыла.

Курган төөлөр ушинтип,

Арманын айтып зарыгат.

Көз салбайт деп дурустап,
Түргөнбайга таарынат.

Же болбосо Түргөнбай,

Төөлөрүн жакшы багабы?

Колхозго керек болор деп,
Жүндөрүн тоноп алабы.

Тонобосо төөлөрдүн,

Жүнү түшүп калабы.

Төөлөрдүн жүнү кайда деп,
Биргадка барабы.

Же түшүп калган жүндү алган,
Колхозчулар уурубу?

Башканы айтып нетейин,

Кырк сегизинчи жылында,
Төөсүнүн бири туудубу?

Ишенбесең колхозчу эл,

Акыбалын төөлөрдүн,

Тапанчадан сурагын,

Кайсы абалда турганын,
Жакшылап туруп угайын.
Жаныбарым тапанча,

Анда-санда басасың,

Кейигенсип жаныбар,

Кээде чочулап жатасың.

Мындай эмес элең сен,

Эминеге капасың?

Же сени баккан Түргөнбай,

Аябай сени сабайбы?

Же болбосо убал деп,

Сенин өлгөнүнө карайбы.

Ушул сөзгө карата,

Тапанча айтаар арманым.

Ушинтип куурап жүргөнчө,
Мен бир күнү өлүп калбадым.
Калк уксун келсе сырымды,
Айтайын ичте чынымды.
Калем алып жазып кой,
Менин муңканып айткан ырымды.
Бир баштан айтып берейин,
Түргөнбайдын кылганын.
Тили жок айбан болсом да,
Тил келип эки ооз ырдадым.
Жанагы айткан сөзүңө,
Мен жооп берем муңайып.
Түргөнбайың кууратты,
Үч күндө бир сугарып.
Жакшылыктуу чөп жебей,
Мен өзүм азып турам кубарып.
Кыштын күнү чилдеде,
Эшикте жатам калчылдап.
Абышка буга эмне болгон деп,
Кемпири чыгат шаңкылдап.
Арамса деп жеринен,
Түргөнбай сабайт камчылап.
Арачалар адам жок,
Жаш агат көздөн тамчылап.
Мени баккан Түргөнбай,
Сексенге чыккан чал болду.
Как ушинтип таяк жеп,
Менин кайран башым кор болду.
Колхоздун чабан малчысы,
Түргөнбайдай болбостон,
Малдарыңа көз салгын.
Стаханов малчы деп,
Өкүмөттөн сыйлык, акча алгын.
Малчы ферма активдер,
Мындай ишти койгула,
Эптүү иштеп баарыңар,
Кемчиликти жойгула.

ТАЛДЫН АРМАНЫ⁵

Сай боюнда буралып,

Сайылган тал мен элем.

Саратандын күнүндө,

Салкыным тийсин дээр элем.

Тилсиз жоо экен аккан суу,

Тамырым ноолап курутту.

Отундан жутап калгандар,

Боорумду оюп кууратты.

Көкөлөп өскөн асманга,

Келдиктеп алды шагымды.

Жаратылыш табийгат,

Пас кылды менин багымды.

Өзөгүмдү чукулап,

Тешип бүттү боорумду.

Көйкөлүп сактап тура албай,

Өткөздүм кырчын доорумду.

Өдө турар алым жок,

Жыгылдым сайдын ичине.

Башым сууга малынып,

Суу толду көйкөй ичиме.

Жайы-кышы туралбай,

Сууга малдым башымды.

Жанымдан өткөн сурабай,

Көзүмдөн аккан жашымды.

Жөргөмүш уялап,

Чырпыгымды кууратты.

Жанымдан өтсө жалынып,

Тал экен дейм мурапты.

Куураган шагым келдиктеп,

Толтуруп алат кабына.

Очокко тыгып от коюп,

Ысынат менин багыма.

Өрүк, алма болбогон,

Өксүймүн ушул багыма.

Сыйрып алып кабыгын,

Отко жагып күл кылат.

Шагалактап муз алып,

Кыймылдатпайт кашымды.

Күп кала албай экенмин,

Отунчунун тушунда.

Ушул менин арманым,

Убайга түшүп калганмын.
Өтүп кетти баарынан,
Башымды сууга малганым.
Карап турган калайык,

Кантип айтам жалганын,
Көтөрүп келдим жараткан,
Жашымдан башка салганын.

САР КАШКА АТТЫН АРМАНЫ⁶

Мен сары кашка ат жаралып,
Баштадан асый чыктым ай.

Ар адам минип жорго деп,
Арыдым күндө тынчыбай.

Асыйдан-асый чыксам да,

Араң келем баштыдай.

Элүү алтынчы жылынын,

Араң чыктым кышынан.

Мен арыктап жүргөндө,
Бригадир эле Кулжабай.

Аял, кызы которуп,

Ал дагы менден бир далай.
Жол жоргомдун сорлынан,
Жонумдан тамгык калбады ай.

Жолдош болдум жоордон,
Сагызган каапыр каргагай.

Түңүл бригадир өсөт деп,
Түшкүсүн тамга байлабай.

Шайымды катуу кетирди,
Жайлоого эрте айдабай.

Каруумдун жогунан,

Кашатта чокуп жоорумду,
Карга менен сагызган.

Арадан канча күн өтүп,
Бригадир болуп чогулуш,

Ат багар болуп бериңиз деп,
Шабырбайды шайлашат.
Аптадан-апта күн өттү,

Ал адам бизди айдабай,
Шайланган кары Шабырбай,
Огородду бүт чаап,

Анан бизди айдабай.

Арадан канча күн өтпөй,
Касымкага жүрөт деп,

Кат жиберип бригадир,
Кайрадан мени кармады ай.
Чөлдөгү бүлөм жесин деп,
Чоюм кылып токуп жоорума,
Артып алды ат багар.

Көбүргөн чымын айдагандай,
Кечинде чөлгө алып келип,
Даракка асып байлады ай.
Кызарып жоорум ачылып,
Кычышты жонум жан-жан ай.
Бир ай мени иштетип,

Бул атың жүрбөй калды деп,
Бригатка Көкөн даттанды.
Мындан көрө собураак,

Берсеңиз тайпак кашканы.
Ал дагы мендей жооркан,
Ошону сурап баштады.
Тайпакты кошуп ордума,
Мени чыгарып таштады.
Баягы карга, сагызган,
Балалап баары көбөйүп,
Карчыгамда жоорумду,
Каната чокуп жаздады.

Ар кимиси бир чокуп,

Айбат кылсам качпады.

Алга алып барбайт ишти деп,
Кулжабайды түшүрүп,

Жаш бала дурус иштейт деп,
Бригаттыкка көрсөттү,
Билимдүү бала Ашырды.
Андан да болбой ырайым,
Кравилге дайындап,
Кыргыйтып мени катырды.
Былк дерге дарман жок,

Быш кене талап чатымды.
Кравилчи Сейитпай,

Бригат аке келчи деп
Ашырбайды чакырды.
Муногу атың чарчады,

Берсең кантет башканы.
Кармасаң эрте кармап ал,
Каруулу Абдес кашканы.

Ал атты кармап алды да,
Жүгөнүмдү шыпырып,
Атканага таштады.

Көп аттар менен бир жүрсөм,
Акмак ала сагызган,

Ар жеримди бир чокуп,
Аңдыбайт менден башканы.
Бир күнү сууга келатсам,
Ашырбай чыгып астымдан,
Азык кармап минсин деп,
Ага да буйруп таштады.
Камдандым суум кандарып,
Карматпай алыс качканга.
Күнгөйдөн, тескей кубалап,
Күйүктүрүп кармады,

Күчтүү экен аттары.

Алпарып Азыш токуду,

Ар жериме бир коюп,

Алакандай пахтаны.

Ар күнү кечте чабышат,
Албастан ошол пахтаны.

Пай-пай кайыш оорутат,
Пахтанын каны катканы.

Баш аламан теминип,

Байгеден жаман чапканы.
Мончоктоп каны токтобойт,
Мойнумдан ичке акканы.

Керели кечке чапкылап,
Кеңгиретип таштады.

Бир күнү көлгө койо берди,
Күйгүзүп ошол пахтаны.

Сай бойлоп оттоп өткөрдүм,
Саналуу үч-төрт аптаны.
Октябрда чабам деп,

Өйдө-төмөн бастырып,

Кулжабай атты таптады.
Жөнөмөк болду Кулжабай,
Жедигерге барып чапканы.

Ат сурады бригааттан,

Аны-муну артканбы.

Алсаңыз ала кой деди,

Жорго сары кашканы,

Сүрөөгө салсаң чуркайт деп,
Сүлкөтүмдү мактады.

Жүктөлдү мага калбастан,
Күлүктүн керек чөп-чары.

Жете албай барат артымда,
Желкеме чыгат тамандан,
Жедигердин курч-курч таштары.
Бүтүн чапты кыдырды,

Бирок бутума така какпады.

Кою нерсе тарс этет,

Колунда камчы жапжаңы.

Азыр да тагы кете элек,
Балтырга бата чапканы.
Акырында Кулжабай,

Араң жан кылып алып келип,
Атканага таштады.

Айланайын Жумаш чал,

Аттарга кошпой бөлөктөп,

Жоорумду жууп барктады,
Ар түрлүү даары чаптады,
Акыйкаттык иш эмес,

Кол жеткени бир минип,
Колхоздун атын чапканы.
Жолотпой андай адамды,
Жолдоштор атты барктайлы.
Жакшылап ат семирсе,

Мала тартуу, соко айдоо,
Сезону келе жатпайбы.

Эринбей ушул турмушта,
Эркек, аял, кары, жаш,
Эл милдетин актайлы.

ЖЭЭРДЕ АТТЫН АРМАНЫ⁷

Ой мен Ибраимдин Жээрде аты,
Күнүгө минсе талбадым.
Жанагы эсепчиси Жолдош кул,
Минип алып мөгдөткөн,
Ошондогу арманым.
Семизимде ала качып жөнөгөн,
Мен жаныбар жоргологум бар эле.
Менин баркымды билип минбеген,
Жанагы Жолдошкул айбан бала эле.
Жолдошкул мени минип алганда,
Тимеле кайкалай түшүп жөнөйдү.
Жанында кунандай кылып отуруп,
Бул кургур мени дагы бөлөйбү?
Жолдошкул жеке эле өзү минбестен,
Жанагы аялын алар өңөрүп.
Шайым кетип кечинде,
Мен байкуш мамыда турам жөлөнүп.
Чарчап калды байкуш атым суусун деп,
Түн күсөтүп, отко койбой акыштып,
Тим эле уйкусуна каралап,
Мен байкушту байлап салат чакыйтып.
Таң атканча ачка байлап ушинтип,
Байкуш Жээрде бүгүн жакшы сууду деп,
Кокуй Макиш кыштакты көздөй жөнөйүн,
Кайда мунун жооруна салчу куру деп.
Бүгүн түнү ачка болуп калыптыр,
Тукумчудан жем жедирип албасам,
Жээрденин керээр мууну деп.
Ээрин токуп жүгөн катып башыма,

Так ушинтип минип алып аттанар.
Активдер малдын баркын билбесе,
Байкуш аттар канткенде аман сакталар
Арыгымдан басалбай жүрсөм ушунтип,
Жолдошкул ансайын сабап чапкылап.
Байкуш Жээрде эмне болуп калган деп
Кейпимди көргөндүн баары кыйкырап.
Айбан малды тил киргизип ырдатпай,
Активдер минген атың жакшы бак.
Жолдошкул аялы менен учкашып,
Жүргөндөгү арманым.

Жакшы эле багып жүргөм деп,

Бул иште ырдаса балдар танбагын.
Жолдошкул атым ачка болор деп,
Түнкүсүн чөп салбадың.

Ушинтип жаным кейип турганда,
Жолдошкул жашаба деп каргадым.

Сен дагы кейпиң кетип менчилеп,
Жарыбагын, Жоке, сен жарыбагын.
Жээрде аттын каргышына калдым деп,
Сен деле боздоп айт элге арманың.

КҮРӨҢ АТТЫН АРМАНЫ⁸

Он жети жаш ойрон жаш,
Ошого келди кайран баш.
Догуруп элге мингин дейт,
Доктурсуң эми жардамдаш.
Өрүм кетти ашуудан,

Өлгүчө көркөм басуудан.
Тирүү туруп айрылдым,
Тишим менен азуудан.
Курсагым тоюп семирбейт,
Кубатым жок кылайган,
Арты кандай билбеймин,
Аман калдым бул айдан.
Далыда жоорум сүрүлүп,
Далайга минди Сулайман.
Булкунуп турбай жаш кезде,
Басуучумун коргонду.

Уй көчүк болуп арыктап,

Унуттум басык жоргомду.
Арасында калпы жок,

Айтып бүттүм болгонду.
Акыркы фермер Абакир,
Атасын айтсам Талканбай.

Ат бер десем көрсөттү,
Арыктаган жалтанбай.
Өчөшкөнсүп урунат,

Өзүмдөй атты барк албай.

ЖАЛГЫЗ АТТАН АЙРЫЛГАНДА⁹

Аркар сындуу жээренди,
Алганымды айтайын.
Бешенелүү жээренге,
Бергенимди айтайын.

Малабек деген адамдан,
Музоолуу сыйыр, он койго,
Алдым эле мен зорго.

Оңолсун деп отко айдап,
Тапшырдым бажам Солтонго.
Семирсин деп чөпкө айдап,
Чыгардым эле Чортонго.
Чыгарган атты карар деп,

Кары да болсо бай бажам,

Бир кызматка жарар деп.
Жайытыңдан көчкөндө,

Жоргоң менен бир тутуп,
Жоктой келсең болбойбу!
Капкаң менен бир тутуп,
Кармай келсең болбойбу,
Бажаңдын көөнү толбойбу.
Кайнеже бизге күйбөптүр,

Кой багып, колу тийбептир.

Бул — начары алымдын,

Бай бажа, сизге таарындым.
Куту да кетип үйүмдүн,

Куну да учту короомдун.

Кашка күлүк жээреним,

Кайда кетип жоголдуң.

Сайда изи билинбей,
Шамал бекен жээреним?
Кумда изи билинбейт.
Куюн бекен жээреним?
Как мандайы кашка эле,
Күлүктөн чыккан башка эле.
Арам өлгөн жээреним,
Адал өлсөң кашки¹ эле.
«Чү» дегенде жаны бар,
Чыгат эле дүбүрдөн.
Чын толгон айдын он беши,
Чыгып калды күбүрдөн.
Ажалы жетип өлүптүр,
Ашырбай суудан көрүптүр.

ТАРЫХТА БЕЛГИЛҮҮ АДАМДАРДЫН БЕЛГИЛҮҮ ОКУЯЛАРГА БАЙЛАНЫШТУУ АРМАН ЫРЛАРЫ

АРСТАНБЕКТИН АРМАНЫ¹

Каркыранын башынан,
Башы Арстанбек ооруду,
Ооруганы курусун,
Азирейил жалаңкыч,
Аламын деп тооруду.
Маң-маң, маң баскан,
Чуудаларын чаң баскан,
Айры өркөчүн май баскан,
«Чөк» дегенде «бук» деген.
Тизесин жерге бүктөгөн,

¹ Кашки — жакшы деген мааниде.

Кош аркан салып тарттырган,
Калы килем жаптырган,
Ак тикен көрсө аймаган,
Алкымын тикен сайбаган.
Көк тикен көрсө аймаган,
Көмөкөйүн сайбаган,
Жардын башын кыдырган,
Талдын башын сыдырган.
Ойсул-Ата малым бар,
Андан берсем бир тогуз,
Азирейил алабы,
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Көк жон ылдый өңкүгөн,
Көгөн сайып мөңкүгөн,
Сары жон ылдый өңкүгөн,
Сайгак сайып мөңкүгөн,
Үй арасын боктогон,
Үйдөн туруп жоктогон,
Токойлуу жерге токтогон,
Өлөңдүү жерге оттогон,
Сары суу көрсө шимирген,
Сары камыш көрсө кемирген.
Куйруктары камчыдай,
Сийдиктери тамчыдай,
Мүйүздөрү жылтылдак,
Кулактары былкылдак,
Туяктары шылкылдак.
Чычкан богу ушактай,
Сааса сүтү булактай,
Зеңги Баба малым бар,
Мындан берсем бир тогуз,
Муну берсем алабы?
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Татырак башын тарта оттоп,

Таң атканда эрте оттоп,
Күтүрө башын күрт оттоп,
Күн чыкканда эрте оттоп,
Маараса үнү азандай,
Куйруктары казандай,

Жүнү жибек, сүтү ынак,
Тула бою бүтүн ак,

Эртеден кечке уктайсың,
Этин жесең ныксырап.
Кыгын жаксаң көң болот,
Териси жылуу тон болот,
Чолпон Ата малым бар,
Мындан берсем бир тогуз,
Муну берсем алабы,
Арстанбектей жалгыздын.
Чымындай жаны калабы?
Бак-даракка асылган,
Бадалды жөөлөп кашынган,
Жамгыр жааса дыбырап,

Жар менен үйгө жашынган.
Чакмак мүйүз чаар эчки,
Какмак мүйүз кара эчки,
Жүргөн жери зоо болот,
Жүнү үйгө боо болот.

Тогуз конок келгенде,
Тойбогонун айтайын,

Уктап калган балдарга,

Койбогонун айтайын,

Эки конок келгенде,
Эттүүлүгүн айтайын,

Чычаң Ата малым бар,
Мындан берсем бир тогуз,
Муну берсем алабы,
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Аксакалын жайкаган,

Набат менен оозун чайкаган,
Ар иштин жөнүн байкаган,
Атакем турат башымда,

Муну берсем алабы,
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Белдемчисин байланып,

Чарк көпөлөк айланып,
Энекем турат кашымда,

Муну берсем алабы,
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Илбирстей ийни тартылган,
Ийнинен чачы артылган,
Жолборстой жону тартылган,
Жонунан чачы артылган,
Карындашым турат жанымда,
Муну берсем алабы,
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Казан, аяк калдырап,
Алганым турат жалдырап,
Муну берсем алабы,
Арстанбектей жалгыздын,
Чымындай жаны калабы?
Баштан да айла болбоду,
Малдан да айла болбоду,
Адамзат пендеге,

Айтпагыла каргышты,

Мен өңдөнтүп адамдан,
Жаратпасын жалгызды.

АРМАН²

Кагылайын Ысык-Көл,
Киндик кесип тууган жер.
Топурагың торко алтын,
Жыпардай жыттуу жел келет.
Кагылайын тууган жер,
Жайлоосу жашыл бел келет.
Аман-эсен биз барсак,
Баласын тапкан энедей,
Айланайын Ысык-Көл,

Тоо менен кошо термелет.
Кагылайын Ата-Журт,
Кыялым менен карасам,
Карагай чери калкылдап,
Элестеп турат Арашан.
Кубанчыма чыдабай,
Коргошундай көйкөлүп,
Болбой эрип баратам.

Энемдин төккөн гүлүнөн,
Жата калып жаласам,
Арманым калды небесмин,
Абамдын туулган жеринде,
Окулса менин жаназам.

Кең Ысык-Көл жерибиз,
Жердеген аны элибиз,
Арманда болуп зарланып,
Ак-Суу, Турпан шаарында,
Тентип жүрөт элибиз.

БАЙТИКТИН АРМАНЫ³

Кыргыз калкы жаныдан оруска карап, орустун өзү эмес көлөкөсүнөн коркуп жүргөн убакта, орус өкмөтү Байтикти нечен чакыртса барбайт экен. Бир убакта Ташкент өкмөтү чакыртат.

Ошол чакырууга бармак болсо да, өлтүрүүгө алып барат деп кайгырган. Сапарга чыгып кетип баратканда узата чыккан кишилерден өз күнөө салып, калгандарга тапшырып айткан экен:

Будурмак тоонун ар жагы,
Бугу басып жол кылды,
Булкунуп жаткан эр элем,
Орус кармап кор кылды.
Адырмак тоонун ар жагы.
Аркар басып жол кылды,
Айкырып жаткан эр элем,
Орус кармап кор кылды.
Карагерин айкыртып,
Казыбай сырттан чакыртып,
Ак боз атын айкыртып,
Бизди бадыша чакыртып.
Минген атым бээ болду,
Чакырыкка барбаган,
Өз башыма кээ болду.
Карагай башы шиш болду,
Чакырыкка барбаган,
Өзү жаман иш болду.
Кандар-кандар деп жүрүп,
Кандар жетти түбүмө.

Кандар кылган араба,

Как жарашты өзүмө.
Бектер-бектер деп жүрүп,

Бектер жетти түбүмө.

Бектер кылган араба,

Бек жарашты өзүмө.

Камчыңдын учун сүйрөтчү,
Кадырлап айтам курчу жан,
Карагым Байсал уулума,

Кайрат акыл үйрөтчү.

Чылбырың учун сүйрөтчү,
Чындап айтам курчу жан,
Чырагым Байсал уулума,

Чын акылың үйрөтчү.

Минген атың кыналы,

Чынын уулу Тынаалы,

Эркиң Ташкент келербе,

Байтик башаа кетти деп,

Биздин элди жемирбе.

Мен башаага барамын,

Ажалым болсо өлөрмүн,

Азабым болсо көрөрмүн,

Өлбөсөм кайтып келермин,

Мага кылган туугандар,
Салармын да төкөрдү,

Алармын кап-кайдагы кекээрди.
Камыш башы калемде,

Үмөтаалы, Адылга,

Үч кайтара салам де,

Кан эмесмин карамын,
Кабылан тууган баламын.
Ак канга өзүм барамын,
Ажалым болсо өлөмүн,
Азабым болсо көрөмүн.
Улукка барсаң салам айт,
Уулум Байсал үйгө кайт.

Алтындан сөйкө салынсын,
Айдай сулуу Апарга айт,
Айчылык кетсем сагынсын,
Күмүштөн сөйкө салынсын.
Алтындан топчу тагынсын,
Күндөн сулуу Апарга айт,
Камыш башы калем де,
Калыйчама салам де.

Түлкү жүрбөс түмөн жол,
Түндө кетип барамын,
Түшүмө кирбес орустун,
Колунда кетип барамын.
Капарыма келбеген орустун,
Колунда кетип барамын.
Камыш башы калем де,
Укас, Мамбет жигитим,
Калың элге салам де!

ЭШЕНГУЛДУН АРМАНЫ⁴

Суу толкуса сайда бар,

Эшикме-эшик кыдырган,

Соодагерде пайда бар,

Балдарынан айрылган,

Мендей шордуу кайда бар.

Манас деген шакардан, барып кайттым,
Санжы деген товлордо, ылгап жаттым.
Ылгап жаткан жайымда, камоо тарттым.
Бир кудайга ыйладым ыргас айттым.

Он сегиз жыл кытайга беглик кылдым.
Менин кылган беглигим бекер болду.
Сарпаялар* чогулуп, накер болду.
Адырдагы түлкүмү тайган алды,

Куда берген давлетти майман алды.

Тапкан малым жолдордо олжо калды.
Перзенттерим кытайда колдо калды.
Заркерлердин салганы багы сайын,

Бу жүрөктөн кетпейди перзент тагы.

Эшек деген минишке чаман* экен,

Перзент тагы атага жаман экен.

Ат жакшысы кара тал саман экен,
Перзент тагы татага жаман экен.
Соодагерден бир суук кабар келди,
Кожокул бир перзентин өлдү.
Кожокул бек, перзентим — деди толгон экен,
Акыреттин перзенти болгон экен.
Энең жыгылып зар ыйлайт балам дейди.
Азрейил жаныңды алам дейди.
Мен көрбөдүм алият Анжияңды,
Азрейил койбостон алды жанды.
Булгарынын корушу керман эди,
Энесине Кожокул эрмен деди.
Дайым менин мингеним дулдул эди,
Тили чыккан Кожокул булбул эди.
Дада дешип алдыма келер эди,
Колуңдагың дада деп бекер эди.
Жүрөглөрү эзилип күйөр эди,
Тили чыккан перзенттер сүйөр эди.
Жетелесем балдарым элпек эди,
Башларында салмагы телпек эди.
Уул-кызым перзентим тогуз эди,
Баары жаным биригип отуз эди.
Эки тасы он бирге кирген эди,
Бир куданын бирлигин билген эди.
Кара Сууну жакалай өрдөп эди,
Жети тасы кичине көкдөн эди.
Кытайлардын колуңда сайда калды,
Көз жетпеген педиян жайда калды.
Шу жуттарга балдарым келген болсо,
Башларыны куттуктап тойун кылсам,
Эл-журтуну чогултуп оюн кылсам,
Ажыга карап Эшенгул кетер эди,
Мурадына шунда жетер эди.

Эшенгулдун арманы кыргыздардын ичкилик урууларында кеңири тараган, тарыхый ыр. Аны Кашкар тарапта XIX к. бек болуп, кытайлар Син-Цзянды басып киргенде ага каршы күрөшүп, үй-бүлөсүнөн ажыраган Эшенгулдун өзү чыгарган дешет, эл ичинде.

ЖАКЫШБЕКТИН АРМАНЫ⁵

Суу толкуса сайда бар,

Эшикме эшик кыдырса,

Соодагерде пайда бар.

Жаралуу малдар байда бар,

Малдарынан ажырап,

Бизиндей болгон кайда бар.

Манлиш деген шаарга барып кайтамын,

Манжы деген шаарды чөл жаттым,

Бир чал жаткан шаарда камов тарттым.

Мен кудайга бир жыглап ыраазы айттым,

Ыраазы айткан шаардан качып чыктым,

Лайзан деген тавларга качып чыктым,

Балдарымды кытайга таштап чыктым,

Бу кытайдын жолуну ачып чыктым.

Эл ортосу он беш отуз эде,

Ушул кызым барзантым тогуз эле.

Эккилик таз он бирге келер эде,

Бир куданын бирлигин билген эде,

Дадалашып астыма келер эде,

Ойно, балам, ойно деп күлөр эдим,

Жигарларым эзилип сүйөр эдим.

Мен кашкардан чыкмастан эрмек кылдым,

Он алты жыл Кашкарда беклик кылдым,

Беклик кылган давлатим бекер болду,

Салбаяклар эргешип нөшөр болду.

Адырдагы түлкүнү тайган алды,

Кудай берген давлетти найман алды,

Жетилген жетекке нарым калды,

Төрт кара көз бурадар айым калды,

Ак боз атка салганым ат жол үртүк,

Үй оозирин көрмөстөн бизлар өттүк.

Эшек деген минишке жаман экен,

Кашкар деген андай журт жаман экен.

Чарбадарлар малга эсеп берсин,

Капир бетпак өзүнчө сан берсин.

Торсун менен Турпанда тура албадым,

Кабыргадан кайтарып куваладым,

Айгыр булак суу башы белен ашты,

Кытайларды көрбөстөн беглер качты.

Көк жоолуктан кытайлар белбоо кылды,

Аксы деген шаарда тергав кылды.

Кытайлардын катында газит болду,

Мусулмандан нече адам шейит болду.

Шейит болгон адамдар шайик кетти,

Мусулмандан нече адам бенде болду,

Бенде болгон адамдар бажи кетти.

Кыбыланы караткан али шаргар,

Бу кытайдын колунда калды балдар.

Амырыңды бек туткан Аалы эрим,

Бу кытайдын колунда калды иним.

Токойлуу жердин арчасын өрттөмөдү,

Бедаваттын өлүгүн көрсөтпөдү,

Бедаваттын өлүгүн ысман кылды.

Адимкандай төрөбүз дүкөн кылды,

Адимкандай төрөбүз эрип кетти,

Дуушканын давлага берип кетти.

Дуушканлар кытайды башлап чыкты,

Бу кытайдын жолуну ачып чыкты.

Казы келип конду чавар жепти,

Бадаваттын өлдү деп кабар жетти.

Көл жакалай атканым өрдөк эде,

Энесине Кожогоул эрмек эде.

Анан жылап өпкөсүн баса алмады,

Жаны курусун өзүнү асалмайды.

Таратат эдим ааламды,

Өтө жаман сагындым,

Билбейт элем имемди,

Өтө жаман сагындым,

Эр Сатарбай инимди.

Кыйланы караткан Аалы шөргөр,
Кытайлардын колунда калды балдар.
Кыйланы караткан диним калды,

Эр Сатарбай, Эркебай иним калды,
Кышланы караткан мөкөм калды,
Молдо Муса, Мусуят акем калды.
Адимкандай төрөбүз дүкөн кылды
Адимкандай төрөбүз эрип кетти,
Дуушканын давлага берип кетти.
Дуушканлар кытайды башлап чыкты,
Бу кытайдын жолуну ачып чыкты.
Казы келип конду чавар жепти,
Бадавлатын өлдү деп кабар жетти.

Көл жакалай атканым өрдөк эде,
Энесине Кожогоул эрмек эде,

Анаң жылап өпкөсүн баса алмады,
Жаны курусун өзүнү асалмайды.

Таратат эдим ааламды,

Өтө жаман сагындым,

Билбейт элем имемди,

Өтө жаман сагындым,

Эр Сатарбай инимди.

Кыйланы караткан Аалы шөргөр,
Кытайлардын колунда калды балдар.
Кыйланы караткан диним калды,

Эр Сатарбай, Эркебай иним калды.
Кыйланы караткан мөкөм калды,
Молдо Муса, Мусуят акем калды.

КЫТАЙГА КАЧКАН ЭЛДИН АРМАНЫ⁶

Калем алып сөз жаздым,

Качкын арман башталды,
Кызыганда кызыл чөк,

Эки көздөн от жанды.

От жайылып дене бой,

Дүмүр болуп өрттөндү.

Кан төгүлүп урушта,

Катын-бала какшады.
Аскер камап келгенде,
Малы-мүлкүн таштады.
Кан бороондо кырылып,
Унутулгус так салды.
Бөлөк элдик эзелден,
Кабактагы таштанды.
Калк салса назарын,
Айтам далай дастанды.
Шадыратып жалынтып,
Тирүү көрдү казганы.
Ызы-чуу элди каптаган,
Кара жерди асманды,
Көрбөсүнө айла жок,
Бешенеге жазганды.
Солдаттыкка кыйбадык,
Жаңы өспүрүм жаштарды.
Уруш кылып союлчан,
Миңдегенин жаздандык.
Барыбызды бийлеген,
Башыбызда кастарды.
Улугуна карабай,
Үзүп-жулкуп таштадык,
Кыяматта унутпас,
Кыргыз, казак жанчканды,
Кыйнабасын бизчелик,
Жер жүзүндө эч жанды.
Кыргыз, казак урушуп,
Кытай жакка качканбыз,
Ногой, сарттар болушуп,
Орус жакка таш салды.
Казак, кыргыз жеке өзү,
Жеңебизден баш салды.
Жарак-жабдык жогунан,

Айла кетип шашканбыз,
Алдырарга көз жетип,

Анан кийин качканбыз.
Ашуусу жок тоолордон,

Аскар бийик зоолордон,

Түн боюнча ашканбыз.

Арттан жетип солдаттар,
Далайдын канын чачканбыз,
Таштай качып мал-мүлктү,
Кытайга жөө басканбыз.

Эсеби жок кырылды,

Келте, чечек, ачтанбы,

Көңүл санаа көздү алды,

Айтар арыз сөздү алды.

Айдап чыгып жеринден,
Малың-мүлкүң баарын алды.
Ажыратар адам жок,

Арачачы табылбай,

Акылы кетип көз талды.
Калмак алды катынды,

Кытай тандап кызды алды,
Намыс кылбай, ар кылбай,
Казак, кыргыз кулуну,
Ачкалыктан кысталды.

Чарба малы колдо жок,

Иле, Чүй, Кочкор, Көлдө жок,
Кызылын сатып кыйналган,
Кымбаттык менен жыйналган.
Кызыл дилде мысты* алды,
Катын, кызың сатсаң да,
Кыпындай тамак дартынан,
Кызматына бизди алды.

Көбү болду дубана,

Эби келбей сурашка.

Бар билгени кол жайып,
Оозунда имаалда.

Эртеден кечке жүгүрүп,
Куржун, баштык мойнунда.
Зорго тапкан бир нанды,

Аны жесе бирөө,
Башкалары не болду.
Ачка болуп кесерип,
Баш айланып теңселип,
Даам татпай кур калды,
Тилемчилик кылышып,
Асыраган куу жанды.
Балапандай чаркырап,
Балдар турган чыркырап,
Тамак таап берем деп,
Ата-эне кеткен кыдырып.
Колунда бар кыргыздар,
Ала качып малдарын,
Ойлобогон убалды.
Аяп коёр адам жок,
Акылы кем кубанды,
Кара булут түн түшүп,
Ачкалыктан бүк түшүп,
Арылтпады туманды,
Бейбечара эл түгүл,
Бийлегендер дубанды,
Ырыйым жок элине,
Билбеген сооп-убалды.
Күндүр-түнү кучактап,
Кыз-келинчек, жубанды.
Теменеси болоттон,
Көрдүк далай адамды.
Колу жетип жылдызга,
Ойлобогон кудайды,
Элди кууруп талкалап,
Эч билбеген убалды.
Көрбөскө чара жок экен,
Куданын башка салганын.
Жакшылап угуп тургула,
Арман кылып ырдаган,
Мендей бир жалгыз баланын.
Жети жашта айрылып,
Тирүүлөй жетим мен болдум,
Шоруң курган жалгыз деп,
Тууганы жок кем болдум.
Агайы тууган болбосо,

Арман болот турбайбы,

Анаң, үкең болбосо,

Дарман болот турбайбы.
Арман кылып азыраак,
Жалгыздыгым ырдадым,
Атадан жаш айрылып,
Убайым тартып кыйналдым.
Агайы тууган мол болсо,

Кас санаган кишиге,
Качырып кирет турбайбы.
Шоруң курган бул жалгыз,
Качырмак түгүл бирөөгө,
Батынып барбайт турбайбы.
Агайиндүү адамдар,

Унутат экен кудайды,

Бизге окшогон жалгызды,
Басмырлап алат турбайбы.

Өз тууганың жок болсо,
Жалгызга жардам жок болот,
Эси жок бир кыл адамдар,
Агасы менен кас болот.
Жалгыз кылып жаратып,
Алсыз кылат турбайбы,
Тууганы жок жалгыз деп,
Сансыз кылат турбайбы.
Көрүнгөндү жалгызга,

Зор кылып коёт турбайбы,
Басмырлантып жалгызды,
Кор кылып коёт турбайбы.
Ээрчиген үкөң бар болсо,
Артында бир шаар экен,
Касиети адамга,

Ала-Тоодой бел экен.
Мээримдүү болуп балага,
Алпештеп баккан эне экен,
Арман кылып ырдаган,
Артыкбай мендей адам экен.
Тууганы жок жалгыздын,

Санаасы болот турбайбы,
Көзүнөн аккан жашына,

Койну бир толот турбайбы.
Жардамдашып иштешип,
Берээри болбойт турбайбы,
Абалың кандай болду деп,

Сураарың болбойт турбайбы.

Эскилер айткан эмеспи,

Эр жигит болуп жаралып,

Элин таппай койбойт деп.

Жылкы болуп жаралып,

Үйүрүн таппай койбойт деп.

Ошол макал боюнча,

Эр болсом, бир күнү,

Элимди мен да табармын.

Алды артымдан ээрчиген,

Тууганым жок капамын,

Жалгыздыгым сиздерге,

Азыраак айтып ырдадым.

Салганын көрүп куданын,

Ушуга шүгүр кылайын.

АРМАН⁷

Айтайын бир аз аңгеме,

Оюма түшөт ар неме,

Ини, келин, балдарым,

Кулжада зарлай калды эле.

Кошобу деп кудайга,

Мына кургуруң обон салды эле.

Аманат жаны соо болсо,

Жүргөндүр зарлап ал деле.

Чек аранын жолунда,

Чоң Кулжанын боюнда,

Ини-келин балдарым,

Калың сарттын колунда,

Санабастан мен кургур,

Жүрөмүн көлдүн боорунда.

Зарланган менен пайда жок,

Баарыбыз кудай колунда.

Зарланган менен пайда жок,

Сактасын алла саламат.

Болор беле сурансам,

Өкүмөттөн далалат.

Өкүмөт көзүн салбаса,
Өдөгү алым билбесе,
Өз тууганым Кулжада,
Өлүү-тирүүм билбеди,
Мен да укпадым кабарын,
Өлүү-тирүү абалын.
Ошолорду ойлосоң,
Оодарылат амалым,
Жатсам-турсам оюмдан,
Чыкпас болду тууганым.
Чыдай албай не кайнайт,
Чыным менен куурадым.
Жараткан өзү билер деп,
Сабыр кылып турамын.
Турбаска менде чара жок,
Туугандан башка каран жок.
Карааным — бир тууганым, балдарым,
Алыста жүрөт дүйнө бап.
Амандыгын биле албай,
Өрттөнүп, ичим жалын жок.
Аманат жаны соо болуп,
Деги жүрөт бекен карды ток?
Аманат жаны соо болсо,
Жүргөндөр Кулжа шаарында,
Көз салсаңчы, табигат,
Көрүнбөгөн зарылга!
Кыялын санай келгенде,
Кыйрай жаздайт кабырга.
Жараткан жардам кылат деп,
Кантейин, карайм сабырга.
Зарланган менен угабы?
Сабыр кылып туралы.

Баш кошууга батыраак,
Жаткандыр келбей убагы.
Жараткандын жазуусу,
Болсо керек бу дагы.
Эстегенде сагынып,
Эртели-кеч сабылып.
Ойлоп келсем баламды,
От болот ичим кабылып.
Алар дагы бизди ойлоп,
Жүргөндүр, ыйлай зарыгып.
Зарылганда кантебиз?
Кереги жок, ыйлап, зарыгып.
Баш кошор замат болорбуз,
Маңдайыбыз жарылып.
Аман-эсен баш кошсок,
Арман калбас арылып,
Энеден эми туулгандай,
Калар элек жаңырып.

АРМАН ЫРЛАР

Жубайы өлгөн эрдин арманы¹

Ат жүгүрөт пайынан,
Алган элем жайынан.
Сынагамын пейлиңен,
Туулуп өскөн элиңен.
Өлөрүңдү билгемин,
Оозуңдагы кашка тиш,
Омурулуп кеткенин.
Ал ажалдын жеткенин,
Тагдырда сонун бүткөнү,
Табым калбай бул ишке,
Тамсил кылдым шол түшкө.
Каракулжа оюдан,
Ата-энеңдин колудан,
Кайып болдуң Күлжаным.
Шумкара буурсок,
Майып болдуң Күлжаным.
Түрктүн кунун берем деп,
Пулуну жыйнап келем деп,
Оттой кезим өзгөрүп.
Жубайымдан айрылдым,
Отузга чыкпай карыдым.
Көрсөтүп кудай өлүмдү,
Калкымда болду алаамат.
Калбадың кандай саламат,
Самарканда сабылдым,
Музтактада бурадым,

Бойдок болуп куурадым.

Арык койдо куйрук жок,

Алладан тагдыр болбосо,

Сизден бизге буйрук жок.

Бейнамаз бетин жууган жок,

Бешнамаз белин бууган жок.

Жалгыз менде тууган жок,

Жалгыз менин бул башым,

Жаман кылдың Канышым.

Жаман болуп калды деп,

Акылдан кетип эс алдым.

Бүйжүрүк кылдым билбедим,

Мусапыр менин башыма,

Мындай күндү сен салдың.

Мусапыр мендей болбосун,

Маңа салган бул күндү,

Эч пусурман көрбөсүн.

Маматыны билбеген,

Тизеси жерге тийбеген,

Орус көрсүн шул күндү.

Кыңырылып карасам,

Кырмазы* чачын беш бөлгөн.

Энеси сыйлап өстүргөн,

Күндө жууган чачыны,

Кызда сиздей бар бекен?

Кызылды кийген кымча бел,

Узда сиздей бар бекен?

Улутуң башка жаралган,

Усарда сиздей бекен?

Эндиреп этек жыртылса,

Жакам кирдеп жыртылса,

Мындай зарым өтүлөр.

Кашың калем карасы,

Кылыгың кыздын сарасы.

Боюң кырчын нотасы,

Узун чачың ким өрдү?

Урматыңды жер көрдү.

Укурук моюн, узун чач,

Күлжарым келдим көзүң ач.

Баш-аягың Маргалаң,

Барып келсем Күлжарым,

Ат үстүндө кыйналып,

Арып келсем Күлжарым.
Кашкайып күлүп чыкпадың,
Капамды жарым жазбадың.
Эңкейип эшик ачпадың,
Карагат көзүң жумулуп,
Кыяматка жол алдың.
Мурдагыдай өңүң жок,

Жөнөгөнүң көрбөдүм.

Аппак болгон теңинди,
Бөлөгөнүн көрбөдүм.

Энеңиз ыйлап үн тартат,
Алмадай жүзүң кубарат.

Кара нуруң көрбөдүм,

Мен жүрөмүн муңайып,
Жыназаңа жуп болуп.

Мен эмне үчүн өлбөдүм.
Босогодон айрылып,
Чыкканыңды көрбөдүм.
Каарланып ыйладым,

Капалансам өлбөдүм.

Он тогуз жашта Күлжарым,
Казага кетти башыңыз.

Айрылып сизден азапта,

Ыйлап турат жарыңыз.

Аман болсо алпештеп,

Кайтып алсам Күлжарым.
Акмазардан абайлап,

Ачып алсам Күлжарым.
Ичимдеги дартыңды,

Айтып алсам Күлжарым.
Жарыктыкка бир келсе,

Кайтып алсам Күлжарым.

ЧАЛГА ТИЙГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ²

Аксуунун башы дарыя,

Агар жери бир кыйла.
Алган күйөөм айласыз,
Агала, сакал карыя.

Көк суунун башы дарыя,
Көпкө пайда бир кыйла.
Күткөн күйөөм дармансыз,
Көгала сакал карыя.

Какбашка көөнүм жылыбай,
Какшадым жашым тыйылбай.
Кабагы бырыш катма-кат,
Карааны мага аюудай.

Аз бербедим малды дейт,
Артылып камчы чабам дейт.
Айлында баркың кетирип,
Атаңа барып айтам дейт.

Какбаш мага кас болду,
Кара боор таш болду.
Ата-энем аны билбеди,
Алган малга мас болуп.

Бчкырыма муунуп,
Кутуламбы өлгөндө.
Ыракым кылаар тууган жок,
Ыйлаганым көргөндө.

Кантип ичим жылысын,
Каржайган жыртак бу чалга.
Караймын күндө жалооруп,
Кашкайып күлгөн балдарга.

Айда чачым тарадым,

Аюунун көзүн карадым.

Санаа деген не кыйын,
Саргарды жездей ыраңым.

Көптө бирдей болбогон,
Күмүштү неге жараттың.
Күйгөнгө каалап тийбеген,
Кызды неге жараттың?

Сатылдым пулга мал болуп,
Жаралдым эмне жан болуп?
Жабыркап ыйлайм солкулдап,
Жашым аккан кан болуп.

Тырманып какбаш уктабай,
Же жөтөлбөй тим жатпай.
Эриксиз жүрөм капканда,
Эти тийсе жыландай.

ТӨРӨБӨГӨН АЯЛДЫН АРМАНЫ³

Бешикке бала бөлөбөй,
Бейпайлуу болдум төрөбөй.
Кумдакка бала бөлөбөй,
Курган жаным төрөбөй.

Эгиз козу көтөрүп,
Кой аралап жүрбөдүм.
Эркек бала көтөрүп,
Той аралап жүрбөдүм.

ЗОРДОП БЕРИЛГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ⁴

Эмгектүү оюм чийеси,
Эшилсин байдын желеси.

Көңүлүм түшпөс эримдин,
Куурасын күмүш теңгеси.

Куттуу оюм чийеси,
Куласын байдын бээси.
Жакасы салык бели бош,
Күл болсун жамбы теңгеси.

Бу кудайым алакчы,
Буюрган эрим карачы.
Боюу мага эмне суук,
Буудайга сайган каракчы.

А кудайым алакчы,

Алган эрим карачы.

Акылы кыска көзүмө,
Арпага сайган каракчы.

Колумдагы кош шакек,
Колобу десем жез экен.
Койнумдагы күйөөмдү,
Жакшы десем кече экен.

Белесте айдай кылайып,
Беренге жаным ылайык.
Каада болбос жаманда,
Кантип жүрөм муңайып.

Капталда айдай кылайып,
Канга жаным ылайык.
Кылыгы жаман балада,
Кантип жүрөм кыйналып.

ЖАМАН АЯЛ АЛГАН КИШИНИН АРМАНЫ⁵

Жаздын күнү күн жааса,
Жар ташта калар бубагы.

Жалжал этип карашкан,
Жаштыктын кетер убагы.

Кыштын күнү күн жааса,
Кыр ташта калар бубагы.
Кылчайышып шыңк күлгөн,
Кызыктын кетер убагы.

Тулпарды байлап акырга,
Дорбо менен жем илдим.
Алганым болбой жакшыдан,
Ар кайда барып жеңилдим.

ЭРКИМЕ КОЁР ЗАМАНБЫ⁶

Илгери бир кедей жигиттин сүйгөнүн бир байдын баласы малдын күчүнө салып тартып алган экен. Ал жигит кызга өзүнүн ак сүйүүсүн айтканда кыздын айткан арманы:

Эки бөлүп санаамды,
Эзилтесиң адамды.
Эзилгенди эп көрүп,
Эркиме коёр заманбы?

Жара бөлүп санаамды,
Жаңшатасың адамды.
Жаңшаганды эп көрүп,
Жайыма коёр заманбы?

Айтуума көнсөң сен эгер,
Аргымак минип желе көр.
Айылдын чети жар жакка,
Ай тууганда келе көр.

Жеңилденип басалы,
Жел жеткен жерге качалы.
Кармабаса душмандар,
Кандалып бирге жаталы.

Каз айланбас жолдорго,
Каз айланып конуптур.
Кадырым билбес жаманга,
Атакем бермек болуптур.

Аркамды жеген алты бит,
Айбанга берген атам ит.
Желкемди жеген жети бит,
Жексенге берген атам ит.

Ителги салсаң кууга сал,
Өрдөк күндө сууда бар.
Итейген чалга бергиче,
Бутумду бууп сууга сал.

Арманым айтып баштадым,
Атамдын малга сатканын.
Алган күйөөм эп келбей,
Акты көздөн жаштарым.

Эскертип айтып баштадым,
Энемдин малга сатканын.
Эп келалбай күйөөмө,
Эрксиз акты көз жашым.

КОЙЧУНУН АРМАНЫ⁷

Кой кайтардым шыбакка,
Жибек алдым улакка.
Улакка алган жибегим,
Уктатпайт менин жүрөгүм.

Кой кайтардым коктуга,
Жибек алдым токтуга.

Токтуга алган жибегим,
Токтотпойт менин жүрөгүм.

Конок көмөч азыгым,
Кой кайтарган жазыгым.
Белеске чыгып дем алам,
Дем алган жерде жеп алам.
Кечкече жээрге нерсе жок,
Кезерип ачка мен калам.

Отун кетпей мойнуман,
Жонум бир ооруп жоор болду.
Эртеден кечке мал багып,
Таманым ооруп чор болду.

Кайран бир менин жаш башым,
Кедейликтин айынан,
Малай бир жүрүп кор болдум.
Кара мүртөз байлардын,
Өкүмү мага зор болду.

Эгиздеги текени,
Атар күнүм бар бекен?
Койчулуктан кутулуп,
Жатар күнүм бар бекен?

Талаада жатып кой бактым,
Таалайсыз менин шор башым.
Ар кимде жүрүп кой бактым,
Арылбаган шор бактым.

Арып-ачып мен келсем,
Байбиче көсө менен тап берет.
Эшикке чыгып мен бассам,
Тезек тер деп кап берет.

Үйгө бир жатып уктасам,
Байбиче жаман жемелейт.
Талаага чыгып уктасам,
Эчки каапыр тебелейт.

Түн ичинде уйкум жок,
Күндүзү менде тыным жок.
Үйдө басар шайым жок,
Арманым айтар жайым жок.

Короодогу байлардын,
Эзилген менен иши жок.
Эндиреп кетип отурам,
Эсине алган киши жок.

Курсагым ачып баратам,
Ошентип ичтен кан жутам.
Кайгырган менен пайда жок,
Байларыңда курсак ток.

Эгиздеги балапан,
Тутулар күнү бар бекен.
Ушул жаман таяктан,
Кутулар күнүм бар бекен?

Эзилген ушул кедейдин,
Кутулар күнү бар бекен?
Эзип жүргөн байлардын,
Тутулар күнү бар бекен?

Айланып учуп бараткан,
Абадагы булбулмун.
Алты жаштан быякка,
Кордолуп келген кургурмун.

Көкөлөп учуп бараткан,
Көкала булбул барчынмын.
Он эки жаштан быякка,
Көп эзилген кургурмун.

Абадагы торгойду,
Алдынан тороп ким бурайт.
Эзилип жүргөн кургурдун,
Эсендигин ким сурайт.

КЕЛИНДИН АРМАНЫ⁸

Какшыкчыл энем сен болдуң,
Кайгылуу келин мен болдум.
Карөзгөй сүйлөп каңкылдап,
Капа кылып кордодуң.

Чакмачы энем сен болдуң,
Чарасыз келин мен болдум.
Чалымдуу сүйлөп чаңкылдап,
Жабыркатып кордодуң.

Тим эле кектеп сүйлөнүп,
Тилдегениң койбодуң.

Деги кандай себеби,
Кектүү энем ойлогун.

Аш нан кылсам жактырбай,
Кайталап чокко какталайт.

Кайра чыгып эшикке,
Кайнатама чакмалайт.

Үйдө туруп сүйлөнөт,
Тыштагы элди туйбайт дейт.
Жаманатты көп кылып,
Казан-аяк жуубайт дейт.

Карыганын билбестен,
Бет май сүртөт бетине.
Курут-нанын бош койбой,
Кулуптап турат кечинде.

Чылбырды байлайм белиме,
Чыдабайм ачуу кебине.
Арканды байлайм белиме,
Арданам айткан кебине.

Үйгө кирсем эшиктен,
Үңүрөйүп урушат.
Үкү көздүү бу чалдар,
Укурук алып куушат.

Кыжыл болот алганым,
Тайышып мен да чыдадым.
Эки жыл жүрдүм үйүндө,
Өгөйдүн тартып азабын.

* * *

Комузумду сайраткан,
Беш колумдун салаасы.
Катынды жакшы көрсөткөн,
Алдындагы баласы.

Булбулду чебер сайраткан,
Таңдайы менен тамагы.
Күлүктөрдү чуркаткан,
Өпкөсү менен туягы.

Таңды бузган танаасы,
Кызды бузган анаасы.
Он бештен бир куралса,
Чачынан көп жалаасы.

ИНГЕНДИН ЗАРЫ⁹

Бутум сынып кайрылып,
Бир жакка шыйрак майрылып.
Тайлакты баса жыгылып,
Аңгекке башым тыгылып.
От жок жерде кыйналып,
Көрүп жатам кыйындык.

Билбей калдым не болду,
Өлтүрүп алдым ботойду.
Жардын башын кыдыртып,
Ээрчитпедим ботойду.

Талдын башын сыдыртып,
Жедирбедим ботойду.

Эмчегимди тырсыйтып,
Эмизбедим ботойду.

Эки өркөчүн баладай,
Тиктебедим ботойду.

Жүндөрүн жазда тонотуп,
Ысытпадым тонгондо.

ТҮШҮНДҮРМӨ

КОЙЧУ, ЖАРДЫ-ЖАЛЧЫЛАРДЫН АРМАНЫ, ЖОКЧУЛУК ЫРЫ

1. Кесел кедейдин арманы — Манастануу жана көркөм өнөр улуттук борборунун кору (мындан ары Борбордун кору, же фондусу болуп кыскартылат), инв. 25. Айт. Жутакаев А. Жый. Абылкасымов С. Ат-Башы району, Жады-Булак кыштагы, 1926-ж.
2. Койго барам жорголоп — Борбордун кору. Инв. № 598. Айт. Жунусов Б. Жый. Таштемиров Ж. Сузак району, 1971-ж.
3. Сансызбайдын арманы — Борбордун кору. Инв. № 200.
4. Кой багамын күнү-түнү — Борбордун кору. Инв. № 660. Айт. Жарманов И. Жый. Закиров С., Токомбаева А.
5. Малай жүргөндөгү ыр — Эл ырчылары. Түз. Кайыпов С. — Фрунзе: Кыргызстан, 1981. 134-б.
6. Койчунун арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 238-240-бб.
7. Жокчулуктун арманы — Борбордун кору. Инв. № 580. Айт., жый. Иманкулов М. 1970-ж. Кочкор району.
8. Алсыз кылдың жокчулук — Борбордун кору. Инв. № 394. Жый. Абдрахманов Ы.
9. Жокчулук — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 241-б.
10. Жокчулук — Калык Акиев. Тандалган чыгармаларынын I томдук жыйнагы. — Фрунзе: Кыргызстан, 1972. 17-б.
11. Карып кылдың жокчулук К. Акиев. Көрсөтүлгөн жыйнакта, 337-б.

КЫЗ-КЕЛИНДЕР АРМАНЫ

1. Кыздын арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 246-б.
2. Байга барган кыздын арманы — Борбордун кору. Инв. № 546. Жый. Мамбетсеитова З.
3. Анжиянга берген кыздын арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 245-б.
4. Төркүнүнө жетпеген кыздын арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 248-б.
5. Ак Мөөрдүн арманы — Кыргыз поэзиясынын антологиясы. Түз. Закиров С., Таштемиров Ж. — Фрунзе: Кыргызстан, 1980. 168-б.
6. Токол аялдын арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 244-б.
7. Токолдун арманы — Борбордун кору. Инв. № 660. Жый. Закиров С., Абдыракунов Т., Мусаева М., Кайыпов С.
8. Гүлайдын арманы — Борбордун кору. Инв. № 734. Жый. Ибраимов К., Сыдыков Б.

9. Тагдырым чалдан болдубу — Борбордун кору. Инв. № 559. Айт. Аалиев К. Жый. Мамбетсеитова З. 1969-ж. Түп району.
10. Үркүндө кытай, калмактарга сатылган кыз-келиндердин зарынан — Борбордун кору. Инв. № 638. Жый. Зулпиев М.
11. Кыз Мактымдын арманы — Тоголок Молдо. I том. — Фрунзе: Кыргызстан, 1970.
12. Кыз Кенжекенин арманы — Тоголок Молдо. I том. — Фрунзе: Кыргызстан, 1970.
13. Жаш балага берген кыздын арманы — Тоголок Молдо. — I том. Фрунзе: Кыргызстан, 1970.
14. Чалга берген кыздын арманы — Тоголок Молдо. I том. — Фрунзе: Кыргызстан, 1970.
15. Насыяга кеткен кыздын арманы — Тоголок Молдо. I том. — Фрунзе: Кыргызстан, 1970.
16. Гүлүсүндүн арманы — Борбордун кору. Инв. № 164. Айт. Ражаппаев Ж. Жый. Элебаева. 1947-ж. Ош району.
17. Акберметтин тагдыры — Борбордун кору. Инв. № 442. Айт. Акбермет Карагул кызы. Жый. Мифтаков К. Талас, 1923. Ошондой эле инв. № 201де да кездешет. Эки текст салыштырылып айрым жерлери такталды.
18. Туткун Жамыйла — Борбордун кору. Инв. № 514. Жый. Кудайбергенов К. Алай району, 1921.
19. Сүйүмкандын арманы — Борбордун кору. Инв. № 584. Айт. Багымбеков. Жый. Таштемиров Ж. Талас, 1968.
20. Зейнептин зары — Борбордун кору. Инв. № 71. Айт. Зейнеп Эдилбай кызы. Жый. Абдрахман уулу, Жалал-Абад району, 1929-ж.
21. Кыздын зары — Борбордун кору. Инв. № 546. Жый. Мамбетсеитова З.
22. Айсары. — Алмазбеков К. Китепте: Эненин арманы. Түз. Сатарова С. — Бишкек: Учкун, 1992-ж. Бул арман акындын китебине кирген өз чыгармасы, бирок эл арасында айтылып, фольклордук маанай алгандыктан, жыйнакка киргиздик.

ЖЕТИМДИК АРМАНДАР

1. Алмазбек жетимдин арманы — Борбордун кору. Инв. № 658. Жый., айт. Иманкулов М. Кочкор району, 1976-ж.
2. Атасы өлгөн кыздын арманы — Борбордун кору. Инв. № 722. Жый. Токомбаева А., Мээрманова Р. Жерге Тал району, Соргой кыштагы, 1983-ж.
3. Арман — Борбордун кору. Инв. № 532. Айт. Бугубаев. Жый. Кудайбергенов К.
4. Арман — Борбордун кору. Инв. № 707. Айт. Алдаяров М. Жый. Токомбаева А., Мээрканова Р.
5. Жетим жүрүп жетилдим — Борбордун кору. Инв. № 580. Айт., жый. Иманкулов М. Кочкор району, 1970.
6. Жетим чагымда — Борбордун кору. Инв. № 468. Укуев М. Жый. Байходжоев С., Төлөев Ж. Талас, Киров району, 1956.
7. Жетимдик — Борбордун кору. Инв. № 651. Айт. Мырзабаев Б. Жый. Абдыракунов Т., Ирисов. Өзбек ССРи, Сыр-Дарыя обл., Ильич району, Киров совхозу, 1975.
8. Жетим кыздын арманы — Борбордун кору. Инв. № 665. Айт. Умарова Б. Жый. Казакбаев Ж. Аламүдүн району, совхоз Орто-Алыш, 1976.
9. Атасы согушка кетип, энеси өлүп, жетим калган кыздын арманы — Борбордун кору. Инв. № 198. Жый. Алыкулов Б.
10. Акеси өлгөндөгү арман ыр — Борбордун кору. Инв. № 729. Айт. Назаров Н. Жый. Жолдошев Т.

ООРУ, КЫРСЫКТАН КЕЛИП ЧЫККАН АРМАНДАР

1. Эшмамбеттин ооруп жаткандагы ыры — Эл ырчылары. Түз. Кайыпов С. — Фрунзе: Кыргызстан, 1981-ж. 87-б.
2. Белек сокурдун арманы — Борбордун кору. Инв. 442. Жый. Абдырахманов Ы.
3. Сокурдун арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Кыргызстан, 1967-ж. 225-б.

(Бир эле кишинин оозунан эки жолу жазылып алынган, бирок ачык айырмачылыгы бар, ошондуктан экөөнү тең, жыйнакка киргизүүнү туура көрдүк)

4. Майып болгондо — Эл ырчылары. Түз. Кайыпов С. — Фрунзе: Кыргызстан, 1981-ж. 137-б.
5. Бутунан ажыраган адамдын арманы — Борбордун кору. Инв. № 702. Айт. Ниязбеков.
6. Турсункулдун арманы — Борбордун кору. Инв. № 648. Айт. Орозов Т. Жый. Зульпиев М.
7. Арман — Борбордун кору. Инв. № 613.

КАРЫЛЫК АРМАНДАРЫ

1. Карыганда арманым — Борбордун кору. Инв. № 512. Айт. Үркүнчиев Б. Жый. Төлөев Ж., Түлөгабылов М. Ат-Башы р-ну Калинин совхозу, 1960.
2. Карылык — Борбордун кору. Инв. № 231. Айт. Жанызаков Ы. Жый. Мифтаков К.
3. Карылык — Борбордун кору. Инв. № 541. Пржевальск, 1962.
4. Карабады алыма — Борбордун кору. Инв. № 666. Айт. Алиев К. Жый. Казакбаев Ж.
5. Белимден кубат, күч кетти — Борбордун кору. Инв. № 575. Жый. Таштемиров Ж., Ботояров К.
6. Карылык — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 541-б.
7. Абышканын зары — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967-ж. 251-б.
8. Ат картайды жал тайды — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967-ж. 252-б.
9. Чалдын арманы — Көрсөтүлгөн китепте. 242—243-бб.
10. Абышканын зары — Борбордун кору. Инв. № 731. Айткан Жанысаков Ы. Жый. Мифтаков К. Талас, 1923-ж.

БАЛАСЫЗДЫК АРМАНЫ, ЖАЛГЫЗДЫК ЫРЫ

1. Баласыз аялдын арманы — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967-ж. 253-б.
2. Ким айтат менин ырымды — Борбордун кору. Инв. № 691. Айт. Жеңижок. Жый. Жусупбеков А.
3. Кызым Шакандын арманы — Борбордун кору. Инв. № 468. Айт. Үкүев М. Жый. Байходжоев С., Төлөев Ж.
4. Балам жок — Борбордун кору. Инв. № 691. Айт. Жеңижок Өтө уулу. Жый. Жусупбеков А.
5. Балам жок — Борбордун кору. Инв. № 728. Айт. Мамбев М. Жый. Сабыров Б., Мээрканова Р., Төлөев Ж. — Талас, Комсомол кыштагы, 1984.

6. Жалгыз баласына жазган арман — Борбордун кору. Инв. №657. Айт. Аблаев Э. Жый. Бакивалиева К.
7. Жалгыз тал — Эл ырчылары. Түз. Кайыпов С. — Фрунзе: Кыргызстан, 1981-ж. 32-б.
8. Арман — Борбордун кору. Инв. № 600. № 2 дептер, айт. Дыйканов А. Жый. Кебекова Б., Үмөталиев Ш. Киров району, Чкалов колхозу.
9. Арман. — Борбордун кору. Инв. № 600, № 4-дептер. Айт. Шүкүралиева Р. Жый. Ботояров К., Кулманбетова А. Талас, 1976.
10. Балам жок. — Борбордун кору. Инв. № 633. Айт. Кулмурзаев М. Жый. Казакбаев Ж. Кант району, XXIV партсъезд совхозу, 1973.
11. Балам жок. — Айт. М. Стамкулов. Жый. У. Турдалиев. Аксы району, Жерге-Тал айылы.
12. Жалгыздык арманы. — Борбордун кору. Инв. № 609. Айт. Барпы. Жый. Жолдошев А.
13. Жалгыздык арманы. — Борбордун кору. Инв. № 660.

АШЫКТЫК АРМАНДАР

1. Ак жоолук — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 137-б.
2. Болоттун арманы — Кыргыз поэзиясынын антологиясы. Түз. Закиров С., Таштемиров Ж. — Фрунзе: Кыргызстан, 1980. 171-б.
3. Ак селки — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 147-б.
4. Асыл жар — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 153-б.
5. Айтамак — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 161-б.
6. Угулбай кетти кабарың — Борбордун кору. Инв. № 131. Ашыктык жөнүндө арман жаш — Тоголок Молдо. Чыгар. II томдук жыйнагы, I том. — Фрунзе: Кыргызстан, 1970. 92-б.
7. Мончоктоп агат көздөн жаш — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. 1967. 171-б.
8. Күңөтай — Кыргыз эл ырлары. Түз. Токомбаева А., Кебекова Б. — Фрунзе: Илим, 1967. 60-б.
9. Келиндин арманы — Борбордун кору. Инв. № 575. Жигиттин арманы. Айт. М. Стамкулов. Жый. У. Турдалиев. Аксы району, Жерге-Тал айылы.

ТҮРМӨДӨГҮ АДАМДАРДЫН АРМАНЫ

1. Түрмөдөгү арман ыр — Борбордун кору. Инв. № 629. Айт. Маймулов М. Жый. Казакбаев Ж. (Адамдын жеке тагдырына тиешесиз ыр саптары кошулуп, өтө узарып кеткендиктен кыскартып, жыйнакка киргиздик). Аламүдүн району, 1973.
2. Көбүрөөк пайда табам деп — Борбордун кору. Инв. № 546.
3. Сүрүлгөн элден мен карып — Борбордун кору. Инв. № 569. Жый., айт. Токомбаева Ж., Ысык-Көл, Конезавод, 1970.
4. Мамандын арманы — Борбордун кору. Инв. № 671. Айт. Рахматов М. Жый. Казакбаев Ж. Ленин району, XXII партсъезд колхозу, 1977.
5. Баласы атууга кеткен атанын арманы. Айт. М. Стамкулов. Жый. Турдалиев У. Аксы району, Жерге-Тал айылы.
6. Эненин тагдыры — Борбордун кору. Инв. № 665.

УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ МЕЗГИЛИНДЕ ЧЫККАН АРМАНДАР

1. Эненин арманы — Борбордун кору. Инв. № 618. Айт. Алымкулов О. Жый. Жуманалиев. Киров району, Чолпонбай колхозу, 1972.
2. Далай жаш кетти элим деп. Ата Мекендик согуш мезгилиндеги эл ыры. Түз. Абдыракунов Т. — Ф., 1974. 19-б.
3. Туткунга түшкөн жоокердин арманы — Борбордун кору. Инв. № 630. Айт. Калмурзаев М. Жый. Казакбаев Ж.
4. Жаш арман — Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги эл ырлары. Түз. Абдыракунов Т. — Фрунзе: Кыргызстан, 1974 133-б.
5. Бекиштин арманы — Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги эл ырлары. Түз. Абдыракунов Т. — Фрунзе: Кыргызстан, 1974. 119-б.
6. Арман ыр — Борбордун кору. Инв. № 650. Айт. Табалдиев З. Жый. Мээрканова Р.
7. Фронттогу акалары үчүн арман — Борбордун кору. Инв. 131. Айт. Табалдиев З. Жый. Мээрканова Р. Алай району, Ак-Босого айылы, 1983.
8. Абдылданын арманы — Борбордун кору. Инв. № 645. Жый. Казакбаев Ж.
9. Арман — Борбордун кору. Инв. № 613.
10. Атинанын арманы — Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги эл ырлары. Түз.Т. Абдуракунов. — Ф.: Кыргызстан, 1974. 23-б.
11. Аскерден аман сен келсең — Көрсөтүлгөн китепте. 67-б.
12. Дилгирем урсам жетеби — көрсөтүлгөн китепте. 68—69-бб.
13. Убайым менен карыдым — көрсөтүлгөн китепте. 69—70-бб.
14. Сүйгөн жарга — көрсөтүлгөн китепте. 71—72-бб.

ТАМСИЛДИК МҮНӨЗДӨГҮ АРМАНДАР

1. Ээсине нааразы болгон кара эчкинин арманы — Борбордун кору. Инв. № 601. Айт. Зульпиев А. Жый. Закиров С., Токомбаева А. Ленин району, Калинин колхозу, 1956.
2. Эки аттын сыры, муңу — Борбордун кору. Инв. № 540. Жый. Абдырахманов С.
3. Тор-Кашка айгырдын арманы — Борбордун кору. Инв. № 657. Айт. Жандалиев Т. Жый. Бакивалиев Б.
4. Тапанча аттуу төөнүн арманы — Борбордун кору. Инв. № 205. Айт. Мусуралиев К. Жый. Жакубаев, Иманкулов М. Нарын району, Жерге-Тал колхозу, 1949.
5. Талдын арманы — Борбордун кору. Инв. № 630. Айт. Жолдошев. Жый. Ирисов.
6. Сар-Кашка аттын арманы — Борбордун кору. Инв. № 502. Айт. Батырбеков. Жый. Закиров С., Байходжоев С. Ат-Башы, Коммунизм колхозу, 1959.

7. Жээрте аттын арманы — Борбордун кору. Инв № 205. Айт. Мусуралиев К. Жый. Закиров С., Байходжоев С. Нарын району, Жерге-Тал колхозу, 1949.
8. Күрөң аттын арманы — Борбордун кору. Инв. № 512. Айт. Эгембердиев. Жый. Төлөев Ж., Түлөгабылов М. Тянь-Шань обл. Ат-Башы району, Калинин колхозу, 1960.
9. Жалгыз аттан айрылганда. — Эл ырчылары. Түзгөн С. Кайыпов. — Ф., 1981. 136-б.

ТАРЫХТА БЕЛГИЛҮҮ АДАМДАРДЫН КОНКРЕТТҮҮ ОКУЯГА БАЙЛАНЫШТУУ АРМАН ЫРЛАРЫ

1. Арстанбектин арманы. – Ала-Тоо, 1993. №1
2. Арман. – Борбордун кору. Инв. №589.
3. Байтиктин арманы – Борбордун кору. Инв. №442. Жый. Абдрахманов Ы.
4. Эшенгулдун арманы – Борбордун кору. Инв. №732. Айт. Матрасов Ж., жый. Сарыпбеков Р. Алай району, Чоң Алай совхозу, 1985.
5. Жакыпбектин арманы. – Борбордун кору. Инв. №442. Жый. Абрахманов Ы., 1923.
6. Кытайга качкан элдин арманы. – Борбордун кору. Инв. №100.
7. Арман – Борбордун кору. Инв. №205.

КЫТАЙЛЫК КЫРГЫЗДАРДЫН ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРЫ

1. Жубайы өлгөн эрдин арманы — Борбордун корунда сакталган материалдардан жыйнаган Ыслам Ысак.
2. Чалга тийген кыздын арманы — жыйнаган Норуз Үсөналы.
3. Төрөбөгөн аялдын арманы — жыйнаган Норуз Үсөналы.
4. Зордоп берилген кыздын арманы — жыйнаган Норуз Үсөналы.
5. Жаман аял алган кишинин арманы — жыйнаган Норуз Үсөналы.
6. Эркиме коёр заманбы? — жыйнаган Норуз Үсөналы.
7. Койчунун арманы — жыйнаган Толкун Турду.
8. Келиндин арманы — жыйнаган Норуз Үсөналы.
9. Ингендин зары — жыйнаган Норуз Үсөналы.

АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨЛӨРҮ

Даван - илгерилөө, улана берүү.

Загыра - таруудан жасалган нан; 2) жүгөрүнүн унунан жасалган нан..

Байтеше - устанын аспабы, чот-керки.

Келеги - күрмө, кең жака.

Келенкөр - кебезден токулган жол-жол кездеме.

Ак илеки - элечек.

Накүстө - сараң, бите карын, катуу баш.

Колот - жайык жээк.

Авазман - шыктуулук, кумардык.

Парвайым - чыракты айлана берүүчү көпөлөк, шайтан көпөлөк.

Кемчат бөрк - кундуз тумак.

Үжөт - милдет, ишке ашыруу.

Жанат - дин, бейиш, бейиш багы.

Жапан – чапан.

Байыз - поезд.

Гепочо - КГПЧ.

Аскөлкө - осколка, бомбанын же снаряддын чачырандысы.

Күймөнө албай - айыга албай, оңоло албай.

Опаалаш - туздаш, даамдаш, кадыры бири-бирине сиңген адамдар.

Алачка (Алашка) - өзүнчө бир коом, журтчулук.

Сарпайы - баалуу кийим, кийит.

Чаман,чама - күч.

Кырмызы - кызыл.

МАЗМУНУ

КЫРГЫЗ АРМАН ЫРЛАРЫНЫН КӨРКӨМДҮК ПОЭТИКАСЫ.....	5
КОЙЧУ, ЖАРДЫ-ЖАЛЧЫЛАРДЫН АРМАНЫ, ЖОКЧУЛУК ЫРЫ.....	15
КЕСЕЛ КЕДЕЙДИН АРМАНЫ ¹	15
КОЙГО БАРАМ ЖОРГОЛОП ²	16
САНСЫЗБАЙДЫН АРМАНЫ ³	17
КОЙ БАГАМЫН КҮНҮ-ТҮНҮ ⁴	21
МАЛАЙ ЖҮРГӨНДӨГҮ ЫР ⁵	22
АРМАН.....	23
КОЙЧУНУН АРМАНЫ ⁶	23
КОЙЧУНУН АРМАНЫ.....	23
ЖОКЧУЛУКТУН АРМАНЫ ⁷	24
АЛСЫЗ КЫЛДЫҢ ЖОКЧУЛУК ⁸	26
ЖОКЧУЛУК ⁹	27
ЖОКЧУЛУК ¹⁰	27
КАРЫП КЫЛДЫҢ ЖОКЧУЛУК ¹¹	29
КЫЗ-КЕЛИНДЕР АРМАНЫ.....	31
КЫЗДЫН АРМАНЫ ¹	31
БАЙГА БАРГАН КЫЗДЫН АРМАНЫ ²	32
АНЖИЯНГА БЕРГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ³	33
ТӨРКҮНҮНӨ ЖЕТПЕГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ⁴	33
АК МӨӨРДҮН АРМАНЫ ⁵	34
ТОКОЛ АЯЛДЫН АРМАНЫ ⁶	36
ТОКОЛДУН АРМАНЫ ⁷	36
ГҮЛАЙДЫН АРМАНЫ ⁸	38
ТАГДЫРЫМ ЧАЛДАН БОЛДУБУ? ⁹	40
ҮРКҮНДӨ КЫТАЙ, КАЛМАКТАРГА САТЫЛГАН.....	40
КЫЗ-КЕЛИНДЕРДИН ЗАРЫНАН ¹⁰	40
КЫЗ МАКТЫМДЫН АРМАНЫ ¹¹	40
КЫЗ КЕНЖЕКЕНИН АРМАНЫ ¹²	41
ЖАШ БАЛАГА БЕРГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ¹³	43
ЧАЛГА БЕРГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ¹⁴	44
НАСЫЯГА КЕТКЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ¹⁵	46
ГҮЛҮСҮНДҮН АРМАНЫ ¹⁶	48
АКБЕРМЕТТИН ТАГДЫРЫ ¹⁷	50
ТУТКУН ЖАМЫЙЛА ¹⁸	59
СҮЙҮМКАНДЫН АРМАНЫ ¹⁹	59
ЗЕЙНЕПТИН ЗАРЫ ²⁰	61
КЫЗДЫН ЗАРЫ ²¹	61
АЙСАРЫ ²²	62
ЖЕТИМДИК АРМАНДАР.....	65
АЛМАЗБЕК ЖЕТИМДИН АРМАНЫ ¹	65
АРМАН ³	70
АРМАН ⁴	70
ЖЕТИМ ЖҮРҮП ЖЕТИЛДИМ ⁵	72
ЖЕТИМ ЧАГЫМДА ⁶	75
ЖЕТИМДИК ⁷	79
ЖЕТИМ КЫЗДЫН АРМАНЫ ⁸	82
АТАСЫ СОГУШКА КЕТИП, ЭНЕСИ ӨЛҮП, ЖЕТИМ КАЛГАН КЫЗДЫН АРМАНЫ ⁹	82
АКЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ АРМАН ЫР ¹⁰	85
ООРУ, КЫРСЫКТАН КЕЛИП ЧЫККАН АРМАНДАР.....	87
ЭШМАНБЕТТИН ООРУП ЖАТКАНДАГЫ ЫРЫ ¹	87
БЕЛЕК СОКУРДУН АРМАНЫ ²	91
МАЙЫП БОЛГОНДО ⁴	92
БУТУНАН АЖЫРАГАН АДАМДЫН АРМАНЫ ⁵	93
ТУРСУНКУЛДУН АРМАНЫ ⁶	93
АРМАН ⁷	95
КАРЫЛЫК АРМАНАРЫ.....	97
КАРЫГАНДА АРМАНЫМ ¹	97
КАРЫЛЫК ²	97
КАРЫЛЫК ³	99
КАРАБАДЫ АЛЫМА ⁴	100

БЕЛИМДЕН КУБАТ, КҮЧ КЕТТИ ⁵	102
КАРЫЛЫК ⁶	104
КАРЫЛЫК.....	104
АБЫШКАНЫН ЗАРЫ ⁷	105
АТ КАРТАЙДЫ ЖАЛ ТАЙДЫ ⁸	105
ЧАЛДЫН АРМАНЫ ⁹	105
АБЫШКАНЫН ЗАРЫ ¹⁰	106
БАЛАСЫЗДЫК АРМАНДАРЫ, ЖАЛГЫЗДЫК ЫРЫ	107
БАЛАСЫЗ АЯЛДЫН АРМАНЫ ¹	107
КИМ АЙТАТ МЕНИН ЫРЫМДЫ ²	108
КЫЗЫМ ШАКАНДЫН АРМАНЫ ³	111
БАЛАМ ЖОК ⁵	118
ЖАЛГЫЗ БАЛАСЫНА ЖАЗГАН АРМАН ⁶	118
ЖАЛГЫЗ ТАЛ ⁷	125
АРМАН ⁸	126
АРМАН ⁹	127
БАЛАМ ЖОК ¹⁰	128
БАЛАМ ЖОК.....	129
ЖАЛГЫЗДЫК АРМАНЫ ¹¹	132
ЖАЛГЫЗДЫК АРМАНЫ ¹²	132
АШЫКТЫК АРМАНДАР	134
АК ЖООЛУК ¹	134
БОЛОТТУН АРМАНЫ ²	138
АК СЕЛКИ ³	141
АСЫЛ ЖАР ⁴	143
АЙТАМАК ⁵	149
УГУЛБАЙ КЕТТИ КАБАРЫҢ ⁶	152
МОНЧОКТОП АГАТ КӨЗДӨН ЖАШ ⁷	153
КУҢӨТАЙ ⁸	156
КУҢӨТАЙ.....	157
КЕЛИНДИН АРМАНЫ ⁹	158
ЖИГИТТИН АРМАНЫ.....	159
ТҮРМӨДӨГҮ АДАМДАРДЫН АРМАНЫ	164
ТҮРМӨДӨГҮ АРМАН ЫР ¹	164
КӨБҮРӨӨК ПАЙДА ТАБАМ ДЕП ²	172
СҮРҮЛГӨН ЭЛДЕН МЕН КАРЫП ³	175
МАМАНДЫН АРМАНЫ ⁴	176
БАЛАСЫ АТУУГА КЕТКЕН АТАНЫН АРМАНЫ ⁵	178
ЭНЕНИН ТАГДЫРЫ ⁶	184
УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ МЕЗГИЛИНДЕГИ АРМАН ЫРЛАРЫ	191
ЭНЕНИН АРМАНЫ ¹	191
ДАЛАЙ ЖАШ КЕТТИ ЭЛИМ ДЕП ²	195
ТУТКУНГА ТҮШКӨН ЖООКЕРДИН АРМАНЫ ³	198
ЖАШ АРМАН ⁴	202
БЕКИШТИН АРМАНЫ ⁵	212
АРМАН ЫР ⁶	217
ФРОНТТОГУ АКАЛАРЫ ҮЧҮН АРМАНЫ ⁷	218
АБДЫЛДАНЫН АРМАНЫ ⁸	220
АРМАН ⁹	225
АТИНАНЫН АРМАНЫ ¹⁰	226
АСКЕРДЕН АМАН СЕН КЕЛСЕН ¹¹	227
ДИЛГИРЕМ УРСАМ ЖЕТЕБИ ¹²	227
УБАЙЫМ МЕНЕН КАРЫДЫМ ¹³	228
СҮЙГӨН ЖАРГА ¹⁴	230
ТАМСИЛДИК МҮНӨЗДӨГҮ АРМАНДАР	232
ЭЭСИНЕ НААРАЗЫ БОЛГОН КАРА ЭЧКИНИН АРМАНЫ ¹	232
ЭКИ АТТЫН СЫРЫ, МУҢУ ²	234
ТОР КАШКА АЙГЫРДЫН АРМАНЫ ³	244
ТАПАНЧА АТТУУ ТӨӨНҮН АРМАНЫ ⁴	246
ТАЛДЫН АРМАНЫ ⁵	251
САР КАШКА АТТЫН АРМАНЫ ⁶	252
ЖЭЭРДЕ АТТЫН АРМАНЫ ⁷	256
КҮРӨҢ АТТЫН АРМАНЫ ⁸	257

ЖАЛГЫЗ АТТАН АЙРЫЛГАНДА ⁹	258
ТАРЫХТА БЕЛГИЛҮҮ АДАМДАРДЫН БЕЛГИЛҮҮ ОКУЯЛАРГА БАЙЛАНЫШТУУ	
АРМАН ЫРЛАРЫ	259
АРСТАНБЕКТИН АРМАНЫ ¹	259
АРМАН ²	262
БАЙТИКТИН АРМАНЫ ³	263
ЭШЕНГУЛДУН АРМАНЫ ⁴	265
ЖАКЫПБЕКТИН АРМАНЫ ⁵	267
КЫТАЙГА КАЧКАН ЭЛДИН АРМАНЫ ⁶	269
АРМАН ⁷	274
КЫТАЙЛЫК КЫРГЫЗДАРДЫН ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРЫ	276
АРМАН ЫРЛАР.....	277
Жубайы өлгөн эрдин арманы ¹	277
ЧАЛГА ТИЙГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ²	279
ТӨРӨБӨГӨН АЯЛДЫН АРМАНЫ ³	281
ЗОРДОП БЕРИЛГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ ⁴	281
ЖАМАН АЯЛ АЛГАН КИШИНИН АРМАНЫ ⁵	282
ЭРКИМЕ КОЁР ЗАМАНБЫ ⁶	283
КОЙЧУНУН АРМАНЫ ⁷	284
КЕЛИНДИН АРМАНЫ ⁸	287
ИНГЕНДИН ЗАРЫ ⁹	289
ТҮШҮНДҮРМӨ	290
КОЙЧУ, ЖАРДЫ-ЖАЛЧЫЛАРДЫН АРМАНЫ, ЖОКЧУЛУК ЫРЫ.....	290
КЫЗ-КЕЛИНДЕР АРМАНЫ.....	290
ЖЕТИМДИК АРМАНДАР.....	291
ООРУ, КЫРСЫКТАН КЕЛИП ЧЫККАН АРМАНДАР.....	292
КАРЫЛЫК АРМАНДАРЫ.....	292
БАЛАСЫЗДЫК АРМАНЫ, ЖАЛГЫЗДЫК ЫРЫ.....	292
АШЫКТЫК АРМАНДАР.....	293
ТҮРМӨДӨГҮ АДАМДАРДЫН АРМАНЫ.....	293
УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ МЕЗГИЛИНДЕ ЧЫККАН АРМАНДАР.....	294
ТАМСИЛДИК МҮНӨЗДӨГҮ АРМАНДАР.....	294
ТАРЫХТА БЕЛГИЛҮҮ АДАМДАРДЫН КОНКРЕТТҮҮ ОКУЯГА БАЙЛАНЫШТУУ АРМАН ЫРЛАРЫ.....	295
КЫТАЙЛЫК КЫРГЫЗДАРДЫН ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРЫ.....	295
АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨЛӨРҮ	296

Адабий-көркөм басылыш
«Эл адабияты» сериясы

АРМАН ЫРЛАРЫ ЖАНА АК МӨӨР

22-том

Түзгөндөр: *Ж. Байтерекова, Н. Ыйсаева*
Көркөмдөгөн сүрөтчүсү *Р. А. Исаков*
Басманын башкы редактору *К. Ишимканов*
Редактору *С. Карамолдоева*
Сүрөт редактору *И. Васильев*
Техн. редактору *М. Курбанбаева*
Корректору *Р. Сакелова*

ИБ № 997

Терүүгө 06.06.02. берилди. Басууга 16.08.02. кол коюлду. Кагаздын форматы 84x108 ¹/₃₂. Көлөмү 31,25 физ. басма табак, 26,46 шарттуу басма табак. Нускасы 2000. Заказ № 2010. Келишимдик баа.

Т. Суванбердиев атындагы
«Кыргызполиграфкомбинат» акционердик коому
Кыргызполиграфкомбинаттын «Шам» басмасы
720005, Бишкек ш., Суванбердиев көчөсү, 102